

BONGAIGAON COLLEGE MAGAZINE

Editor: Nityagopal Ghosh

বংগাইগাঁও কলেজ আলোচনী

BONGAIGAON COLLEGE LIBRARY

Bongaigaon, Assam.

Class No.

Book No.

Accession No.

মুখ্যমন্ত্রী

অসম

স্থিলাং

৭১০১৭০

বঙ্গাইগাওঁ কলেজৰ আলোচনীখন অলপতে
প্রকাশ পাব বুলি জানিব পাৰি সুখী হলেঁ।

আলোচনীখনৰ প্রতি মই আন্তৰিক শুভেচ্ছা
জনাইছোঁ আৰু আশা ৰাখিছোঁ সাহিত্যৰ বিভিন্ন
সম্ভাৰেৰে পয়োভৰা হৈ সুখপাঠ্য হোৱাৰ উপৰিও
আলোচনীখনে শিক্ষা বিস্তৃতিৰ ক্ষেত্ৰত উপযুক্ত-বৰঙনি
আগবঢ়াব।

স্বাঃ শৰৎ চন্দ্ৰ সিংহ।

Minister for Education, Students and
Youth Welfare, Cultural Affairs,
Transport and Tourism, Assam,
Shillong.

Dated the 5th June 1974

শুভেচ্ছা বাণী

বঙ্গাইগাওঁ কলেজৰ আলোচনীখন অলপতে প্রকাশ পাব বুলি
জানিব পাৰি অতিশয় সুখী হলো।

সজ্ঞ উদ্দেশ্য প্রণোদিত যি কোনো এখন আলোচনীয়ে
সমাজৰ মঙ্গল সাধন কৰিব পাৰে। শিক্ষা, সংস্কৃতি, ঐক্য আৰু
শ্রীতিৰ এক মাদুলিক পৰিবেশ সৃষ্টি কৰি ই সমাজক তথা দেশক প্ৰগতিৰ
নতুন দিগন্তলৈ লৈ যোৱা ক্ষেত্ৰত যথেষ্ট অৰিহনা আগবঢ়াব পাৰে।

আশা ৰাখিছো, বঙ্গাইগাওঁ কলেজৰ আলোচনীখনে সাহিত্যৰ
মানদণ্ড বক্ষা কৰি সংগঠনমূলক দৃষ্টি-ভঙ্গীৰে উত্তৰোত্তৰ শ্রীবৃদ্ধি লাভ
কৰি যাব।

হৰেন্দ্ৰ নাথ তালুকদাৰ।

DERUBA NARAYAN BARUA

Member, Assam Legislative Assembly.

CONGRESS BHAWAN

Gauhati—3

Phone : 3174

Bongaigaon Address :—

P. O. BONGAIGAON

Phone : 89

বঙ্গাইগাওঁ কলেজৰ আলোচনীৰ মে সখ্যা ওলাব বুলি শনি ৰং পালে। কলেজৰ পাঠ্য-পুথি পঢ়াটো যেনে ছাত্ৰজীৱনৰ অৱশ্য কৰনীয়, সেইদৰে কলেজৰ আলোচনী এখনো ছাত্ৰজীৱনৰ অপৰিহাৰ্য্য অঙ্গ। আলোচনীখনে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ প্ৰতিভা বিকাশ কৰাত সহায় কৰে। এখন কলেজৰ আলোচনীয়ে সেইখন কলেজৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ চিন্তাধাৰাৰ মান দাঙি ধৰে।

মই আপা কৰিছোঁ বঙ্গাইগাওঁ কলেজৰ আলোচনীখনে কলেজৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ উচ্চমানৰ পৰিচয় দিব।

শ্ৰীধৰ নাৰায়ণ বৰুৱা

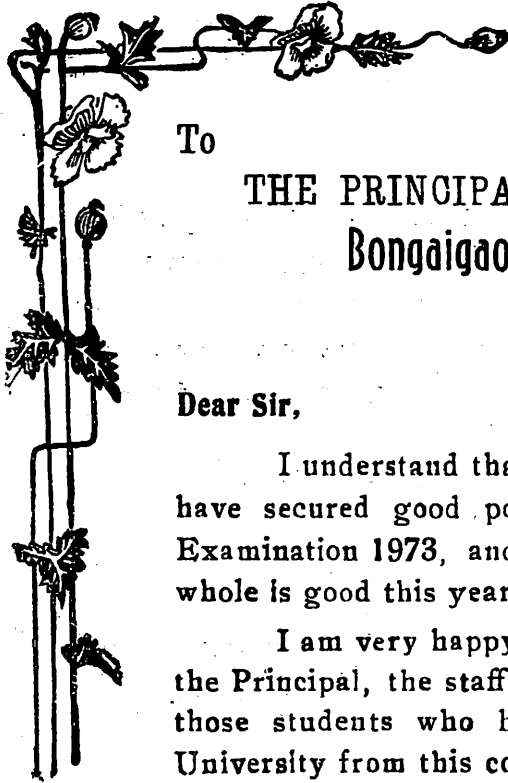
জুন ৮, ১৯৭৪

Bongaigaon College এৰ যে নতুন **Magazine**

বাহিৰ হতে যাচেছ তাৰ জন্য আমাৰ
আন্তৰিক শুভেচ্ছা ৰইলো।

প্ৰীতি ও শুভেচ্ছান্তে—

মাধা দে

To

THE PRINCIPAL

Bongaigaon College, Bongaigaon.

Dear Sir,

I understand that three students of this College have secured good positions in the B. A. (part II) Examination 1973, and the result of this college as a whole is good this year.

I am very happy at this news and congratulate the Principal, the staff, the students and specially to those students who have secured positions in the University from this college.

You all must feel proud at this grand success and I also as a member of the G. B. of this college feel much proud.

I do hope next year also the same rather better record will be maintained.

Yours

S. Brahma Choudhury.

14-8-73

বঙ্গাইগাওঁ কলেজ আলোচনী

BONGAIGAOON COLLEGE LIBRARY
BONGAIGAOON COLLEGE
Bonggaigaoon (Assam)
Established 1964

॥ বছৰেকীয়া প্রকাশ ॥

★ পঞ্চম সংখ্যা ★

১৯৭২-৭৩

সম্পাদক —

শ্রীনিত্য গোপাল ঘোষ।

॥ অসমীয়া বিভাগ ॥

॥ কবিতা ॥

এলবাম
নবতম, হাতিয়াৰ
তিনিটা কবিতা
বেদনা জোৱানৰ বাবে
ক'ত পাম সমিধান

অষ্টম

॥ গল্প ॥

মৰহা জীৱন
তৰাৰ পোহৰ
ক্ষণিকা
প্ৰবন্ধনা

॥ প্ৰবন্ধ ॥

সাহিত্য আৰু সাহিত্য বিচাৰ

॥ জীৱনী ॥

মহাকবি কালিদাস
সান মিহলী (প্ৰশ্ন-উত্তৰ)

॥ মিনি গল্প ॥

উপলদ্ধি

॥ ১ ॥	বেখা সিন্ধা
॥ ৬ ॥	পীয়ুষ কান্তি চ্যাটাজী
॥ ১২ ॥	মোহাম্মদ এছ, চান আলি
॥ ১৭ ॥	মেৰীলা বসুমতাৰী
॥ ২২ ॥	ওৱাহেব আলি আহমেদ
॥ ৭ ॥	মিনু ডেকা
॥ ১৩ ॥	বুলু বায়
॥ ১৮ ॥	অধ্যাপক—গোপেশ্বৰ তালুকদাৰ
॥ ২৮ ॥	আইকন বায়
॥ ২ ॥	অধ্যাপক—চন্দ্ৰমোহন দাস
॥ ২৩ ॥	ভদ্রেস্বৰ বায়
॥ ৩৬ ॥	
॥ ৩৮ ॥	অধ্যাপক—বুয়ুদ চন্দ্ৰ নাথ

এ ল বা ম

বেথা সিন্‌হা ।

২য় বার্ষিক বি. এ. (ক'লা)

মনৰ এলবাম খনিত
জিলিকি আছে অমলিন হৈ
এখনি মুখ, তোমাৰ
আক
মেল খাই আছে হৃদয় দুৱাৰ
নিষ্পত্ত স্মৃতিবোৰ,
অহা-যোৱা কৰাৰ ।
আজিও টেঁচা ৰাতিত
অশ্রুবিদ্ধ হৈ সৰে,
এৰি অহা মৰমবোৰ—
তোমাৰ আক মোৰ ।
আজিও শীতৰ নিস্তেজ কোনোবা ৰাতিৰ
উম লৈ উত্তপ্ত কৰাৰ
স্পন্দন জাগে—
উঠা নমা কৰা তোমাৰ বুকুৰ ।
কিন্তু আজি—
মোৰ স্মৃতিবোৰ থুপ খাই খাই
স্তূপাকৃতি হ'ল ।
কাৰণ
তোমাৰ মৰমবোৰ কেনিবা হেৰাই গ'ল ।
তথাপিও—
তোমাৰ মুখখনি আক
এহালি চকু
মনৰ এলবামখনিত
চিনাকী হৈয়ে ৰ'ল— ।

* সাহিত্য আৰু সাহিত্য বিচাৰ *

অধ্যাপক— চন্দ্ৰ মোহন দাস।

সাহিত্য বিচাৰ সম্পৰ্কে এতিয়া বিতৰ্কৰ টোৱে খলক লগাইছে। সাহিত্য কেৱল কলাৰ বাবে সৃষ্টি নহৈ জনসাধাৰণৰ মঙ্গল সাধনৰ বাবে এই লৈ বাদানুবাদৰ অন্ত নাই। ভাববাদী দৰ্শনৰ বিৰুদ্ধে থিয় দি বস্তুবাদী, অকল বস্তুবাদীয়েই নহয় মানৱতাবাদী নিসৰ্গবাদী সকলে উচ্চস্বৰে কৈ উঠিল— ভাববাদী দৰ্শন কেৱল বিশ্বৰ জন্ম ৰহস্য ব্যাখ্যাতেই ব্যস্ত। পৃথিবীখনৰ পৰিবৰ্তন সাধাৰ কোনো প্ৰয়াস নাই। তেওঁলোকৰ মূল বক্তব্য হল—ঈশ্বৰ আত্মা, বিশ্বৰহস্য কোনোদিনে উদ্ঘাটিত নহব বা এইবোৰ সমস্যা কোনোদিনে সমাধান নহব গতিকে এইবোৰ প্ৰশ্নলৈ সময় কটোৱা নিষ্ফলপ্ৰয়োজন। পৃথিবীখনৰ পৰিবৰ্তন সাধাৰ চেষ্টা কৰিলে বৰং মানৱ জাতিৰ মঙ্গল সাধন কৰা হব। অৱশ্যে সকলো বস্তুবাদীয়ে পৃথিবীখনৰ পৰিবৰ্তন সাধাত সমানে জোৰ দিয়া নাই। জড়বাদী সকলে অকল বিশ্বৰ উৎসৱ কথাহে ব্যাখ্যা কৰিছে। জন টিউৱে মানুহৰ মঙ্গল সাধনতহে বেছি জোৰ দিছে। মাৰ্ক্সবাদী সকলে দ্বাদ্ভিক বস্তুবাদৰ প্ৰক্ৰিয়াৰ মাজেৰে পৃথিবীখনৰ পৰিবৰ্তন সাধাৰ ওপৰত জোৰ দিছে। হেগেলৰ দ্বন্দ্বনীতিৰ ক্ৰিয়া চলিছিল কেৱল ভাৱৰাজ্যত কিন্তু মাৰ্ক্সে সেই দ্বন্দ্বনীতিক লৈ আহিল বস্তুলোকলৈ। হেগেলে কৈছিল “থিছিছ”, “এণ্টিথিছিছৰ” সংঘাত চলিছে ভাৱ ৰাজ্যত আৰু তাৰেই ফলত নতুন ছিনথিছিছৰ উদ্ভৱ হৈছে। সেই কাৰণে চিন্তাৰাজ্যত ক্ৰমাগত

পৰিবৰ্তন ঘটিছে।

কিন্তু মাৰ্ক্সীয় সূত্ৰ মতে সংঘাত হৈছে বস্তু লোকত আৰু সংঘাতে আনি দিছে মনোৰাজ্যত পৰিবৰ্তন। মাৰ্ক্সীয় দৰ্শনে চিন্তাৰাজ্যত এক বিপ্লৱ সূচাইছে আৰু সাহিত্যৰ ক্ষেত্ৰতো অসামান্য প্ৰভাব বিস্তাৰ কৰিছে। ৰাষ্ট্ৰনীতি, অৰ্থনীতি, সমাজনীতি সকলোতে মাৰ্ক্সৰ নিৰ্দেশ থাকিলেও সাহিত্য শিল্পকলা সম্পৰ্কে মাৰ্ক্সৰ তেনেকুৱা স্পষ্ট নিৰ্দেশ নাই। সেই কাৰণে বহু সময়ত নানা ধৰনৰ খেলি মেলিব সৃষ্টি হোৱা দেখা যায়।

সাহিত্যৰ ক্ষেত্ৰতো বিতৰ্কৰ সৃষ্টি হল। সাহিত্য সাহিত্য বুলি পৰিগণিত হব নোৱাৰে যদি সাহিত্যই জনসাধাৰণৰ মঙ্গল সাধনৰ শুদ্ধ পথ আঙুলিয়াই দিব নোৱাৰে। তেনেহলে জনসাধাৰণৰ মঙ্গল সাধনৰ আহিলা বিচাবেই অকল সাহিত্যৰ সৃষ্টি নেকি? সাহিত্যই কলাৰ ৰূপ পৰিগ্ৰহ কৰাৰ কোনো প্ৰয়োজন নাই নেকি? সাহিত্য অকল প্ৰপেগাণ্ডাই নেকি? এইটো অৱশ্যে ভুল হব যদি কওঁ যে কোনোবাই প্ৰপেগাণ্ডাকে সাহিত্য বুলি কৈছে। কিন্তু জীৱনৰ সামগ্ৰিক ৰূপ এৰি এটা দিশৰ ওপৰত যদি দিয়া হয় আৰু অকল সেই দিশতেই যদি সাহিত্যৰ পৰিধি ৰচিত হয় তেনেহলে সাহিত্য প্ৰপেগাণ্ডালৈ পৰ্য্যবসিত হোৱাৰ সম্ভাৱনা যথেষ্ট।

বিশিষ্ট বঙালী সাহিত্যিক বুদ্ধদেৱ বসুয়ে কৈছে অসুখৰ সময়ত যেনেকৈ কাব্যপ্ৰবৃত্তিকৈ

ভাস্কৰৰ ওচৰলৈ যোৱাটো বেছি দৰকাৰী, তেনেকৈ দুৰ্যোগৰ দিনত শিল্পকলাতকৈ প্ৰপেগাণ্ডাৰ প্ৰয়োজন বেছি। এই কথা স্বীকাৰ্য্য, কিন্তু এইখিনিতে সাৱধান হোৱা নিতান্ত দৰ্কাৰ যে প্ৰপেগাণ্ডাক যেন যথার্থ সাহিত্য বুলি ধৰি নলওঁ। তেওঁ আৰু কৈছে যে এজন মানুহৰ বিভিন্ন কৰ্তব্য আছে আৰু বিভিন্ন সময়ত বিভিন্ন কৰ্তব্য সাধিব লাগে। এজন কবিয়ে ভাল কবিতা লেখাৰ উপৰিও বন্ধুক হাতত তুলি লব লাগা হ'ব পাৰে। সমাজত প্ৰত্যেকজন ব্যক্তিয়ে নিজ নিজ দায়িত্ব ঠিক মতে পালন কৰিলে সমাজৰ মঙ্গল সাধন সম্ভৱ। শেষত তেওঁ আকোঁ কৈছে যে শিল্পকলাৰ মূল্য অত্ৰুনিহিত অৰ্থাৎ নিজৰ ভিতৰতে পূৰ্ণ, তাৰ কোনো উপলক্ষ্য বা উদ্দেশ্যৰ পৰা ধাৰ কৰা নহয়। শিল্পৰ গৰিমা ম্লান নোহোৱাকৈ ৰাখি যি কোনো বিষয়বস্তুকে সাহিত্যত স্থান দিয়া যায়।

সাহিত্য সমাজৰ দাপোন। ব্যক্তিৰ সুখ দুখ জয় পৰাজয়, সমাজৰ উত্থান পতন, সাহিত্যত প্ৰতিফলিত হ'বই। সেই প্ৰতিফলনৰ মাজেৰে সাহিত্যই কলাৰ ৰূপ লব। সেই কলাৰ ৰূপে মানুহৰ হৃদয় নন্দিত কৰি তুলিব আৰু বিকশিত ৰূপেই মানুহৰ উত্তৰোত্তৰ উন্নতিৰ পথ সুগম কৰি তুলিব শিল্পকলাই মানুহক এনেকৈ উদ্বাহাই আহিছে। ৰসৰাজ বেজবৰুৱাই কৈছিল— “ভাষাই আমাৰ সৰ্ব্বাঙ্গীন উন্নতিৰ অৱস্থাৰ বুৰঞ্জী প্ৰকাশ কৰিবলৈ নেপালে কি প্ৰকাশ কৰিব? ভড়ালত বিত নহলে, হিচাবৰ খাতাত পিত পিতকৈ কিহেৰে হিচাব লেখিব? দেশৰ সকলো পিনে হোৱা উন্নতিৰ পুণ্য কাহিনী গাবলৈ নেপালে ভাষাই কোন ৰামায়ণ গান কৰিব?”

সমাজৰ ছবি সাহিত্যত প্ৰতিফলিত নহলে সেয়া প্ৰকৃত সাহিত্য বুলি পৰিগণিত হ'ব নোৱাৰে। সাহিত্যই যদি সমাজৰ গতি নিৰ্ণয়

কৰিব নোৱাৰে বা সমাজৰ মঙ্গলৰ বাবে শুদ্ধ পথৰ নিৰ্দেশ দিব নোৱাৰে তেনেহলে সি প্ৰকৃত সাহিত্য হ'ব নোৱাৰে। সাহিত্যকে চৰিত্ৰৰ গহনত প্ৰৱেশ কৰি সত্যৰ স্বৰূপ দেখুৱাব লাগিব। বঙালী কবি প্ৰমোদ মিত্ৰই কোৱাৰ নিচিনা সত্য যা আপনাতো পাপনি-ই ফুৰ নয় সব।

তাৰে পূৰ্ণ কৰে চলে

আমাদেৰেই ৰক্তে বওয়া

গুট এক দীপ্ত অনুভৱ।

সাহিত্যকে জীৱনক সকলো দিশৰ পৰা বুজি পাব লাগিব। জীৱনক গভীৰ ভাৱে উপলব্ধি কৰিব পাৰিব লাগিব। কাৰণ সাহিত্য বিজ্ঞানৰ কোনো এটা শাখা নহয়।

সামাজিক ক্লেশ অন্মায়, অবিচাৰ, শোষণ আদি সকলো সাহিত্যত প্ৰকাশ পাব লাগিব। সামাজিক ক্লেশ দূৰ কৰাত সাহিত্যিকৰ ভূমিকা অতি দৃঢ় হোৱা উচিত। যুগে যুগে সামাজিক অন্মায়ৰ বিৰুদ্ধে যুদ্ধকৈ হওঁক বা সজোৰে হওঁক সাহিত্যকে মাত মাতি আহিছে। তাৰ ফলত শোষণ, অন্মায়, অবিচাৰ দূৰ নোহোৱাকৈ থকা নাই। অস্তিকাগিৰি ৰায় চোঁধুৰীয়ে ৰচিছিল—

হে ভগবান! হে ভগবান!

নৈতিকতাক দিয়া প্ৰাণদান

শিল্পী নামৰ নিধক তেঁওত যৱনিকা টানি

পৱিত্ৰ হ'ক সামাজিক দেহ গুচাই ক্লেশৰ শ্লানি।

ৰায় চোঁধুৰীয়ে ভুৱা শিল্পী সকলক তীক্ষ্ণ ভাষাত নিন্দা কৰিছিল। শঙ্কৰদেৱে গোটেই জীৱন জুৰি সকলো সামাজিক অন্মায়ৰ বিৰুদ্ধে যুজিছিল। তাৰ বাবে তেওঁ জীৱনত কম, আহকাল ভোগ কৰা নাছিল। আনকি নিজৰ জীৱনো বিপন্ন হৈ পৰিছিল। শঙ্কৰদেৱৰ পিছত অন্মায়ৰ বিৰুদ্ধে সামগ্ৰিকভাবে বিৰোধ ঘোষনা অসমীয়া সাহিত্যত পৰিলক্ষিত নহয়। ভাৰতীয়

সাহিত্যেই তেনেকুৱা বলিষ্ঠ ৰচনা খুব কম। মাৰ্কিন লেখক আপটন ছিনক্লেয়াৰ আদিয়ে যেনেকৈ পদানত লাঞ্চিত মানুহৰ দুখ দৰ্দ্দশা সাহিত্যত গভীৰ প্ৰেমৰ মাজেৰে ফুটাই তুলিছে। তেওঁৰ “জঙ্গল” উপন্যাস খনে আমেৰিকান চৰকাৰকো সচকিত কৰি তুলি চিকাগো মিটপেকিং উদ্যোগৰ শ্ৰমিক সকলৰ অৱস্থাৰ উন্নতিৰ বাবে আইন কৰিবলৈ বাধ্য কৰাইছিল। তেনেকুৱা ৰচনা ভাৰতীয় সাহিত্যত দেখা নাযায়। ভাৰতীয় জীৱন অন্ময়, অবিচাৰ, শোষণেৰে পৰিপূৰ্ণ! কিন্তু এই বিষয়বস্তু লৈ ভাৰতীয় সাহিত্যত প্ৰাণবন্ত ৰচনা কত? মূলকৰাজ আনন্দৰ “কুলি” নামৰ উপন্যাস খন ব্যতিক্ৰম। এইখন অৱশ্যে স্বাধীনতাৰ আগেয়ে ৰচিত। খণ্ডিত ভাৱে ভাৰতীয় লিখকে যে অন্ময়ৰ বিৰুদ্ধে যুঁজা নাই এই কথা কব খোজা নাই। কিন্তু অসমীয়া সাহিত্য তথা ভাৰতীয় সাহিত্যই যেন সকলো দিশৰ পৰা জীৱনক সামৰি লব পৰা নাই।

মূল প্ৰশ্ন হৈছে— সাহিত্যত জানো ব্যক্তিৰ সুখ দুখৰ কোনো স্থান নাই? ~~কিন্তু~~ ~~সাহিত্যই~~ ~~মেহনতী জনতাৰ~~ মুক্তি সংগ্ৰাম সময়ক ভাৱে প্ৰতিফলিত কৰিব লাগিব। এই কথাত দ্বিধা নাই। কিন্তু মাৰ্ক্সীয় দৰ্শনে যেতিয়া আগবাঢ়ি যায় আৰু কয় যে উৎপাদন আৰু বিতৰণৰ আহিলাই মানুহৰ ধ্যান ধাৰনা নিৰূপন কৰে তেতিয়া ভালেখিনি খোকোজা লাগিব খোজে। এই কথা অৱশ্যে আংশিক ভাৱে স্বীকাৰ্য্য কিন্তু সমাজ ব্যৱস্থা কিছুদূৰ অগ্ৰসৰ হোৱাৰ পিচত অৰ্থনৈতিক দিশটোৱে অকল ধ্যান ধাৰনাৰ নিয়ামক হব নোৱাৰে। ক্ৰমেণ্ডে ব্যক্তিগত নিজ্জান মনৰ ব্যাখ্যা দিছিল— যুগে এখোজ আগুৱাই গৈ কলে যে ব্যক্তিগত নিজ্জান মনটোৱেই শেষ নহয়। সমষ্টিগত নিজ্জান মনৰ অস্তিত্ব স্বীকাৰ কৰিব

লাগিব। এই সমষ্টিগত নিজ্জান মনটো আমি উপৰি পুৰুষ সকলৰ পৰাই পাইছো। জন্মতেই আমি আহৰন কৰিছো। কাৰণ সময়ৰ লগে লগে এক পুৰুষৰ পৰা আন পুৰুষলৈ ই নিজৰি পৰে। গতিকে অতীতটো একেবাৰে উলাই কৰিবলগীয়া নহয়। টি. এছ. ইলিয়ট, যেথিউ আৰনল্ড আদিয়ে ঐতিহ্য বাদ দিয়া নাই। ক্ৰমেণ্ডে মানুহৰ যৌন সম্পৰ্কত বেছিকৈ প্ৰাধান্য দিলেও আৰু কেতিয়াবা মাত্ৰাধিকাৰ দোষে স্পৰ্শ কৰিলেও, ক্ৰমেণ্ডৰ মৌলিক চিন্তাধাৰাই মানুহৰ চিন্তাবাজ্যত যি বিপ্লৱ সূচাইছে— সি নগণ্য নহয়। কিন্তু দ্বান্দ্ৱিক বস্তুবাদী সকলে এইটো স্বীকাৰ কৰিব নোখোজে। তেওঁলোকে নিজ্জান মনৰ অস্তিত্বক মানি লব নোখোজে। যন্ত্ৰিক বস্তুবাদী সকলে মনৰ অস্তিত্বক স্বীকাৰ কৰা নাছিল। কিন্তু বৈজ্ঞানিক বস্তুবাদী সকলে মনৰ কাৰকতা আৰু অস্তিত্ব স্বীকাৰ কৰি লৈছে; মানুহৰ ইচ্ছা, কচি ধাৰনা ভাল-বেয়াৰ বিচাৰ সকলো মনৰ মাজতেই জন্ম লৈছে। মনৰ ক্ৰিয়াশীলতাই এই কথা প্ৰমাণ কৰি দিয়ে। কিন্তু ভাববাদী সকলৰ দৰে মনেই সকলো সৃষ্টি কৰা বুলি কোৱা নাই। গতিকে ব্যক্তিৰ ইচ্ছা, কচি ধাৰনা সাহিত্যত প্ৰতিফলিত হবই। বিশেষ বিষয় বস্তুৰ দ্বাৰা সাহিত্যৰ পৰিধি ৰচিত নহয়। সেয়ে সকলো দিশৰ পৰা জ্ঞান আহৰণ কৰিব লাগে। কোনো এটাতে বিশেষ প্ৰাধান্য দিব নালাগে। সাহিত্যত পোনপটীয়াকৈ কোনো এটা মতমাদৰ প্ৰচাৰ বিচাৰিলে,— সেই সাহিত্য নিশ্চয় ‘প্ৰপেগাণ্ডাই’ পৰ্য্যবসিত হব। এই ক্ষেত্ৰত ৰাজনীতি, বিজ্ঞান আৰু অৰ্থনীতিৰ সময়ক ব্যাখ্যাই বেছি উপযোগী।

বহুতে কব খোজে যে ব্যক্তিগত লেখাৰ কোনো মূল্য নাই। ব্যক্তিৰ সুখ দুখৰ মাজেদি যদি সামাজিক মূল্য প্ৰতিভাত হয়, তেনেহলে সেই লেখাৰ মূল্য কিয় নহব; ব্যক্তিৰ চৰিত্ৰ

বিকাশো এই ক্ষেত্ৰত প্ৰনিধান যোগ্য। কাৰণ ব্যক্তিৰ চৰিত্ৰ মহীয়ান নহলে কোনো মতবাদেই কাৰ্য্যকৰী হ'ব নোৱাৰে। ববীন্দ্ৰনাথে ব্যক্তি বিকাশৰ ওপৰত অধিক প্ৰাধান্য দিছিল আৰু সেইকাৰণে বহুতে তেওঁৰ ৰচনাত Subjective Individualism ৰ গোন্ধ পায়। কিন্তু এই কথা পাহৰিলে নচলিব যে সেইজনো ববীন্দ্ৰনাথেই কৈছে—

যাৰে তুমি নীচে ফেলো
সে তোমাৰে বাধিবে যে নীচে

পশ্চাতে বেখেছ যাৰে
সে তোমাৰে পশ্চাতে টানিবে।

আচলতে ব্যক্তি আৰু সমাজৰ মাজত বিৰোধ নাই। কিন্তু উগ্ৰ স্বাতন্ত্ৰবাদ আদৰণীয় নহয়। সাহিত্যই ব্যক্তি আৰু সমাজৰ সকলো দিশৰ পৰা বিষয়বস্তু আহৰণ কৰিব। কিন্তু ব্যক্তিৰ মাজেৰে সামাজিক মূল্য প্ৰতিফলিত হোৱাটো বাঞ্ছনীয়। ব্যক্তিয়েও সমাজৰ লগত মিলিত হলেহে নিজৰ ব্যক্তিত্ব বিকশিত কৰি তুলিব পাৰিব।

নিজৰ জীৱন পুনৰায় ভোগ কৰাৰ তুল্য আন এটি প্ৰক্ৰিয়া হ'ল সেই জীৱনৰ ঘটনাৱলীৰ সঁোৱৰণ; এই সঁোৱৰণ যথা সম্ভৱ স্থায়ী হয় তাক লিখি থলো।

—বেঞ্জামিন ফ্ৰেঙ্কলিন।

॥ নবতম্ হাতিয়াৰ ॥

— শ্ৰীপীয়ুষ কাণ্ঠি চ্যাটাজী
প্ৰাক-বিশ্ববিদ্যালয়
প্ৰথম বাৰ্ষিক (ক'লা)

কুটিৰ শিল্পৰ আজি বজ্ৰাবত,
কেনি ক'তো ঠাই নাই।
কঠিন কঠোৰ হাতেৰে ঘূৰাই
যন্ত্ৰৰ চকা ভাই,
ওৰে দিনটো কৰে পৰিশ্ৰম
মূৰৰ ঘাম মাটিত পেলাই।

তাৰ বিনিময়ে নাপায় তেঁৰাই,
পেট পুৰি এমুঠি ভাত,
পঁজা ঘৰ এটি থাকিবলৈ নাই,
নোৱাৰে মাতিব স্পষ্ট মাত।

শোষণক সকলে ছটিয়াই ৰাখে
শোষণৰ মায়াজাল
বনুৱা সকলে নিজে গঢ়ি তোলে
শিল্পপতিৰ ধনভঁৰাল।

আৰু ধনপতি দলে—
অট্টালিকা সাজি তাৰ ওপৰত কটায় দিন,
বনুৱাক শুষি কৰি তোলে দীনহীন নিকিন।

দক্ষ কৰিছে জ্বলি উঠি জুই
বনুৱাৰ হৃদয় পট,
কুৰি শতিকাৰ বনুৱাই আজি
বিচাৰি পাইছে পথ।

ভাঙি যাব এই ধনকুবেৰৰ
শোষণৰ কাৰাগাৰ
ধৰ্মঘট হল শ্ৰমিক গোষ্ঠীৰ
নবতম্ হাতিয়াৰ।

॥ মৰহা জীৱন ॥

—মিনু ডেকা ।
১ম বাৰ্ষিক বি. এ.

মণিতাই কান্দিছিল। উচুপি উচুপি খু-উ-ব কান্দিছিল। বুকুখন অসম্ভৱ ভাৱে বিষোৱা যেন লাগিছিল। অৱশ্যে তাইৰ এই কান্দোন নতুন নহয়। কাৰণ ঠিক এনেদৰেই তাই বহুত দিন কান্দিছিল। তাইৰ নিজৰ মনক শান্তনা দিব পৰা নাছিল। তাই গৰম লগা যে অনুভৱ কৰিলে। লাহেহেঁক খিৰিকীখন খুলি দিলে। বাহিৰৰ পৰা এজাক চৈচা বতাহে তাইৰ গাত পৰা দি গ'ল। আকৌ খিৰিকীখন জপাই দিলে। অসহ যন্ত্ৰণাত তাই চটফটাব ধৰিলে। চকু দুটা পোৰা পোৰা যেন লাগিল। বিচনাৰ তলৰ পৰা হাত ঘড়ীটো উলিয়াই চালে। ৰাতি ২.১০ টা বাজিছে। প্ৰকাণ্ড দুমহলীয়া ঘৰটোৰ চাৰিওফালে নিস্তন্ধতা বিৰাজ কৰিছে। কেউ-ফালে নিস্তন্ধ। সকলোৱে নিদ্ৰাদেৱীৰ কোলাত আশ্ৰয় লৈছে। পশু-পক্ষী সকলোৱে গভীৰ নিদ্ৰাত মগ্ন। মাত্ৰ এজনী নাৰীয়ে অন্তৰত বেদনা লৈ এটা বক্স কোঠাৰ চাৰিবেৰৰ মাজত উচুপি আছে। সেয়া হল মণিতা। নিদ্ৰাদেৱীয়ে যে তাইক আশ্ৰয় দিয়া নাই। তাই জোৰে চকু দুটা মুদি টোপনি যাবলৈ চেষ্টা কৰিলে। কাৰণ টোপনি আহিলে অলপ সময়ৰ বাবে হলেও শান্তি পাব। কিন্তু তাইৰ সকলো চেষ্টা ব্যৰ্থ হ'ল। সিটো কোঠালীত তাইৰ শাহুৱেক আৰু ননদেক গাঁতালী শুই আছে। শাহুৱেকৰ কথা মনত পৰাৰ লগেলগে মণিতাৰ শাহুৱেকৰ ওপৰত খং উঠি গ'ল। ইমান নিষ্ঠুৰ। তাইৰ মনৰ ভাৱ হ'ল যেন

শাহুৱেকৰ হৃদয়খন যেন এটা প্ৰস্তৰ। যি হৃদয়ে আনৰ দুখ নুবুজে। যাৰ হৃদয়ত কাৰো প্ৰতি অলপো মৰম নাই। কাৰণ দুখ বুজাহেঁতেন মণিতাৰ এই অৱস্থা দেখিও ইমান শাস্তিত শুব নোৱাৰিলেহেঁতেন। তাই যে আজি চাৰিদিন একো নোখোৱা নোলোৱাকৈ বিনিদ্র বজনী কটাই দিছে। তাইৰ জীৱন ফুলৰ পাহি যে অকালতে মৰহি গৈছে তাৰ বাবে জানো শাহুৱেক শহুৱেক দায়ী নহয়।

শুই শুই মণিতাই অতীতৰ বুকুত বিলীন হৈ যোৱা কথাবিলাক মনলৈ আনিব ধৰিলে। তাইৰ মনত পৰি গ'ল সিহঁতৰ গাওঁৰ সৰু পঁজাটিৰ কথা। আৰু মনত পৰিল সেই পঁজাৰ ভিতৰত শুই থকা মাক আৰু ভনীয়েকলৈ। কিমান পাৰ্থক্য এই দুমহলীয়া বিলিঙ আৰু খেৰৰ পঁজাৰ ভিতৰত। কিন্তু তাই সেই জুপুৰীত থাকি যিমান শান্তি পাইছিল এতিয়া এই দুমহলীয়া ঘৰত থাকি জানো তাৰ আধাও পাইছে।

আজি ডেৰবছৰ আগৰ কথা। তেতিয়া মণিতাৰ বিয়া হোৱা নাই। তেতিয়া তাই ক্লাচ টেনত পঢ়ে। কি নাই মণিতাৰ? তাইৰ ৰূপ আছে, গুণ আছে। কেৱল তাইৰ নাই আন আন ছোৱালীৰ দৰে অলঙ্কাৰ পাতি, ধুনীয়া ধুনীয়া সাজ কাপোৰ পিন্ধিব পৰাৰ ক্ষমতা। কাৰণ সিহঁতৰ ঘৰখনত আৰ্থিক সম্ভলতা নাছিল। কেৱল মাত্ৰ আছিল অভাৱৰ ছাপ। কিন্তু তাৰ বাবে জানো মণিতা দায়ী? তাইৰ

দেউতাকে সিহঁতলৈ একো এৰি থৈ যাব পৰা ক্ষমতা নাছিল। অকালমৃত্যু বৰণ কৰা দেউতাকে কেৱল মাত্ৰ এৰি থৈ গৈছিল দুজনী কানসমনীয়া ছোৱালী মণিতা আৰু লতাক, বিধৱা মাক আৰু সম্পত্তি হিচাবে সিহঁতৰ ঘৰটো, অলপ খেতিৰ মাটি আৰু পেঞ্চনৰ টকাখিনি। তাৰেই সিহঁত কোনোৰকম চলিছিল। মণিতা পঢ়াশুনাতো ভাল আছিল। কিন্তু ভাল হলে কি হ'ব যিহেতু তাই ধুনীয়া ধুনীয়া সাজ নিপিন্ধে সেইবাবে চহৰৰ ধনীৰ দুলালী জোনালী, কবৱী, নীলাক্ষী, বৰ্ণালী হৈতে লগ নিদিছিল। কাৰণ সিহঁতৰ লগত মণিতাক নুশৱাইছিল। তাই কেৱল সদায়ে কপাহী কাপোৰ পিন্ধিহে ফুললৈ যাব পাৰিছিল। সিহঁতে তাইক প্ৰথম বেঞ্চিত বহিব নিদিছিল। তথাপি তাই কাৰো লগত কাজিয়া পেচাল কৰা নাছিল। কাৰণ তাই জানিছিল যে দুখীয়াৰ ক'তো স্থান নাই। দুখীয়া হৈ জন্ম লোৱাটো যে পাপ। তাই নীৰৱে চকুপানী টুকিছিল। কিন্তু কাৰো ওচৰত অভিযোগ কৰা নাছিল।

দিনবোৰ বাগৰি যাব ধৰিলে। ইফালে মণিতাহঁতৰো টেষ্ট পৰীক্ষা হৈ গ'ল। মণিতাই দ্বিতীয় বিভাগৰ নম্বৰ লৈ উত্তীৰ্ণ হ'ল। তাৰ পিছত Form fill up কৰাৰ সময় হ'ল। সকলোৱে Form fill up কৰিলে। কিন্তু নোৱাৰিলে একমাত্ৰ মণিতাই। ইমানবোৰ টকা কেনেকৈ দিব সিহঁতে। ইমানবোৰ টকা সিহঁতে একেলগে ক'তো দেখা নাই। নাই, নোৱাৰে, এইটো যে সিহঁতৰ বাবে অসম্ভৱ। ঠিক আজি কন্দাৰ দৰে মণিতাই সেইদিনাও খুউব কান্দিছিল যিদিনা Form Fill up ৰ শেষ তাৰিখ আছিল। মণিতাৰ মাকে সহায় খুজি গুৱাহাটীত থকা চান্দাই ইন্সপেক্টৰ খুৰাকলৈ লিখিছিল। কিন্তু নিজৰ জীৱনতকৈও টকাক অধিক মূল্য দিয়া খুৰাকে স্পষ্ট জবাব দিছিল সহায় কৰিব নোৱাৰে বুলি। টকাৰ অভাৱত তাইৰ আৰু পৰীক্ষা দিয়া নহ'ল।

আৰু সিমানখিনিতে মণিতাৰ পঢ়াৰ যৱনিকা হ'ল। দুখতে তাইৰ হিয়া ফাটি যাওঁ যাওঁ যেন হৈছিল। তাই ভাবিছিল মেটিকটো পাছ কৰি এটা চাকৰি যোগাব কৰিব। আৰু তাৰেই তাই তিনিটা প্ৰানীৰে সিহঁতৰ সৰু পৰিয়ালটোক ভৰন পোষণ দিব। কিন্তু তাইৰ কল্পনা, মনৰ হেপাহ আশা, আকাঙ্ক্ষা সকলোতে অভাৱে চৈচাপানী ঢালি দিলে। কিন্তু তাই কাৰো ওচৰত অভিযোগ কৰা নাছিল। অভিযোগ কৰিবই বা কাৰ ওচৰত? নিজে নিজৰ ভাগ্যকে দুষিছিল। তাই ঘৰতে থাকি কাপোৰ বোৱা, চিলাইৰ কাম আদিত মনোনিৱেশ কৰিলে।

ফাগুন মাহৰ এটি আবেলি। ৰাঙলি বেলিটিয়ে পশ্চিম আকাশত হেঙুলীয়া ৰহন ঢালি দিছে। মুক্ত আকাশখনত এটি ৰঙচুৱা ৰঙচুৱা ভাৱ। এজাক বগলী আকাশেদি উৰি গৈছিল। মণিতাই তীব্ৰ বৈ আছিল। মাক এনেয়ে বহি আছিল। লতা ঘৰত নাছিল। মণিতাহঁতে দেখিব পালে। এখন ক্ৰীমৰঙৰ ফীয়েট আহি সিহঁতৰ দুৱাৰমুখত ব'লহি। মণিতা আৰু মাকে ভাবিলে যে সিহঁতৰ মুখা-মুখি কৰি থকা বৰুৱাৰ নিশ্চয় ডাঙৰ জীয়েক জোৱায়েক আহিছে। কাৰণ সিহঁতৰ নিচিনা মানুহৰ ঘৰত যে ফীয়েটেৰে মানুহ আহিব এইটো আকাশত চাওঁ পতা কথা। কিন্তু সিহঁত দুয়ো-টাকে আচৰিত, কৰি নাহি আহিল গুৱাহাটীত থকা সিহঁতৰ খুৰাকজন আৰু লগে লগে আহিল ক্ষীণকৈ এজন মানুহ। যিয়েই নহওঁক দুয়োমাক জীয়েকে পাৰেমানে সিহঁতৰ আলপৈচান ধৰিলে। কোনোদিনেই সিহঁতৰ তালৈ নহা খুৰাক আজি এহাত মাকে আচৰিত হৈছিল। মণিতাৰ সপোন যেন লাগিছিল। কিছু সময় কথা বতৰা হোৱাৰ পিছত খুৰাকে ভিতৰলৈ আহি মাকক কলে যে— "মোৰ লগত অহা লৰাজন হ'ল ৰাজীৱ বৰুৱা। দেউতাকৰ লগত মোৰ বৰ ভাল

বজুত আছে। লৰাজন পি. ডব্লিউ. ডি. ব এচিষ্টেণ্ট ডিভিজনেল একাউণ্টেণ্ট। ভনীয়েক এজনী আছে। এইবাৰ বি. এছ. চি. ফাইনেল দিব। ৰাজীৱক লৈ অহাৰ উদ্দেশ্য হ'ল মণিতাক দেখুওৱাৰ। যদি পছন্দ হয় বিয়া কৰাব। আৰু আপোনালোকৰ আপত্তিৰ কাৰণ নাই যেন দেখো। কাৰণ সিহঁত অগাধ সম্পত্তিৰ মালিক। সিদিনা আৰু বেছি কথা বতৰা হব নে পালে। সন্ধিয়া লগা বাবে সোনকালে গুচি গ'ল। মাকে মনতে কথাবোৰ জুকিয়াই চালে। খাপ নোখোৱা নোখোৱা যেন লাগিল। তথাপি খুৰাকৰ ওপৰত নিভ'ৰ কৰি থাকিল।

তাৰ তিনিদিন পিছত খুৰাক অকলেই আহিল। আহি কলে যে— “লৰাৰ ছোৱালী পছন্দ হৈছে। এতিয়া বিয়াখন পাতি দিব লাগে। খৰচৰ কথা ভাবিব নালাগে। সকলো খৰচ সিহঁতেই বহন কৰিব।” কিন্তু মাকৰ মনত খুদুৱলি লাগি আছিল আৰু সেইবাবেই খুৰাকক সুধিলে— “ইমান ধনী মানুহৰ লৰাই কিয় আমাৰ নিচিনা দুখীয়া মানুহৰ ছোৱালী বিয়া কৰাব ওলাইছে।”

মাকৰ কথাত খুৰাকে ক'লে— “সেইবোৰ চিন্তা কৰি লাভ নাই। মই সকলো ঠিক কৰিছো। আৰু লৰাইতো নিজে চাই পছন্দ কৰিছে। ময়ে মণিতাৰ কথা কৈছিলোঁ।”

কিন্তু কোনেও ভাবিব নেৱাৰিলে যে ধনী মানুহৰ লৰা ৰাজীৱে দুখীয়াৰ ছোৱালী বিয়া কৰিবলৈ ওলোৱাৰ অন্তৰালত এক বহস্য আছে বা থাকিব পাৰে।

মাকে তাৰ পিছত বিশেষ একো নকলে। তাৰ পিছত মণিতাৰ মতামত লোৱা হ'ল। মণিতাৰ আইন ফালৰ পৰা কোনো আপত্তি নাই কিন্তু ইমান ক্ষীণ কিয়? তাৰ কাৰণ সুধিলে।

মণিতাৰ কথাত খুৰাকে কলে— “চহৰৰ লৰা, গাড়ী মটৰে ঘূৰি ফুৰে। আৰু খোৱা

লোৱাৰো কোনো ঠিক নাই। সেইবাবেই ক্ষীণ। তুমি গৈ খোৱা লোৱাৰ নিয়ম কৰি দিলে সকলো ঠিক হৈ যাব।” দুখ দৰিদ্ৰতাৰে পৰিপূৰ্ণ মণিতাৰ সহজ সবল হৃদয়ে খুৰাকৰ কথাত পতিমত গৈছিল অৱশেষত দুয়ো পক্ষৰ পৰা বিয়াৰ ঠিক হ'ল। মাকৰ অন্তৰখন খুৰাকলৈ কৃতজ্ঞতাৰে উপচি পৰিল। যি জন খুৰাকে এদিন সহায় নকৰো বুলি কৈছিল, সেইজন খুৰাকেই মণিতাক ইমান ভাল পাত্ৰত গতাবলৈ চেষ্টা কৰাত মাকৰ খুৰাকৰ প্ৰতি বেলেগ ধাৰনা হ'ল। কৃতজ্ঞতা জনাবলৈ মাকে ভাষা বিচাৰি নেপালে। কোনে জানে এই বিয়াৰ অন্তৰালত সোমাই আছে এজনৰ স্বার্থ আৰু আন এজনৰ এটা অন্ধকাৰ ভবিষ্যৎ???

বিয়াৰ কেই দিনমান আগত মণিতাই ৰচিব ধৰিলে। কিছুমান সপোন সোনোৱালী সপোন। ৰঙীন আশা। তাই যে ভাবিবই নেৱাৰে। ইমান ধনী মানুহৰ ঘৰত তাই জানো খাপ খাব? কথাবোৰ ভাবি ভাবি তাইৰ খুউৰ ভাল লাগি গৈছিল। নিজৰ ভাগ্যৰ তাই ধন্য মানিছিল। ভগৱানৰ ওচৰত কৃতজ্ঞ হৈছিল। কিন্তু মণিতাই জানো ভাবিছিল তাইৰ এই ৰঙীন মেঘৰ দৰে ৰঙীন আশাবোৰত এ চপৰা কলা ডাৱৰ স্বৰূপ দুভাগ্যই পৃথিৱী ক'লা কৰি পেলোৱাৰ দৰে তাইৰো গোটেই জীৱন অন্ধকাৰলৈ ঠেঁলি দিব?

বিয়া হৈ গ'ল। মণিতা নতুন ঘৰত বোৱাৰী হৈ সোমাল। মাকে আশীৰ্বাদ দিলে। মণিতাৰ কপালত ৰঙা মুকুটৰ দৰে ডাঙৰ ফোঁটটো দেখি ওচৰ চুবুৰীয়াই ভাবিছিল সঁচাকৈ যে তাইৰ জীৱন সুখী হব। কেইদিনমানৰ পিছত মণিতাই ৰাজীৱক কলে— “তুমি হেনো খোৱা-শোৱা নিয়মিত ভাবে নকৰা আৰু সেইবাবে হেনো স্বাস্থ্য ভাল নহয়।”

“সেয়া কোনে কলে তোমাক?” ৰাজীৱে সুধিলে।

“কিয় খুৰাই কৈছে।” “আৰু তুমি মনটোও

বৰকৈ মাৰি থকা। কিন্তু কিয়?" ৰাজীৱে এটা হালুনিয়াহ কাটি কলে— "শুনা মণিতা, মোৰ জীৱনৰ কথা তোমাৰ আগত কবলগীয়া আছে। তুমি হয়তো শুনিবলৈ দুখ পাবা। কিন্তু নকলেও উপায় নাই। তোমাৰ আগত কোৱাটোয়ে মোৰ কৰ্তব্য। কোৱা, শুনম।"

শুনা, জানা মণিতা, মই আজি তিনিবছৰে কেম্বাৰ ৰোগত ভুগিছো। বহুতো চিকিৎসা কৰিলোঁ, কিন্তু আজিলৈকে সম্পূৰ্ণ ভাল পোৱা নাই। ৰোগৰ প্ৰকোপত মোৰ স্বাস্থ্য এনেকুৱা হৈছে। আচলতে মই খুউব নিয়মিত ভাৱে চলো। কোনো ক্ষেত্ৰতে মই অনিয়ম নহওঁ। ঔষধ খাই আৰু নিয়ম কৰি আছোঁ বাবেইতো এই কেইদিন জীয়াই আছোঁ। মই এই বেমাৰৰ বাবেই অবিবাহিত হৈ থাকিব বিচাৰিছিলোঁ। কিন্তু মোৰ মা-দেউতাৰ বিশেষকৈ মাৰ একান্ত ইচ্ছা তেওঁলোকৰ একমাত্ৰ মৰমৰ পুতেকলৈ বোৱাৰী অনাৰ। মই জানিছিলো যে মোৰ বাবে দেউতা-ইতৰ মনত অশান্তি। তাতে যদি মই আকোঁ এই ক্ষেত্ৰত বাধা দিওঁ তেন্তেহলে তেওঁলোকে অন্তৰত মৰ্দ্দান্তিক আঘাত পাব। সেই বাবে মই প্ৰতিবাদ নকৰিলোঁ। দেউতাই ছোৱালী চালে কিন্তু এই চহৰৰ প্ৰায় মানুহে মোৰ বেমাৰৰ কথা জানে আৰু সেই বাবে আমাৰ এই অগাধ সম্পত্তি থকা বাবেও কোনেও মোলৈ ছোৱালী নিদিয়ে। অৱশেষত দেউতাই তোমাৰ খুৰাৰ ওপৰত ভাৰ দিলে। যিহেতু দুয়োজনৰ মাজত নিবিড় বন্ধুত্ব আছে। কিন্তু জানা, তোমাৰ খুৰাই ৩০০০ হেজাৰ টকাৰ বিনিময়ত ছোৱালী চাই দিম বুলি কলে। দেউতাইয়ো খুৰাক কথা দিলে। অৱশেষত খুৰায়েৰাই ৩০০০ হেজাৰ টকা লৈ তোমাক ঠিক কৰি দিলে। কিন্তু মণিতা মই ডাঙৰ ভুল কৰিলোঁ। তোমাক বিয়া কৰাই মিছাকৈয়ে এজনী ছোৱালীৰ জীৱন এটা নষ্ট কৰাৰ ইচ্ছা নাই। মই ভুল কৰিলো মা-দেউতাক শান্তি দিবৰ

বাবেই প্ৰতিবাদ নকৰি। তুমি হয়তো খুউব দুখ পাইছা। কিন্তু মণিতা ইয়াৰ বাবে দোষী অকল মোকেই নকৰিব। ইয়াৰ বাবে দায়ী মোৰ মা-দেউতা আৰু তোমাৰ অৰ্থলোভী খুৰা দীনেশ শইকীয়া। মণিতা, মই আৰু বেছিদিন জীয়াই নাথাকিম বোধহয়। সেয়ে তোমাক ০০০০০০ ৰাজীৱে আৰু কথা কব নোৱাৰিলে। চকুলো ওলাই আহিল।

মণিতাই ইমান সময় নিশ্চুপ হৈ শুনি আছিল। কথাবোৰ শুনি তাই শিলৰ মূৰ্ত্তিৰ দৰে জৰ্ঠৰ হৈ পৰিছিল। এনেকুৱা কথা শুনিব বুলি তাই ভবা নাছিল। ৰাজীৱৰ শুচি যোৱাৰ পিচত মণিতাই হুকুকাই কান্দি দিছিল। নিজৰ কানকেই যেন তাই বিশ্বাস কৰিব পৰা নাছিল। বেচেৰা ৰাজীৱ !! সিহেই বা কৰিব কি?

মণিতাৰ দুখময় দিনবিলাক কোনোৰকম গৈ আছে। তাইৰ বিয়াৰ এবছৰ হৈ গ'ল। হঠাৎ ৰাজীৱৰ অসুখ বেছি হৈ আহিল। মণিতাই ভাবিলে— "সঁচাকৈয়ে ৰাজীৱ আৰু জীয়াই নাথাকে নেকি? ৰাজীৱে তেন্তেহলে সঁচাই কৈছিল নেকি বেছিদিন জীয়াই নাথাকে বুলি? নাই নাই, তাই ৰাজীৱক মৰিব দিব নোৱাৰে। ৰাজীৱ ভাল হবই লাগিব। নহলে তাইৰ জীৱনটো কি হ'ব?" কিন্তু ৰাজীৱক হস্পিটেলত ভৰ্ত্তি কৰা হ'ল। আৰু মণিতাৰ কপালৰ ৰঙা সুৰুখটোৰ দৰে ফোঁটটো আজি চাৰিদিন আগত ৰাজীৱে মচি উকা কপাল খনেৰে সৈতে মণিতাক অকলে এৰি থৈ অজান ঠাইলৈ গুচি গৈছে। কান্দি কান্দি মণিতা অজান হৈ পৰিছিল। উস, নিয়তিৰ কি নিষ্ঠুৰ পৰিহাস !! ৰাজীৱৰ সঁচাকৈয়ে মৃত্যু হ'ল।

ৰাতি পুৱাবলৈ তেতিয়াও বহুত বাকী। মণিতাৰ তেতিয়াও টোপনি অহা নাই। আৰু নাহিবও। আজি চাৰিটা নিশা তাই এনেকৈ

টোপনি নোহোৱাকৈ কটাই দিছে। তাই ইমান
সময়ে তাইৰ অতীতটোৰ কথা ভাবিলে। কিন্তু
ভৱিষ্যতত তাইৰ জীৱনটোৰ কথা ভাবিবলৈ
সচেতন হল। তাই এতিয়া কি লৈ জীয়াই
থাকিব। কাকলৈ ভৱিষ্যতৰ সোনোৱালী সপোন
ৰচিব। তাইৰ জীৱনটো যে তেনেই পৰি আছে।
ভগৱানে তাইক কোনোদিনে শান্তি নিদিলে।
তাইৰ জীৱনটো যেন সৰা গোলাপৰ পাহি।
কাইটেৰে ভৰা তাইৰ জীৱন যাত্ৰা। কিন্তু
তাই জানো পৰিব এই কাইটেৰে ভৰা পথ নেওচি
যাবলৈ। কাৰণ বিয়াৰ পিছত যে পতিৰ অবিহনে
নাৰীৰ কোনো গতি নাই। কিন্তু যাবই লাগিব
জীৱনৰ এই ওখোৰা মোখোৰা পথ নেওচি।
ঘাওঁতে দুখ পাব। কিন্তু পালেও যে উপায়

নাই। কথাবোৰ ভাবি ভাবি তাইৰ মূৰ
গৰম হৈ গ'ল। আৰু ভাবিবৰ চেষ্টা নকৰিলে।
সকলো ভগৱানেৰে ইচ্ছা। ভগৱানৰ ওপৰত তাই
নিজকে সপি দিলে। “যি কৰা ভগৱান, তাকেই
কৰিবা।”

তাই এই বিলাক কথা ভাবি থাকোতে
কেতিয়া যে ৰাতিপুৱাল কবই নোৱাৰিলে।
শাহয়েকৰ মাতত তাই খৰখেদাকৈ উঠি বহিল।
খিৰিকিখন তাই খুলি দিলে। তাই দেখিলে
তেতিয়া পূৰ্ণফালে আকাশখনে তাইৰ কোপালৰ
ৰঙা ফোঁটটি কাঢ়ি নি এটি বহল ফোঁট পিন্ধিছে।
অজানিতে তাইৰ এটি দীঘল হুমুনিয়াই ওলাই
আহিল।

যিমান পাৰা সিমান আগ বাঢ়ি গৈ থকা; এয়েই ঈশ্বৰৰ বানী।

— ডাঃ ৩ বাণী কান্ত কাকতি

০০০ তিনিটি কবিতা ০০০

—মোহাম্মদ এহ, চান আলি।
৩য় বাৰ্ষিক (কলা)

(১)

॥ এটি ক্ষণত ॥

অলপ বুজা, নুবুজা ভাৰত—
ফুৰিছিলো পুৰাত, অকল সবে
বসন্তৰ প্ৰতিক্ষাত থকা
শীতৰ নগুঠা গছৰ দৰে !
কোনোবা এটি ক্ষণত বতাহ এচাটিয়ে
গাত মোৰ কৰিলেহি আঘাত,
লগে লগে আঁতৰত থকা কলগছ জোপাৰ
ফালি দিলে কেইটমান কুমলীয়া পাত ।

(২)

॥ এটা বাতিৰ শেষত ॥

বাতি পৃথিবীয়ে
হঠাতে, ৰূপ সলালে,
হৰমুৰ কৈ নামিল বতাহ
এজাক ।
বিজুলীৰ চিকমিকুনি
বজ্জনাৰে গগন বিদাৰিছে,
প্ৰতিশোধৰ আয়োজন
ভয়ত আতঁনাদ—
পুৱা দেখিবলৈ পালো
তলত কিছুমান শুকান গছৰ পাত ।

(৩)

॥ বিপ্লৱী নেতা ॥

কাৰখানাৰ বনুৱাবোৰ
বিপ্লৱী হৈ উঠিল,
সিহঁতক লাগে উপযুক্ত বোনাচ ।
গিচে এদিন নেতাজন বয়লাবত পৰিল—
তাৰ শৰীৰটো গলি ধুৱালি হৈ
চুঙিয়েদি ওলাই গল ।
বাতি কেবল এটি তৰাহে তাৰ
সাক্ষী হৈ ৰল ।

॥ তৰাৰ পোহৰ ॥

—বুলু ৰায় ।
প্ৰাক্ বিশ্ববিদ্যালয়
প্ৰথম বাৰ্ষিক (কলা)

বৈ পৰা চেলাউৰিৰ মাজত চঞ্চল এযুৰি চকু, গাল দুখনত আপেলৰ বগু সনা, একোছা কলা চুলিৰে দীৰ্ঘাদী ছোৱালীজনীৰ নামেই ময়ুৰাক্ষী । নিতান্ত অল্পভাষী কিন্তু নিজৰ মতত দৃঢ় হৈ থকা ছোৱালীজনীৰ নামেই ময়ুৰাক্ষী । ডাঙৰ বিপদৰ মাজতো ধৈৰ্য্য হেৰুৱাই নেপেলোৱা ছোৱালী জনীৰ নামেই ময়ুৰাক্ষী ।

ময়ুৰাক্ষীৰ এইকন পৰিচয় দিয়াৰ পিচত মোৰ কলম আৰু আগবাঢ়িব বিচৰা নাছিল । ময়ুৰাক্ষীক লৈ গল্প এটা লিখাৰ কথা কেতিয়াবাৰ পৰাই ভাবিছিলো । কিন্তু আজি লিখিবলৈ বহি ভাব হৈছে যে মই ময়ুৰাক্ষীৰ চৰিত্ৰৰ প্ৰকৃত সৌন্দৰ্য্যকনক ফুটাই তুলিব নোৱাৰিম । উপলব্ধি কৰিব পাৰিলেও তাইক লৈ গল্প লিখা সহজ নহয় । আনহাতে ময়ুৰাক্ষীয়ে মোক অনুৰোধ কৰি গৈছিল যেন তাইক লৈ মই এটা গল্প লিখো । তাইৰ শেষ অনুৰোধ ৰক্ষা কৰাৰ ইচ্ছা মোৰ আছিল কিন্তু ময়ুৰাক্ষীৰ গল্প কোন খিনিৰ পৰা আৰম্ভ কৰিম ভাবি পোৱা নাই ।

ময়ুৰাক্ষীৰ অন্ধ দেউতাকে মহানগৰৰ জনপথত ভিক্ষা বিচাৰি ফুৰা হয়তো বহুতেই দেখিছে । অইন সাধাৰণ দৰ্শকৰ দৰে ময়ো

দেখিছিলো । কিন্তু ইয়াতকৈ আৰু অধিক নাজানো । কিন্তু এদিন যেতিয়া দেউতাই ময়ুৰাক্ষী আৰু তাইৰ অন্ধ দেউতাকক লৈ আমাৰ ঘৰৰ প্ৰকাণ্ড লো'ৰ গেটখন খুলি সোমাই আহিছিল । সেই দিলাখন সঁচাকৈয়ে মই আচৰিত হৈ পৰিছিলো । কিন্তু আচৰিত হোৱাৰ কোনো প্ৰয়োজন নাছিল কাৰণ এনেকুৱা ঘটনা আমাৰ ঘৰত প্ৰায়ে ঘটে । বাহিৰৰ আদৰ্শ ঘৰৰ ভিতৰত কাৰ্য্যত পৰিণত কৰাটোৱেই দেউতাই বিচাৰে । ময়ুৰাক্ষীক দেখি মোৰ ভালেই লাগিছিল । কিন্তু সহজ ভাবে প্ৰথমতে তাইক মই গ্ৰহণ কৰিব পৰা নাছিলো । হেজাৰ হওঁক তাই সাধাৰণ এজন ভিক্ষাৰীৰ ছোৱালী আৰু এইকন ব্যৱধান অতিক্ৰম কৰিবলৈকে মোৰ বহু সময় লাগিছিল ।

ময়ুৰাক্ষী আৰু তাইৰ দেউতাক আমাৰ ঘৰৰ বিৰাট কলপাউণ্ডৰ এচুকত ঘৰ এটা সাজি ৰৈ গৈছিল । ময়ুৰাক্ষী আমাৰ ঘৰখনত লাহে লাহে সহজ হৈ পৰিছিল । তাইৰ সহায় নোলোৱাকৈ মায়ে এবিধো কাম কৰিব নোৱাৰা হৈ পৰিছিল । মোৰ নিসঙ্গ সময়কন ময়ুৰাক্ষীয়ে ভৰাই তুলিছিল । কেতিয়াবা তাই তাইৰ অতীত কাহিনী শুনাইছিল । লুইতৰ পাৰৰ গাওঁ এখনত

ময়ূৰাক্ষীহঁতৰ সুখী পৰিয়ালটো বাস কৰিছিল
কিন্তু লুইতৰ বলিয়া বানে সিহঁতৰ সুখকন কাটি
লৈ গৈছিল আৰু লগতে লৈ গৈছিল মাকক আৰু
ভায়েক ভনীয়েক পাচটাক। বৈ গৈছিল মাথো
ময়ূৰাক্ষী আৰু কনু দেউতাক। কিন্তু দেউতাকৰ
চকুত পৃথিবীৰ পোহৰ সমূহ একাৰ হৈ গৈছিল।
অন্ধ দেউতাক লৈ ময়ূৰাক্ষীৰ চকুৰ আগতে
দিনৰ পোহৰ সমূহ একাৰ যেন লাগিছিল আৰু
ভাগ্যৰ অন্বেষণত এদিন এইখন চহৰত পদাৰ্পন
কৰিছিল। “অন্বেষণ অতিয়াওঁ শেষ হোৱা নাই।
আৰু হয়তো কিমান ঠাই ভ্ৰমিবলৈ আছে।”
আত্মগত ভাৱে কোৱা কথাষাৰত মই উচপ খাই
উঠিছিলো। “তুমি আমাক এৰি থৈ যাবা
ময়ূৰাক্ষী!” “ধেং”

মই অনুভৱ কৰিছিলো ময়ূৰাক্ষীয়ে বিশেষ
জোৰ দি এই কথাষাৰ কব পৰা নাছিল। দিন
বোৰ লাহে লাহে পাৰ হৈ গৈছিল। মই লক্ষ্য
কৰিছিলো ময়ূৰাক্ষীৰ পঢ়িবলৈ অসীম আগ্ৰহ।
কেবা নিশাও মই আমাৰ তিনি মহলাৰ কক্ষৰ
খিৰিকিৰে ময়ূৰাক্ষীহঁতৰ পঁজাত বহুতো নিশালৈ
পোহৰ দেখিছিলো। কোঁতুহল দমন কৰিব
নোৱাৰি এদিন মই ময়ূৰাক্ষীহঁতৰ ঘৰলৈ আগবাঢ়ি
গৈছিলো। বেৰৰ জলঙাৰে মই দেখিছিলো
ময়ূৰাক্ষীয়ে কিছুমান কিতাপ গোটাই পঢ়িবৰ
চেষ্ঠা কৰিছে। পিচ দিনাখন মই ময়ূৰাক্ষীক
সুধিছিলো— “ময়ূৰ, স্কুললৈ যাবা?”

ময়ূৰাক্ষীৰ মুখখন উজ্জ্বল হৈ পৰিছিল। কিন্তু
সেয়া ক্ষণেকৰ কাৰণে, পুনৰ বেজাৰৰ কলা
ঢাকনিৰে ময়ূৰাক্ষীৰ মুখখন আবৰি পেলাইছিল,
“মই কেনেকৈ পঢ়িম? মোৰ যে একোৱেই ০০০০
নাই, নাই মই নপঢ়ো।”

মোৰ ওচৰৰ পৰা এক প্ৰকাৰ দোঁৰি আঁতৰি
গৈছিল ময়ূৰ। মই স্তব্ধ হৈ গৈছিলো। এনেকুৱা
এটা লোভনীয় প্ৰস্তাৱ বিশেষকৈ ময়ূৰাক্ষীৰ দৰে
পঢ়িবলৈ আগ্ৰহ থকা ছোৱালীয়ে কেনেকৈ

অগ্ৰাহ কৰিব পাৰিলে? এনেকুৱা দৃঢ় মনোবল
তাই কব পৰা পালে? বহুতো প্ৰশ্নই মোক জুমুৰি
দি ধৰিছিল কিন্তু মই সমিধান বিচাৰি পোৱা
নাছিলো। সমিধান বিচাৰি নাপালেও ময়ূৰাক্ষী
এদিন দেউতাৰ কথা পেলাব নোৱাৰি স্কুললৈ
যোৱা আৰম্ভ কৰিছিল। অলপ দিনৰ ভিতৰতেই
ময়ূৰাক্ষী আমাৰ স্কুলৰ বহুতৰ মাজত প্ৰিয় হৈ
উঠিছিল। বছৰেকীয়া পৰীক্ষাৰ বিজল্ট মোতকৈ
ময়ূৰাক্ষীৰ বেছি ভাল হৈছিল। লাহে লাহে মই
অনুভৱ কৰিছিলো ঈৰ্ষাৰ কলা ভাৱৰ মোৰ মন
আকাশৰ এচুকত মোৰ অলক্ষিতেই থুপ খাইছিল
আৰু সেই কলা ভাৱৰে এদিন গোটেই আকাশ-
খন আৱৰি পেলাইছিল। মই অনুভৱ কৰিছিলো
আমাৰ ঘৰখনত যেন মোৰ কোনো প্ৰয়োজনই
নাই। মা দেউতাৰ পৰা ভাইটি-ভগ্নিটলৈকে
সকলোৱে মাথোন ময়ূৰাক্ষীক হৈ বিচাৰে।
ময়ূৰাক্ষীৰ ৰূপ, গুণ, বিদ্যা, বুদ্ধি সকলো আছে
আৰু তাইৰ সৈতে নিজকে বিজাই চাই ঈৰ্ষাৰ
জুইত ডেই পুৰি মাৰিছিলো। ময়ূৰাক্ষীয়ে
অলক্ষিতে মোৰ আসনখন গ্ৰহণ কৰিছিল আৰু
মোৰ আসনখন যেন বহুতো তললৈকে নামি
গৈছিল। কিছুমান বুজাব নোৱাৰা বেদনাই
মোক অস্থিৰ কৰি তুলিছিল।

সেই দিনাখন আছিল মোৰ জন্মদিন, ধনীৰ
দুলালী বুলি মা-দেউতাই বেছ সমাৰোহেৰে এই
কাৰ্য্য সমাধা কৰে। সেই উপলক্ষে সেই দিনাখন
সন্ধিয়া আমাৰ ঘৰত মোৰ বেচি ভাগ বান্ধবীয়ে
গোট খাইছিল। আমাৰ স্কুলত পঢ়া বাবে বেচি
ভাগেই ময়ূৰাক্ষীক চিনি পাইছিল।

“ময়ূৰ, গান এটা গোৱানা”
চন্দালিকাৰ অনুৰোধত মই আচৰিত হৈছিলো।
কাৰণ ময়ূৰে যে এই গুণটিৰ অধিকাৰী সেইয়া
মই নাজাছিলো।

“প্লিজ— ময়ূৰ গোৱানা!”
বিৰক্তিকন চেপি ৰাখি কঠমৰ কোমল

কৰিবৰ চেষ্টা কৰিছিলো। ময়ূৰে গাইছিল। পুৱণি এটি গান কিন্তু সেই গানৰ সুৰ এতিয়াও মোৰ কানত বৈ বৈ প্ৰতিধ্বনিত হয়। গান শেষ হোৱাৰ পিছত সকলোৱে ময়ূৰলৈকে প্ৰশংসাৰ দৃষ্টিৰে চাইছিল।

“সঁচাকৈয়ে ময়ূৰ সৰ্ব্বগুণী। ৰূপ, গুণ, বিদ্যা বুদ্ধিৰ তুলনা নাই। পুৱালী তহঁতৰ ঘৰত এটা জুৱেল আছে।” মিঠালীৰ প্ৰশংসাৰ বানীয়ে মোক কাইটে বিজ্ঞাদি বিক্ৰিছিল। হাঁহিবলৈ যত্ন কৰিছিলো।

“ময়ূৰ ক’ত থাকে?”

“ইয়াতেই।”

নতুনকৈ অহা অনুপমাৰ প্ৰশ্নত মিঠালীয়ে চুটি উত্তৰ এটি দি প্ৰসঙ্গটো ঢাকিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল।

“ময়ূৰ আমাৰ ইয়াতেই থাকে অনুপমা, তাইৰ কোনো নাই নহয়। দেউতাক অন্ধ হোৱা হেতুকে ভিক্ষা কৰিবৰ কঠোৰে জীৱন নিৰ্ব্বাহ কৰিবলগীয়া হৈছিল। আমাৰ ইয়াত থকাৰ পৰা অৱশ্যে সেই অসুবিধা আঁতৰি গৈছে।”

প্ৰায় একে ঊষাহতে কথাখিনি শেষ কৰি মই এক বুজাব নোৱাৰা আনন্দ অনুভৱ কৰিছিলো। কাৰণ ময়ূৰৰ এই দুৰ্ৱল ঠাইখিনিত আঘাত নকৰিলে আৰু আঘাত কৰাৰ অইন কোনো পথেই নাই। কিন্তু ময়ূৰৰ চকুলৈকে চাই মই আচৰিত হৈ গৈছিলো। সেই চকুত বেজাৰৰ কোনো চিন নাই। মোৰ ভাৱ হৈছিল সেইযুৰি চকুৱে যেন মোনকৈ চাই মাথো নীৰৱে হাঁহিছে।

“সঁচাকৈয়ে অনুপমা, মৌৰি দেউতা এজন অন্ধ ভিক্ষাৰী।” ময়ূৰৰ কঠম্বৰত বেজাৰ, বিৰক্তি, ক্ষোভ নাইবা বিদ্ৰূপৰ কি নিজৰি পৰিছিল মই ধৰিব পৰা নাছিলোঁ।

দিনবোৰ পাৰ হৈ গৈছিল আৰু মই গম্ভীৰ হৈ পৰিছিলো। ময়ূৰাক্ষীৰ সৈতে সবহভাগ সময় মোৰ মাতবোল বন্ধ থাকে। এনেকুৱা সময়তে ময়ূৰৰ অন্ধ দেউতাক কঠিন ৰোগত আক্ৰান্ত হয়।

ডাক্তৰ সকলে পৰীক্ষা কৰি মন্তব্য কৰে যে ময়ূৰৰ দেউতাকৰ টি, বি হৈছে। দেউতাই ময়ূৰৰ দেউতাকক হস্পিতালত ভৰ্ত্তি কৰি দিছিল। কিন্তু হস্পিতালত এমাহমান থকাৰ পিছতেই ময়ূৰৰ দেউতাকৰ মৃত্যু হয়। ময়ূৰে সেইদিনাখন চিঞৰি চিঞৰি কান্দিছিল। তিনিদিনলৈকে নিজক ক্ৰমৰ ভিতৰত আৱদ্ধ কৰি ৰাখিছিল। অৱশেষত মা’ৰ অনুৰোধত দুৱাৰ খুলিছিল। ময়ূৰৰ সেই আপেলৰ ৰঙ স্নান হৈ পৰিছিল। কিন্তু ইমান বিপৰ্য্যয়ৰ পিছতো ময়ূৰৰ প্ৰতি থকা মোৰ বিদ্বেষ ভাব অকনো কম নাছিল। সেইদিনাখন ময়ূৰে মোৰ জলপান তিনি মহলাৰ মোৰ কোঠালৈকে কঢ়িয়াই আনিছিল, মই সেই জলপান স্পৰ্শ কৰা নাছিলো আৰু চিঞৰি ৰমলাক সেইবোৰ আঁতৰাই নিবলৈ দি তললৈকে নামি আহিছিলো। “ময়ূৰৰ হাতত মোৰ খোৱা বস্তু নপঠিয়াবা। তাইৰ যে টি, বি হোৱা নাই তাৰ কি প্ৰমাণ আছে।” মাৰ ওচৰত এই বিষয়ে আপত্তি তুলি পুনৰ নিজে জলপান লৈ খাবলৈ আৰম্ভ কৰিছিলো। সেই সময়ত ময়ূৰৰ মুখখন মোৰ চাবলৈকে ইচ্ছা গৈছিল, কিন্তু সন্ধিয়াৰ একাৰকনত মই তাইৰ মুখখন দেখা নাছিলো।

লাহে লাহে মই ময়ূৰৰ সাহায্য নোলোৱাকৈ নিজৰ কাম কৰিছিলো আৰু পৰাপক্ষত তাইক এবাৰ চলিবলৈ চেষ্টা কৰিছিলো। তাইক সংক্ৰমক ৰোগত আক্ৰান্ত হোৱা বুলি আশঙ্কা কৰি যে এবাৰ চলিবৰ চেষ্টা কৰিছিলো এনে নহয়; মাথো আঘাত দিয়াৰ উদ্দেশ্যে তাইক অৱজ্ঞা কৰিছিলো, কৰিছিলো ৰূঢ় ব্যৱহাৰ। অন্ধভাষী ময়ূৰাক্ষী আৰু বেচি নীৰৱ হৈ পৰিছিল। সেইদিনাখন মোৰ সৰু ভাইটিয়ে কান্দিছিল কাৰণ মানে নিচুকাৰৰ সময় পোৱা নাছিল। মই দেখিছিলো ময়ূৰাক্ষীয়ে নিচুকাৰৰ চেষ্টা কৰিছে, ভাইটি-ভটিৰ প্ৰতি মৰম মোৰ কোনো দিনেই অধিক নাছিল কিন্তু আজি

ময়ূৰাক্ষীৰ পৰা এক প্ৰকাৰ ভাইটক মই কাঢ়ি লৈছিলো। “ময়ূৰ, ভাইটৰ মঙ্গলৰ কাৰণে তুমি তাক মৰম নকৰাটোৱেই ভাল নিশ্চয় হব।”

ময়ূৰাক্ষী স্তম্ভ হৈ গৈছিল, অৱশেষত বেদনা জড়িত স্বৰেৰে কৈছিল— “তোমালোকৰ ঋণ মই কেনেকৈ সৃষ্টিম পূৰালী। মোৰ যে তাইন আৰু একোৱেই নাই। বহুতেই বহুতৰ ঋণ পৰিশোধ কৰিব নোৱাৰে। কিন্তু মই বয়ুমলা হৈ কেতিয়াও জীয়াই থাকিব নিবিচাৰো।” যথেষ্ট দৃঢ়তাৰে কৈ ময়ূৰাক্ষী লাহে লাহে আঁতৰি গৈছিল।

এইজনী ময়ূৰাক্ষী যোৱা নিশাৰ পৰা নোহোৱা হৈছে। দেউতাই যথেষ্ট বিচাৰ খোচাৰ কৰিছে। মায়ে “এনেকুৱা জাতীয়” ছোৱালীৰ ওপৰত কোনো বিশ্বাস নাই বুলি মন্তব্য কৰিছে। কিন্তু মই আনো মাথো মোৰ কাৰণেই ময়ূৰাক্ষীয়ে এই ঘৰ পৰিত্যাগ কৰিছে। নিতান্ত অল্পভাষী ময়ূৰাক্ষীয়ে প্ৰতিবাদ কৰিব নেজানে আৰু সেই কাৰণেই নীৰৱেই মোৰ পথৰ পৰা আঁতৰি গৈছিল। মই আশা কৰিছিলো এইবাৰ মই পুনৰ মোৰ আসনখনত প্ৰতিষ্ঠিত হম। আমাৰ ঘৰৰ

সকলোৱে মোক আগৰ দৰে প্ৰয়োজনীয় বুলি ভাবিব। মই প্ৰাণ ধূলি হাঁহিবলৈ চেষ্টা কৰিছিলো কিন্তু হাঁহিব পৰা নাছিলো। অৱুজ বেদনা কিছুমানে মোৰ মন ভাৰাক্ৰান্ত কৰি তুলিছিল। নিলকুৱা ময়ূৰাক্ষীৰ স্নেহশীলতাৰ আশ্ৰয়কন ময়েই নিষ্ঠুৰ হাতেৰে ভাঙি দিছিলো।

“পূৱালী তহঁতৰ ঘৰত এটা জুৱেল আছে।” মিতালীৰ প্ৰশংসা বানী মোৰ কানত পৰিছিল। ৰূপ, গুণ, বুদ্ধি আদি সকলোৰে দ্বাৰা সৰ্ব্বগুণী হলেও বয়ুমলা হৈ জীয়াই থাকিব নিবিচৰা ময়ূৰাক্ষী নামৰ ছোৱালীজনী এই বিশাল জন সমুদ্ৰৰ মাজত খেৰকুটাৰ দৰেই উঠি যাব।

এইজনী ময়ূৰাক্ষীয়েই মোক অনুৰোধ কৰিছিল তাইৰ বিষয়ে এটি গল্প লিখিবলৈ। তাইক মই প্ৰতিশ্ৰুতি দিছিলোঁ। কিন্তু আজি লিখিবলৈ বহি ভাব হৈছে মই ময়ূৰাক্ষীৰ চৰিত্ৰৰ প্ৰকৃত সৌন্দৰ্য্যকনক প্ৰকাশ কৰিব নোৱাৰিম। তাইক প্ৰাণেৰে উপলব্ধি কৰিব পাৰিলেও প্ৰকাশ কৰা সহজ নহয়। সেই কাৰণে এতিয়া মই ভাবিছো ময়ূৰাক্ষীক লৈ মই গল্প লিখিম নে নিলিখিম।

“প্ৰকৃত প্ৰেম মহাসাগৰৰ দৰে সীমাহীন। এই প্ৰেমে অন্তৰৰ মাজত উঠা নমা কৰি আটাইবোৰ সীমা আৰু সীমান্ত অতিক্ৰম কৰি সমগ্ৰ জগতক আৱৰি ধৰে।”

— বাপুজী।

॥ বেদনা জোৱানৰ বাবে ॥

—শ্রীমতী মেৰীলা বসুমতাৰী।

প্ৰাক্ বিশ্ববিদ্যালয়।

১ম বাৰ্ষিক (কলা)

এজন জোৱানৰ
স্পন্দিত কলিজাৰ কেঁচা তেজেৰে
বাঙলী হোৱা বণাদ্ৰুত
স্মৃতিৰ কবচ বিচাৰি বিচাৰি—
ভগ্ন হিঙ্গাবে,
মদলকামীজনীৰ অশ্রুজল—
নীৰে নিগৰি পৰিছিল।
—আৰু তাৰ মৰম মিশ্ৰিত স্মৃতিৰ পাপৰি,
সোন আৰু মুকুতাৰে
খোদিত আঙঠিটৰ
মৰম সনা—
নামলৈ চাই চাই তাই নিথৰ হৈ গৈছিল।
—সপ্নভৰা গঁজাটিয়ে তাইৰ
উকা হৈ ব'ল।

তাই দেখা নাছিল
মৃত্যুমুখী জোৱানৰ কপালত
বিদায়ৰ পৰত দিয়া
প্ৰেমৰ প্ৰতিচ্ছিন্ন
অনামিকাৰ এঠোপা 'তেজৰ তিলক'
মাথো দেখিছিল
উজ্জ্বল তেজেৰে বাঙলী হোৱা
আচল দেহা প্ৰকৃত বীৰৰ।
তাই ভাবিছিল—

হয়তো জোৱানৰ
সেই কেঁচা তেজে
আস্থান জনাইছিল
বিজয়ী মাতৃৰ দেশলৈ
বীৰৰ সাক্ষী স্বৰূপে
সাৰ্থক জীৱন অৰ্পনৰ—
হেজাৰ ন-জোৱান।

তেতিয়া—
বিদায়ৰ বেলিকা বেদনাৰ বৰুণ বিননি—
এতিয়া—
তাইৰ গভীৰ বেদনাৰ মাজতো
আনন্দৰ মৌন হাঁহি।
তথাপিও—
জোৱানৰ মৃত্যু আৰু স্মৃতিৰ
অন্তৰ্নিহিত বেদনাবোৰ
তাইৰ বাবে যেন
এটি শুকান চাহাৰা।

ক্ষণিকা

অধ্যাপক—গোপেশ্বৰ তালুকদাৰ ৷

“গাটাত গোট তদন্ত আয়োগ ০০০০ ফ্ৰান্সৰ
আন্তৰিক বিস্ফোৰন ০০০০০ ভিয়েতনাম যুদ্ধ ০০০০
বান্ধুলাদেশ স্বাধীনতা ০০০০ কেৰেলাৰ স্কুল-কলেজ
বন্ধ ০০০০ ২৪ আগষ্ট অসম বন্ধ ০০০০০ বজাইগাওঁত
দ্বিতীয় তেল শোধনাগাৰ ০০০ আৰু জিষ্ঠীৰ চিঠি।”

নাই গই আছো। মনৰ তলিত কিছুমান
কল্পনাৰ অঙ্ক কৰি। মনৰ তলিত এই লিখো এই
মচো। এথোঙ্গ দুখোজকৈ গৈ আছো বহুদূৰ।
মোৰ লক্ষ্যস্থান তাজমহল। কিয়বা আজি মনটো
ভাল লাগিছে। অইন ভাল লগাৰ কাৰণ একো
নাই। অৱশ্যে ভাল লগাৰ কাৰণ অনুভৱ কৰিব
পাৰিছোঁ। শুকান জনবহুল চহৰখনৰ ওপৰেদি
ভালে কেইজাক বৰষুণ বাগৰি গ'ল। সেমেকা
সেমেকা চহৰখন মোৰ মাতৃভূমি অসম যেন লগা
হৈছে। কেৱল আজিয়েই যে মনতো এনেকুৱা
লাগিছে তেনে নহয়।

জিষ্ঠী, ভৰ্টি আৰু বন্ধু বান্ধবৰ পৰা চিঠি
পালে নাইবা স্কলাৰচিপৰ টকা পালে, ঘৰৰ পৰা
মানি অৰ্ডাৰৰ টকা পালেও মনটো ভাল লাগে।
এই আটাই বিলাকে আনন্দৰ খোৰাক যোগায়
যদিও, ডাক যোগে পোৱা চিঠিৰ আনন্দৰ
পোৱাদ বেছি তৃপ্তিদায়ক।

ভৰ্টিয়ে পাওনি মেলিব— “মৰমৰ চিঠিখন

ঘূৰি ঘূৰি যায়, পূজনীৰ দাদাদেউ হাত পাতি
লয়। ০০০০০তাৰ পিচত? এশ একুৰি প্ৰশ্ন।
সৰ্টাকৈয়ে শিশু মনটো কিযে বিচিত্ৰ। সিহঁতৰ
মনত যে প্ৰশ্নবোৰ উদয় হয় কাউৰঠেঙীয়া
আখৰেৰে তাই লিখে— দাদাদেউ, তাত কেনে
লাগিছে। মানুহবিলাক বগানে কলা। মটৰ,
উৰাজাহাজ, ৰেল তাত আছেনে নাই। তাজম-
হলটো কেনেকুৱা ছবিত দেখাৰ নিচিনানে বিৰাট
ডাঙৰ। আৰু তাইৰ এটি কমন বাক্য পূজাত
আছিলে নীলা ফিটা আনিব নেপাহৰিবি।”

আৰু জিষ্ঠীজনী—ফুল হলে ফুলিব, লতা হলে
বগাব, মোলৈ যদি মৰম আছে চিঠি লিখি থাকিব।
০০০০তাৰ পিচত? হেজাৰ বিজ্ঞাপন প্ৰশ্ন। যিবোৰ
প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিয়া মোৰ পক্ষে সিমান উজু নহয়।
সামৰনি লিখিব “কৰ গোট মি নট।” ইতি—
উত্তৰৰ অপেক্ষাত আপোনাৰ জিষ্ঠী।

মনোহৰ পাৰ্ক এৰি তাজমহল ৰোড পালো।
বাস্তাৰ ওপৰত চেকা চামকাকৈ পানী বান্ধিছে।
চিৰিত চিৰিত শব্দ কৰি মটৰ, কাৰ, ৰিক্সা গৈ
আছে। এতিয়ালৈ তিনিখনত চেপ্টা কৰি বিফল
হৈছে। এইখনত পাওঁনে নেপাও কি ঠিক। কিযে
বিবৰ্ণনা। এটা এটা মিনিট মোৰ কাৰণে একোটা
ডাঙৰ ঘণ্টা যেন লগা হৈছে। সময়ে মোক বিবৰ্ণ
কৰাৰ কাৰণে যেন বৈ বৈ যাব লাগিছে। খং উঠি
যায় বাচ চাভিচলৈ। যি নহওঁক বন্ধা পৰিছো।

সোঁৱা পাৰ্থ সাৰথি চাব আহিব ধৰিছে।
“ওড মণিং চাব।”

“ওড মণিং— কি ধৰ?”

“তাজমহল চাব। আপ?”

“বিজুলী ঘাট।”

এটি দুটি কথা পতাৰ পিচত গাড়ী আহিল। আলোচনী সামৰি গাড়ীৰ ওচৰলৈ খোজ ললে। কোনোৰকমে হেঙেলত ধৰিছোহে, হা সংকেত পাই ড্ৰাইভাৰে গাড়ী তুফান চলালে। ভাল ধাক্কা একা খাই কোনো বকমে আগৰ চিট এটাত বহিলো। বহাৰ পিচত মনৰ তলিত কিবা এটাই আঘাত কৰিলে।

অক্টোবৰ ২০ তাৰিখ সোমবাৰ। দিল্লী সচিবালয়ৰ পৰা চিলং অভিমুখে মই। গুৱাহাটীৰ চিটি বাচবোৰ যেন কাৰেণ্টেৰে চলোৱা গাড়ী হে। চেকেণ্ডৰ ভিতৰত উঠা নমা কৰিব লাগে। আপ মাৰি উঠিয়েই তপকৈ আগৰ চিট এটাত বহিলো। মোৰ লগত আৰু দুজন উঠিল। দুয়োজনকে বেচ ভাল মানুহ যেন অনুমান হয়। কিন্তু ভাল মানুহ হৈও মাজত হেঙেলত ডব দি আৰোহন কৰিব ধৰিলে। ভাব হল, বোধকৰো আগৰ ষ্টেচনত নামিব। শান্তিপুৰ এৰাই ভৰলুমুখ পালে। ভৰলুত ভালে কেইজন উঠা নমা কৰিলে। চেকাৰ বিহাৰী এজনৰ লগত ভাড়া সংক্ৰান্তত ব্যস্ত আছিল। আগৰ পিনৰ পৰা এজাক ছোৱালী উঠি বাকী থকা চিট কেইটা দখল কৰিলে। মাথো থিয় হৈ বল দুজনী ছোৱালী। মোৰ নিচেই কাষত এনে ভাবে থিয় হল, মই যেন উঠাৰ অপেক্ষাত সিহঁত। মই ওক গম্ভীৰ হৈ গপচত বহি আছো। সিহঁত অহাত মোৰ যেন ১০ কিলো মান ওজন বৃদ্ধিহে পাইছে। বাকী কেইজনীয়ে মোক উদ্দেশ্য কৰি সিহঁতক কিবা ইঙ্গিত দি আছে। লগৰীহতে যিমান ইঙ্গিত নিদিমেওঁ সিহঁতে কোক কবলৈ সাহস গোটাৰ নোৱাৰিলে। সিহঁতৰ এইটো জাতিগত কমপ্লেক্স।

এইবাৰ যেন শেষ চেষ্টা চলালে। নাৰী জাতিৰ এইপাত পাণ্ডপাত অস্ত্ৰ। এইপাত অস্ত্ৰৰ আক্রমণত বহুত ধৈৰ্য্যবান পুৰুষৰো ধৈৰ্য্যৰ বাক্স সুলকি যায়। ফলত পুৰুষ হয় নাৰীৰ হাতত পৰাজয়। যদু কোমল হাঁহি এটি ওঠত ফুটাই আকোঁ মোৰ পিনে চালে। মই জড় শিল এডোখৰ অলৰ অচল।

“হেৰি, আপুনি গুৱাহাটীলৈ আজিয়ে প্ৰথম আহিছে নেকি? আপোনালোক-মানে কিছুমান এক্স, ওৱাই, জেদৰ লগত মৰিছো আৰু। উঠক উঠক ভাবুক ওলাব নেলাগে। ডেজালী ডব্লোক কৰবাৰ। দেশখন তললৈ আমিয়ে নিছো। নাইটক্লাৱত যোগদান কৰিব নেজানো, ভাল হোটেল এখনলৈ গৈ কাটা চামুচৰ ব্যৱহাৰ নেজানো, আপুনি ডেট ড্ৰেচ এজোৰ পিন্ধিব নেজানো। চৰকাৰৰ দোষ দিলে কি হব। দেশৰ প্ৰগতিত আমিয়ে বাধক।”

মই চিটৰ পৰা উঠাত যিমান লাজ পালো, ছোৱালী কেইজনীয়ে সিজনীৰ মুখলৈ চাই হহাঁৰ তুলনাত বহুগুনে কম। লাজ, অপমান, খং, আটাই কেইটা মূৰত থুপ খাই মোক অস্থিৰ কৰি তুলিলে। প্ৰতিশোধ লবৰ মন নিশ্চয় গৈছিল। কিন্তু প্ৰতিশোধ লব পৰা উপায় মোৰ সবুখত এটাৰ বাহিৰে একোৱেই নাছিল। অইন একো কৰিব নোৱাৰি শেষত তাকে কৰিলে। আধা বাটতে আমি আটাইৰে ওপৰত প্ৰতিশোধ ললো।

গাড়ী গৈ ভালেখিনি বাট পালে। চাৰিও পিনে এবাৰ চকু ফুৰালোঁ। পাৰ্থ সাৰথি কিবা এখন আলোচনীত নিজকে হেৰাইছে। মোৰ ওচৰৰ কেৰেলিয়ান তিৰোতা গৰাকীয়ে আপেল এটা হাতত দি লৰাটোৰ কান্দোন বন্ধ কৰিছে। স্বামীবোৰ যেন নিজ নিজ চিন্তাত ব্যস্ত। ময়ো “আমাৰ প্ৰতিনিধি”ত মনটো মেলি দিলো। কেই লাইনমান পঢ়িছোহে কোনোবাৰ কোমল কণ্ঠস্বৰ কানত বাজি উঠিল।

“মে আই হেড এ লুক”

চকু হাল কিতাপৰা আঁতৰাই সন্ধানী দৃষ্টিৰে চালোঁ। এজনী ধুনীয়া চেহেৰাৰ ছোৱালী। গাৰ বৎ মিঠা। ড্ৰেচত অনুমান হয় আপ কালিৰ যেন। মুখৰ আকৃতিত অসমীয়া যেনো লাগে। মই অনিমেষ নেত্ৰে তাইৰ পিনে চাই থাকিলো। মোৰ সন্ধানী দৃষ্টিয়ে যেন তাইৰ মাজত কিবা বিচাৰি পাইছে। অসমীয়া নিশ্চয় নহয়। হোৱা হলে অসমীয়াত কথা পাতিলেহেতেন। যি নহওঁক কিতাপখন দিলো।

“থেক ইউ।”

“মেনচন নট প্লিজ।”

গাড়ী গৈ বিজুলী ঘাট পালে। যাত্ৰী বিলাক নমাত ব্যস্ত হৈ পৰিল। যাত্ৰীৰ গোলমাল পাৰ্থ সাৰথিক যেন জগালে। ময়ো সাজু হৈ তেখেত নমাৰ অপেক্ষাত বৈ আছো।

যাত্ৰীবোৰ নিৰ্দিষ্ট স্থানলৈ কঢ়িয়াই গাড়ীখনে এটি স্বস্থিৰ নিশ্বাস পেলালে। বাস্তাৰ কাষত হেফাই হেফাই যেন কিছু সময়ৰ কাৰণে তোপনি গ'ল।

চিগাৰেট এটা জ্বলাই পান দোকান খনৰ সন্মুখত কিবা এটা স্থিতি ৰোমহন কৰি আছো। তাই সুৰুৱাই নিদিয়া হলে মই মেগাজিন খনৰ কথা ভুলি গৈছিলো। সেমেকা চকু জুৰিৰে ওঠত এটি বহুশয় হাঁহি ফুটাই তাই কবলৈ আৰম্ভ কৰিলে—

“আপুনি চাওঁ আচৰিত হৈছে নহয়? হোৱাতো স্বাভাৱিক আপোনাৰ নিচিনা বহুতৰে এনে ধাৰনা হয়। বেয়া নেপায় যেন। মোৰ প্ৰতি আপোনাৰ মনত যি ধাৰনা সোমাইছে সি ভ্ৰান্ত। মই তেনেকুৱা নেচাৰৰ ছোৱালী নহয়। কিন্তু কি কৰিম। কবলৈ লাজ লাগে অসমীয়া হৈওঁ ইউৰোপীয়ান ভেষ লৈছো ভাষা কৈছো। তাৰ কাহিনী শুনিব?”

“কোৱা।”

“মোৰ দেউতাই বায়ু বাহিনীত কাম কৰে। মোৰ জন্ম যদিও অসমত তথাপি বিদেশৰ হাঁ পানীত ডাঙৰ দীঘল হৈছে।”

“তেজ ০০০০০ তোমাৰ ০০০০০।”

—হয়। মোৰ ঘৰ নলবাৰীত। মোৰ নাম জিষ্ঠী দাস। ধেৰিয়া মিচন কলেজত পঢ়ো। আমি প্ৰায় চান্দে এভেইল কৰিবলৈ তাজমহললৈ আহো। মোৰ আইডিয়া।

“কাৰেক্ট।”

“মানে?”

“আপুনি বিশ্ববিদ্যালয়ত পঢ়ি আছে নহয়।”

—হয়।

আপোনাক পাই বেচ ভাল লাগিল। বেয়া নেপাব। ফোঁজৰ গাড়ী। নহলে দীঘলীয়া আলোচনাত পাতনি মেলিলো হেতেন। পিচত চিঠিৰে কথা হয়। আজিলৈ আহিছো। নমস্কাৰ। —“নমস্কাৰ।”

মন্ত্ৰ মুদ্র মানুহৰ দৰে সিহঁত যোৱাৰ পিনে ভেবা লাগি চাই বলো। গাড়ীৰ গতিৰ লগে লগে মোৰো দৃষ্টি শক্তি আগুৱাই যাব ধৰিলে। ক্ৰমে আগুৱাই গৈ সিহঁত দিগন্তত হেৰাই গ'ল। মই যেন কল্পনাৰ পৰা বাস্তবলৈ ফিৰি আহিলো।

বাস্তাৰ সোঁমাজত মই থিয় হৈ আছো। পিচৰ পিনে দুখন কাৰ এখন ৰিক্সাই জোৰে হৰ্ণ নজাই আছে। তৰিৎ বেগে আহি ফুট পাথত উঠিলো। আগৰ ৰিক্সা। চালকজনে হিন্দীত কিবা কিবি কৈ গ'ল। টেক্সিৰ ভিতৰৰ যুগল প্ৰেমী হালে কোৱা এটা কথা কানত বাজিল— “হাফ মেড পাৰহেপচ।” সিহঁতৰ কথাত গুৰুত্ব আৰোপ নকৰি ফৰমুতিৰে আঘাত কৰা কপোঁৰ নিচিনা জলক তপককৈ হোষ্টেল অভিমুখে ৰাওনা হলো।

সন্ধিয়াৰ আকাশত দুটা এটা তৰাই ভুমুকি মাৰিছিল। ষ্ট্ৰীট লাইটবোৰ জ্বলিছিল এটা দুটাকৈ গোটেই চহৰখনত। লাইটৰ তলে তলে সৰু ডাঙৰ

গাড়ীবোৰ দৌৰিছিল প্ৰবল বেগে। মোৰ গাড়ী
খনো দৌৰিছিল হোটেল অভিমুখে।

তাহানিৰ পৰা জিষ্ঠীয়ে ডাক যোগে মোলৈ
মৰম পঠিয়াই আছে। মৰম সনা ভাষাৰে
অভিমানৰ সুৰত তাই লিখে—
প্ৰনবদা!

পাতনিতে অকপট মৰম আৰু সীমাহীন
ভালপোৱা আগবঢ়ালো। আশাকৰো গ্ৰহণ
কৰিব। আজিকালি ডাঙৰ মানুহ হ'ল যেতিয়া
সকল মানুহক চিঠি নিদিয়াতো স্বাভাবিক। এইটো
মোৰ কল্পনাৰীতি আছিল যে ইমান সোনকালে
আপুনি মোক পাহৰিব পাৰিব। কিয় প্ৰনবদা!
হেৰাই যোৱা অতীতৰ স্মৃতিৰ টুকুৰাবোৰে
আপোনাক আমনি নকৰেনে? সেই চেকেন্দ্ৰাত
খোৱা পিকনিক, তাজমহলৰ মাহনিত উজাগৰে

কতাই দিয়া শাৰদীয় ৰাতি, আৰু সেই পাৰ্কৰ
কাহিনীবোৰৰ কথা ০০০০। মোৰ জীয়া যোঁৱন-
টোৱে কিন্তু; সদায় অনুভব কৰে কিবা যেন
নাই নাই।

ইতি—

“জিষ্ঠী”

বৰবাৰ বিমান ঘাট।

জিষ্ঠীহত তেন্তে আজিকালি বৰবাৰত।
সিহঁত বদলিহৈ অহা শূনি মনতো ভাল লাগিল।
দেহৰ ওপৰেদি এচাৰ্টি অস্থিৰতা বা চোঁ খেলি
গ'ল। কিয় গৰম পৰিছে। দুৱাৰ খন খুলি
বাহিৰ ওলাই আহিলোঁ। পোষ্টমেন জন
বাহিৰত বৈ আছে।

জিষ্ঠীৰ পৰা আজিও চিঠি এখন পাইছো।

“যিমান পাৰা সিমান আগবাঢ়ি গৈ থকা; এয়েই ঈশ্বৰৰ বাণী।”

—ডঃ ৬ বানীকান্ত কাকতি।

ক'ত পাম সমিধান

—ওৱাহেৰ আলি আহমেদ ।

১ম বাৰ্ষিক (স্নাতক)

কোনে বাকু শুনিব মোৰ
বিবাদৰ সুৰ
হৃদয়ৰ দুখেবোৰ
য'ত ভৰপূৰ ।

কোনে বাকু কব মোক
সেই কথা যাৰি
বেদনাৰ টোঁ বোৰ
যাব শাত পাৰি ।

কোনে বাকু দেখিব মোৰ
দক্ষ হৃদয়খনি
বিবহৰ শিখাই মোক
গুৰে উমি উমি ।

কোনে বাকু দিব মোক
পথৰ সন্ধান
যি বাটে পাম গৈ
শান্তিৰ উমান ।

কোনে বাকু দিব আনি
সেই অগ্নি শিখা
জ্ঞান গৰিমাৰ বোল সনা
ৰঙিন আভা ।

কোনে বাকু কব মোক
সেই এটি কথা
আহিছোঁ যাম কলৈ
সমস্যাৰে গঁথা ।

কোনে আকু ভাবিব মোৰ
কবিতাৰ কথা
দুঃখবোৰ আছে য'ত
সযতনে গঁথা ।

অকল শৰীয়া মই
বিশাল বিশ্বত
প প প্রশ্নৰ সমিধান
পাম বাকু ক'ত ?

★ মহাকবি কালিদাস ★

— শ্ৰীভদ্ৰেশ্বৰ ৰায় ।

১ম বাৰ্ষিক (কলা)

ভাৰতবৰ্ষই গুপ্তবংশৰ ৰাজত্বকালৰ যি সোনালী যুগত শিল্পকলা, সাহিত্য, বিজ্ঞান, বেহা-বেপাৰ, মঠ-মন্দিৰ আদি সকলো ফালে দিয়েই উৎকৰ্ষতা লাভ কৰিছিল আৰু সংস্কৃত সাহিত্যৰ পূৰ্ণ বিকাশ হৈছিল, সেই যুগতেই মহাকবি কালিদাসৰ আবিৰ্ভাব হয়। গুপ্তবংশৰ দ্বিতীয় চন্দ্ৰচন্দ্ৰ সম্ৰাট বিক্ৰমাদিত্য নামেৰে জনাজাত। কথিত আছে, মহাকবি কালিদাস এই জনা সম্ৰাটৰ সভাকবি আৰু তেওঁৰ নৱবত্সৰ অগ্ৰতম বৰ্দ্ধ আছিল।

অৱন্তী নগৰৰ নিৰঞ্জন তৰ্কবত্সৰ ঔৰষত কালিদাসৰ জন্ম হয়। তেওঁৰ মাকৰ নাম আছিল শান্তাদেৱী। কালিদাসৰ পিতাক এজন বিজ্ঞ পণ্ডিত আৰু মাক এজনী বিদুষী ৰমণী আছিল। আজিকালিৰ পাটনা চহৰেই অতীতৰ অৱন্তী নগৰ।

ল'ৰাকালত কালিদাস আছিল বৰ দুৰ্দান্ত প্ৰকৃতিৰ। সদায় আনৰ লগত হ'ইকাজিয়া কৰিবলৈ বৰ ভাল পাইছিল। আঠ বছৰমান বয়সত এদিন পিতাকে নানা প্ৰলোভন দেখুৱাই গাওঁৰ পঢ়াশালী খনলৈ পঠায়। কালিদাসৰ কিন্তু লিখাপঢ়াত সমূলি মন নাই। এদিন দুদিনকৈ দুবছৰ অতীত হ'ল—কালিদাস 'ক'ৰ কানটোকে দিব নাজানিলে। কালিদাসে কুলৰ কঠোৰ শাসন মুঠেই ভাল নাপাইছিল। গতিকে সুবিধা

পালেই কুলৰ পৰা পলাই বাটে পথে আন অসংসদৰ লগত ৰংধেমালি কৰি কুলৰ সময়খিনি কটায়। বহু সময়ত কালিদাসে পঢ়াশালীত বিনাদোষে আন ল'ৰাক মাৰধৰ কৰি তাত হেৰুৱায়। মাজে মাজে অভিভাৱক সকলে আহি শিক্ষকৰ ওচৰত কালিদাসৰ দোঁৰাজ্ঞৰ বিষয়ে অভিযোগ কৰে। ইপিনে শিক্ষকে কালিদাসক একো কৰিব নোৱাৰি তেওঁৰ মাক-বাপেকক আহি জনায়। কিন্তু দুৰ্দান্ত কালিদাসে মাক বাপেকৰ গালি, প্ৰহাৰ আদিক জানো ক্ৰক্ষেপ কৰে? ফলত এনেহল যে কালিদাসৰ দোঁৰাজ্ঞত পঢ়াশালী চলোৱা কঠিন হৈ পৰিল। শিক্ষক মহাশয়ে বিদ্যালয় অচল হোৱা দেখি প্ৰমাদ গনিলে। তেওঁ একো উপায় নেদেখি কালিদাসৰ পিতাকক সকলো কথা বিবৰি কলে। মাক পিতাকে এই বিষয়ে নানা ভাৱিচিন্তি বৰ অস্থিৰ হৈ পৰে। কালিদাসৰ দৰে অপোগণ্ড দুৰ্দান্ত ল'ৰা এটাৰ কাৰণে পঢ়াশালীৰ ইমানবোৰ ল'ৰাৰ জীৱন নষ্ট হবলৈ দিব নোৱাৰি! গতিকে পণ্ডিত নিৰঞ্জে মূৰ্খ পুতেকৰ লিখাপঢ়া তিমানতে সাংকৰে। পঢ়াশালীলৈ যাব নালাগে বুলি জানি কালিদাসৰ মহা আনন্দ।

১৪ বছৰ বয়সত কালিদাসৰ পিতাক ইহলীলা ত্যাগ কৰে। তেতিয়া মাক শান্তাদেৱীয়ে এটি সামান্য পঁজাঘৰত কালিদাসক লৈ

কোনোমতে দিন কটাবলৈ ধৰে। তথাপি মাকে নানা দুখকষ্টৰ মাজেৰে হলেও পুতেকৰ পঢ়াৰ কাৰণে কিমান যত্ন কৰিছিল। কিন্তু কালিদাসে জানো সেইবোৰলৈ কান দিব? কালিদাস এতিয়া বাৰীৰ কোঁৱৰ, আগতকৈ মুকলি-মুৰীয়া, সেইবোৰ কথা কিয় শুনিব? মাকৰ সকলো কথা অৰণ্য বোদনত পৰিণত হ'ল।

কালিদাস আছিল স্তম্ভপুষ্ঠ বলিষ্ঠ ডেকা। গাৰ বং বগা, সুন্দৰ সুঠাম দেহ, দেখিলে চকুৰোৱা ৰূপত যোনবা কাঠিকহে। তেওঁ এপিনে সন্মান দুৰ্দান্ত, আনপিনে তিমান সবল। যদি কেতিয়াবা কোনো মানুহ বিপদত পৰে, তেওঁ তৎক্ষণাত সহায় কৰে। ওচৰ চুবুৰীয়াৰ বেমাৰ অজোৰ হলে, তেওঁলোকক সহায় কৰাত কালিদাস আগবুৱা আছিল। এইবোৰ গুণৰ বাবে বহুতে আকোঁ তেওঁক মৰমো কৰিছিল।

কালিদাস এনে মুৰ্খ আছিল যে, এদিন তেওঁ এজোপা গছত উঠি এডাল শুকান ডালৰ আগত বহি শুৱিত কাটিবলৈ ধৰে। ইফালে সেই সময়ত গোড় ৰাজ্যৰ ৰজাৰ বিদ্যারতী নামে এজনী বৰ ৰূপৱতী, গুণৱতী আৰু বিদুষী কন্যা আছিল। বিদ্যারতীয়ে ঘোষণা কৰিছিল যে— “যিজন পুৰুষেই তেওঁক তৰ্কশাস্ত্ৰত পৰাজিত কৰিব তেওঁকেই স্বামী বৰণ কৰিব।” গতিকে দেশ দেশান্তৰৰ পৰা বহুতো ৰাজকুমাৰ, ৰজা আৰু বিজ্ঞ পণ্ডিত আহি ভৰি গৰিল। কিন্তু কোনেও তৰ্কশাস্ত্ৰত তাইক পৰাজিত কৰিব নোৱাৰিলে। এই অপমানৰ হৰ তুলিবলৈ কিছুমান পণ্ডিতে এটা কুট পৰামৰ্শ সাজি দাঙি বিদ্যারতীক এটা গওমূৰৰ লগত বিয়া দিবলৈ ঠিৰাং কৰিলে আৰু ৰজাক এই বিষয়ে জনায় যে, তেওঁলোকে বিদ্যারতীৰ বাবে এজন উপযুক্ত পাত্ৰকেই বিচাৰি আনিব। ৰজায়ে তেওঁলোকৰ বুদ্ধিটো শলা-গিলে গতিকে পণ্ডিত কেইজনে এই উদ্দেশ্যে এটা তেনেকুৱা মুৰ্খ বিচাৰি দৈবাৎ কালিদাসে কাটি

থকা গছজোপাৰ শুৱিত উপস্থিত হয় আৰু উপযুক্ত পাত্ৰকেই পাইছে বুলি ভাবি কালিদাসক নানা প্রলোভনেৰে মোহিত কৰি ৰাজধানীলৈ লৈ যায়। সভাত বিচাৰ আৰম্ভ হয়। বিধিৰ বিপাক! পৰম বিদুষী বিদ্যারতীয়ে মুৰ্খ কালিদাসৰ ওচৰত হাৰ মানিবলৈ বাধ্য হয়। গতিকে মহাপ্ৰমথমেৰে কালিদাসৰ লগত বিদ্যারতীৰ বিয়া হ'ল। কিন্তু পানীৰ লগত জানো তেল মিহলি হব পাৰে? কালিদাসৰো সেই একে অৱস্থা হ'ল। পৰম বিদুষী ৰাজনন্দিনী বিদ্যারতীৰ চকুৰ আগত কালিদাসৰ মুৰ্খামী প্ৰথম বাতিৰ ভিতৰতে ধৰা পৰে। পণ্ডিত সকলোৰে যে ই প্ৰবঞ্চনা, তেওঁ তাক ভালদৰে বুজি পালে। লাজত, ঘৃণাত আৰু খঙত জ্বলি উঠি হিতাহিত জ্ঞান হেৰুৱাই কালিদাসক পদাঘাত কৰি ঘৰৰ পৰা উলিয়াই দিয়ে। আৰু নিজৈ ঢাকুৰি কালিদাসলৈ ধৰে।

নিজৰ মৈনীয়াকৰ কান্দোন, গালিশোপনি আৰু তেওঁক কৰা অপমানৰ কথা ভাবি কালিদাস মৰ্মাহত হ'ল। চকুপানী গিৰিগিৰকৈ পৰিব ধৰিলে। পণ্ডিত সকলোৰে প্রলোভন আৰু নিজৰ মুৰ্খামিৰ কথা ভাবি ভাবি তেওঁ বৰ অধিৰ হৈ পৰিল। নিজৰ জীৱনলৈ বৰ অনুশোচনা আহিল। তিবোতাৰ হাতত এনে অপমান! তেওঁ কেনেকৈ মানুহৰ আগত মুখ দেখুৱাব। ইয়াতকৈ মৃত্যুও যে প্ৰেৰণ! সেই বাতিয়েই তেওঁ ৰাজপ্ৰাসাদৰ পৰা ওলাই লক্ষ্যভ্ৰষ্ট ভাৱে যাবলৈ ধৰিলে। তেওঁৰ যাত্ৰাৰ আদিঅন্ত ক'ত, তাক তেওঁ নাজানে। মনত কেৱল দৃঢ় সঙ্কল্প— “যদি বিদ্যালান্ত কৰি ৰাজকন্যাৰ এই অপমানৰ প্ৰতিশোধ লব পাৰোঁ, তেন্তে মানুহৰ আগত মুখ দেখুৱাম, নহলে আত্মহত্যা কৰি নিষ্কৃতি লাভ কৰিম।” এইদৰে কালিদাসে লক্ষ্যহীন ভাবে আগবাঢ়ি গৈ থাকি অটন্য হাবিৰ মাজত অনাহাৰে অৱশ অৱস্থাবে সৰৱতী আইক

সৰস্বতী কুণ্ড সৰোবৰৰ পাৰত বহি আৰাধনা কৰে। ভক্তৰ অধীন ভগবান। সৰস্বতী আইয়ে কালিদাসৰ দুৰ্দশা দেখি তেওঁৰ প্ৰতি মৰম উপজে আৰু স্বয়ং বাগ্‌দেৱীয়ে কালিদাসৰ আগত নিজমূৰ্ত্তি ধাৰন কৰে আৰু কালিদাসক বৰ দিয়ে— “কালিদাস আজিৰ পৰা তুমি মোৰ বৰপুত্ৰ। তোমাৰ জিভাৰ আগত মই বাস কৰিম। তুমি বিদ্যাত পাৰদৰ্শিতা লাভ কৰিবা আৰু শ্ৰেষ্ঠ কবি বুলি পৰিগণিত হবা। গতিকে এতিয়াই তুমি কাশীধামলৈ যোৱা। তাতে বিষ্ণু শিৰোমণি নামে বিজ্ঞ পণ্ডিত আছে, তেওঁৰ ওচৰত তুমি অধ্যয়ন কৰাওঁ। কিন্তু কালিদাস! লগতে অস্তিশাপো দি যাওঁ, সামান্য গনিকাৰ হাতত যেন তোমাৰ মৃত্যু হয়।”

কালিদাস কিছু সময় তন্ময় হৈ বৈ থাকি তেতিয়াই কাশীধামলৈ বুলি খোজ ললে। বহু কষ্টেৰে বাৰাণসীত উপস্থিত হয় আৰু শিৰোমণিৰ ওচৰত বিদ্যাভ্যাস কৰে। অলপ দিনৰ ভিতৰতে কালিদাসৰ প্ৰতিভা বিকশিত হয় আৰু নানা শাস্ত্ৰত তেওঁ সুপণ্ডিত হৈ উঠে। তেওঁৰ ওক বিষ্ণু শিৰোমণি তেওঁৰ পাণ্ডিত্য আৰু প্ৰত্যুৎপন্নমতি দেখি বৰ আনন্দিত আৰু আচৰিত হ'ল। বিদায়ৰ সময়ত শিৰোমণিয়ে আশীৰ্বাদ কৰি কয়— “কালিদাস! তুমি যেন চিৰকাল কবিশ্ৰেষ্ঠ বুলি জগত লাভ কৰা।”

এতিয়া কালিদাসে নানা গুণ আৰু শাস্ত্ৰত পাৰদৰ্শিতা লাভ কৰি পুনৰ বিক্ৰমাদিত্যৰ ৰাজধানীত উপস্থিত হয়। নানা গুণ-গৰিমাৰে আৰু নানা পাৰদৰ্শিতা লাভ কৰা জোৱায়েকৰ আবিৰ্ভাৱে ৰাজধানীত আনন্দৰ খলাকনি তোলে। ৰজাই কালিদাসক পুনৰ গ্ৰহণ কৰে আৰু দৈনিক তেওঁৰ কণ্ঠস্বৰত নতুন নতুন কবিতা পাঠ শুনিবলৈ ধৰে। কিন্তু তথাপি বিদ্যারতীয়ে কালিদাসৰ কেৰেপ কৰা নাছিল। পিছত যেতিয়া কালিদাসৰ শাস্ত্ৰজ্ঞান গুণগৰিমা ৰাজধানী তথা

ৰাজ্যৰ চাৰিওফালে মল সলাবলৈ ধৰে এদিন কালিদাসৰ কণ্ঠস্বৰত সুমধুৰ বেদপাঠ শুনিবলৈ পালে তেতিয়া তেওঁৰ প্ৰতি বিদ্যারতীৰ অসীম মৰম প্ৰেম উপজে। পিছত কালিদাসৰ ভৰিত লুটি খাই পৰি অজ্ঞানিতে কৰা দোষৰ বাবে ক্ষমা ভিক্ষা কৰে। কালিদাসোও বহুদিনৰ সঞ্চিত আশা বুকুত বান্ধি সুখৰ কল্পনাত আনন্দ সাগৰত উঠি ফুৰিছিল। ইমান দিনৰ মূৰত তেওঁৰ সেই আশা ফলৱতী হল বুলি বুজি তেওঁৰ হৃদয়ৰ অধিষ্ঠাত্ৰী দেৱীক সযত্নে তুলি ললে। লাহে লাহে ৰজা বিক্ৰমাদিত্যই কালিদাসৰ পাণ্ডিত্য আৰু কবিত্ব শক্তি দেখি তেওঁক নৱবত্নৰ এজন অমূল্য বত্ন কৰি ললে। আৰু কালিদাসক কবিশ্ৰেষ্ঠ বুলি স্থিৰ কৰি তেওঁক “মহাকবি” উপাধিৰে ভূষিত কৰে।

যিহেতু, কালিদাস এতিয়া সম্ৰাট বিক্ৰমাদিত্যৰ প্ৰধান সভাকবি অৰ্থাৎ নৱবত্নৰ অমূল্য বত্ন। নৱবত্নৰ আন কবি সকলে বহুতো ভাবি ভাল ভাল কবিতা ৰচনা কৰি সভাত বিক্ৰমাদিত্যৰ আগত পঢ়াই শুনায়ে, সিহঁতৰ নিজ নিজ প্ৰতিভা বিকশিত কৰিবলৈ। কিন্তু কালিদাসে সিহঁততকৈ ধুনীয়া ধুনীয়া সুললিত কবিতা তেতিয়াই কণ্ঠস্বৰ কৰি শুনায়ে। ফলত সিবিলাক সদায় কালিদাসৰ ওচৰত হেও মানি থাকিব লগীয়া হয়। এদিন নৱবত্নৰ ঘটকৰ্পৰ নামে কবি এজনে “সমক” গ্ৰন্থ ৰচনা কৰিব পাৰিব তেওঁ তেওঁৰ দাসত্ব স্বীকাৰ কৰিব।” কালিদাসে ঘটকৰ্পৰ দৰ্পচূৰ্ণ কৰিবলৈ “নলোদয়” নামে সমকপূৰ্ণ এখনি অমূল্য গ্ৰন্থ ৰচনা কৰে। কালিদাসৰ “নলোদয়” গ্ৰন্থ সুমধুৰ শব্দলালিত্য আৰু শব্দলঙ্কাৰত অতুলনীয় হোৱাত ঘটকৰ্পৰ যে কালিদাসতকৈ শ্ৰেষ্ঠ নহয়, তাক সভাসদ সকলোৱে স্বীকাৰ কৰে। ঘটকৰ্পৰেও নিজৰ ভুল বুজিব পাৰিলে আৰু কালিদাসক শ্ৰেষ্ঠ বুলি পৰিগণিত কৰি এটি কবিতা লিখিলে—

পুষ্পেয়ু জাতী, নগৰেষু কাঞ্চী
নাৰীষু বস্তা, পুৰুষেষু বিষ্ণু,
নদীষু গঙ্গা, নৃপতিষু ৰাম
কাব্যেষু মাঘঃ, কবি কালিদাস ॥

এবাৰ মহাৰাজ বিক্ৰমাদিত্য তেওঁৰ পৰমা
ৰূপৱতী, গুণৱতী আৰু বিদুষী ৰাণী ভানুমতীৰ
নিখুঁত প্ৰতিকৃতিটো এজন নিপুন শিল্পীৰ দ্বাৰা
সজাইছিল। ৰাণীৰ প্ৰতিকৃতিটো এনে ভাৱে
সজাইছিল যে, বহুতে হঠাৎ দেখিলে সেইজনী
মহাৰাণী বুলিয়ে ভুল কৰিছিল। কালিদাসে কিন্তু
সম্পূৰ্ণ ছোৱা নাই বুলি মন্তব্য প্ৰকাশ কৰাত মহা
ৰাজে তাৰ কাৰণটো শোধে। তেতিয়া কালি-
দাসে নিঃসন্দেহে কলে— মহাৰাজ! মহাৰাণীৰ
বাও উকুৰ তিলৰ ফোটটি দিয়া নাই। কালিদাসৰ
মুখেৰে এই বাক্য উচ্চাৰণ হোৱা শুনি মহাৰাজ
আচৰিত হয়, আৰু তেতিয়াই অস্ত্ৰেশপুৰত গৈ
পৰীক্ষা কৰি চায়। কথাটো সচাঁ দেখি কালিদাস
আৰু ভানুমতীৰ চৰিত্ৰৰ বিষয়ে তেওঁৰ ভীষণ
সন্দেহ হ'ল। তেওঁৰ খণ্ডে চুলিৰ আগ পালে
আৰু হিতাতিজ্ঞান হেৰুৱাই কালিদাসক হত্যা
কৰি তাৰ তেজ দেখুৱাবলৈ কলে। কিন্তু নববত্ন
সুচক্ৰৰ কবি বৰকচিয়ে ভালদৰে বুজিছিল যে
কালিদাসৰ অবিহনে তেওঁলোকৰ মান সম্ভ্ৰম
ৰাজ-সম্মান আদি একো নাথাকিব। গতিকে
কৌশলেৰে কালিদাসক ৰক্ষা কৰি এটা কুকুৰৰ
তেজহে ৰজাক দেখুৱালে আৰু কালিদাসক ছদ্ম
বেশেৰে নিজৰ ঘৰতে লুকুৱাই ৰাখে।

ইয়াৰ কিছুদিন পিছত বিক্ৰমাদিত্যৰ পুতেকে
মৃগয়ালৈ যায়। দুভাগৰণতঃ সেইদিনা বাট
হেৰুৱাই হাবিতে ৰাতি কটাব লগীয়া হয়।
হাবিত কোঁৱৰ নিজৰ মাত হেৰুৱাই কেৱল
'সসেমিৰা' উচ্চাৰণ কৰিব পৰাহ'ল। কোঁৱৰৰ
এনে দুৰ্দশা দেখি ৰাজধানীত হলস্থল লাগিল।
হাবিত কিবা ভূত প্ৰেতে পাইছে বুলি বহুতো
ধনন্তৰী আনিলে, কিন্তু কোনেও সেই সসেমিৰা

উচ্চাৰণ বন্ধ কৰিব নোৱাৰিলে। ৰজা উপায়হীন
হৈ ৰাজ্যৰ চাৰিওফালে ঢলবজাই দিলে— যিয়ে
তেওঁৰ পুতেকক ভাল কৰি দিব পাৰিব,
তেওঁক বহুতো ধনবত্ন পুৰস্কাৰ দিব। এই
প্ৰচাৰ ছদ্মবেশী কালিদাসে শুনি তেওঁয়েই ভাল
কৰিব পাৰিব বুলি বৰকচিৰে আগত জনায়। বৰ
কচিও কালিদাসৰ কথাশুনি বৰ আনন্দ পায়।
গতিকে বৰকচিয়ে কালিদাসক ভাই বোৱাৰী-
য়েকজনী সজাই ৰাজসভাত লৈ যায়।

ছদ্মবেশী কালিদাস কিছুমান ঐশ্বৰীক তত্ব
সংকৃত শ্লোকেৰে কোঁৱৰৰ 'সসেমিৰা' উচ্চাৰণ
বন্ধ কৰিলে। কোঁৱৰ আগবদৰে পুনৰ সম্পূৰ্ণ
ভাবে কথা কব পৰা হল। কোঁৱৰে সেইদৰে
কিয় ভূগিবলগীয়া হৈছিল, তাকো ৰজা সভাসদ
আদি সকলোৰে আগত বিবৰি কয়। এই
তিৰোতাজনীৰ অদ্ভুত ক্ষমতা দেখি শুনি সকলো
আচৰিত হয়। তেতিয়া এই অজানিত কথা
বিনাক কেনেকৈ জানিছে বুলি ৰজাই সোধাত
ভাইবোৱাৰীক কৰ্মী কালিদাস কয়— "মোৰ
জিভাৰ আগত সবস্বতীয়ে বাস কৰিছে। সেই
কাৰণে হে ৰজা! মই ভানুমতীৰ উকুৰ তিলৰ
কথা কোৱাৰ দৰে মই সকলো জানো।" এই কথা
শুনা মাত্ৰকে ৰজাই এওঁক কালিদাস বুলি জানিব
পাৰিলে আৰু তেওঁক সেৱা কৰি অজানিতে কৰা
ভুলৰ বাবে ক্ষমা খুজিলে। তাৰ পিছত ৰজাই
কালিদাসক অশেষ ধনবত্ন পুৰস্কাৰ দি পুনৰ
তেওঁক সভাপণ্ডিত কৰি লয়। কালিদাসৰ
পুনৰ আগমনে ৰাজধানীত আনন্দৰ খলকনি
তোলে।

লাহে লাহে কালিদাসৰ অসাধাৰণ কবিত্ব,
পাণ্ডিত্য আৰু অগাধ প্ৰত্যুৎপন্নমতি কথা ৰাজ্যৰ
চাৰিওফালে বিয়পি পৰিব ধৰিলে। পিছত এবাৰ
তেওঁ কৰ্পাট প্ৰদেশত যায় আৰু তাত বন্ধন নামে
এজন দান্তিক কবিত্ব শক্তিহীন কবিৰ লগত তেওঁৰ
কবিত্বৰ পৰীক্ষা হয়। বন্ধনে বহুতো কথা ভাবি

ভাল ২ সংস্কৃত শ্লোক রচনা কৰি বজাৰ আগত পঢ়ি শুনায়। কিন্তু হাতৰ মুঠিত সৰু পতঙ্গ এটা মহাৰি মাৰি পেলোৱাৰ দৰে, কালিদাসৰ শূৰলা বসমধুৰ শ্লোকৰ আগত বন্ধন কবিতাৰ শ্লোক একেবাৰে স্নান কৈ যায়।

ইয়াৰ পিছত কালিদাস কল্লোজ ৰাজ্যত উপস্থিত হয়। কল্লোজ ৰাজ্যে কালিদাসৰ শাস্ত্ৰ জ্ঞানত মোহিত হয় গতিকে তেওঁক অশেষ সন্মান দেখুৱায়। কালিদাস ছদ্মবেশত বৰ শাকৈত এই কথা আগতেই উল্লেখ কৰা হৈছে। এসময়ত এজন দ্বিতীয়জয়ী বিজ্ঞপত্ৰিতে মহাৰাজ বিজ্ঞানাদিত্যৰ নৱবস্ত্ৰ সভা জয় কৰিবলৈ আছে। কালিদাস এজনী তিব্বতীৰ বেশেৰে আগতীয়া কৈ সেই পণ্ডিতৰ সৈতে সংস্কৃত শ্লোকেৰে কথা কয়। পিছত পণ্ডিতে তাইৰ ঘৰ কত বুলি সোধাত কালিদাসৰ ঘৰৰ ওচৰতে বুলি উত্তৰ দিয়ে। পণ্ডিতে এই কথা শুনি ভাবিলে যি দেশত সামান্য তিব্বতী সকলে এনে বিদুষী, সেই দেশৰ পণ্ডিতক পৰাস্ত কৰাটো বৰ সাধ্যতীত হ'ব, গতিকে ৰাতিয়েই পণ্ডিত মহাশয় পলায়ন কৰে।

এইদৰে কালিদাসৰ কবিত্ব প্ৰতিভা জগতৰ চাৰিওফালে বিয়পি পৰে আৰু সকলো বিজ্ঞ পণ্ডিতবোৰে তেওঁক প্ৰদ্বা কৰিবলৈ বাধ্য হয়। কালিদাসৰ কবিত্ব তুলনা আনৰ লগত নহয়। তেওঁ সংস্কৃত সাহিত্যত যি অমৰ দান দি গল বিশ্ব সাহিত্যত এই অমূল্য গ্ৰন্থই ভাৰতৰ মৰ্যাদা সুপ্ৰতিষ্ঠিত কৰিছে। “কুমাৰ সম্ভৱ, মেঘদূত আৰু ৰঘুবংশ” এই তিনিখন কাব্য তেওঁ প্ৰথমে ৰচনা কৰে। “কুমাৰ সম্ভৱ আৰু ৰঘুবংশ” এই দুইখন কালিদাসৰ অমৰ মহাকাব্য। মেঘদূত তেওঁৰ জগত বিখ্যাত খণ্ডকাব্য। “অভিজ্ঞান শকুন্তলম্, মালবিকাগ্নিমিত্ৰ আৰু বিক্ৰমোৰসী” এই তিনিখন তেওঁৰ মহামূল্য নাটক। ইয়াৰ উপৰিও আন

কিছুমান গ্ৰন্থ হল— “নলোদয়, শত্ৰুসংসাৰ, ক্ষতবোধ, পুষ্পবানবিলাস, শূদ্ৰাৰতিলক, শূদ্ৰাৰ-বসন্তক আৰু দ্বাত্রিংশৎ পুত্ৰলিকা” ইত্যাদি।

কালিদাসে নানা ঠাইত ঘূৰি ফুৰোতে লক্ষহীৰা নামে এজনী গণিকাৰ লগত পৰিচিত হয়। ক্ৰমে দুয়োৰো মাজত পৰস্পৰ গভীৰ আকৰ্ষণ বাঢ়ে। ফলত কালিদাসে সেই গণিকাৰ উদ্ধাত প্ৰায় উপস্থিত হ'বলগীয়া হয়। ইফালে আন এজন দুৰ্ভাগ্যবশত বুকুৰ চন্দনে মাজেসময়ে লক্ষহীৰাৰ উদ্ধাত উপস্থিত হৈ বৰ বিবৰ্ত্ত কৰিবলৈ ধৰে। লক্ষহীৰাই চন্দনৰ ব্ৰণে দুৰ্ভাগ্য-হাৰত অসম্মত হৈ নানা গান শপনি পাৰে। ফলত শ্ৰেমাৰ্থী চন্দনেও তাৰ উপযুক্ত প্ৰতিশোধ ল'ব বুলি গৰ্ব কৰি কৈ যায়। তাইও যড়যন্ত্ৰকাৰী চন্দনক নিজহাতে হত্যা কৰি নিমূল কৰিবলৈ দৃঢ় সঙ্কল্প কৰে।

এদিন সন্ধ্যা লক্ষহীৰাই এখন তীক্ষ্ণ ছুৰি লৈ লুকাই আছিল। দুৰ্ভাগ্যবশতঃ সেইদিনা কালিদাস লক্ষহীৰাক লগ ধৰাৰ উদ্দেশ্যে তাইৰ উদ্ধাত উপস্থিত হয়। চুকত লুকাই থকা লক্ষহীৰাই সাউত কৰে ওলাই ছুৰিখন বুকুত বহুৱাই দিলে। লগে লগে কালিদাস বাগৰি চিঞৰি উঠিল— উঃ লক্ষহীৰা! লক্ষহীৰা উচাপ, যাই উঠিল— ইতো চন্দন নহয়, কবিত্বৰ কণ্ঠধৰ! লক্ষহীৰা কালিদাসৰ ভৱিত লুটি খাই পৰিল— “কবিত্বৰ! কবিত্বৰ! মই কি কৰিলো? পাণ্ডীণীক ক্ষমা কৰা।

সৰস্বতী দেৱীৰ অভিশাপ পূৰ্ণ হ'ল। বীণাপাণি বাগ্‌দেৱীৰ বৰপুত্ৰ জগতৰ শ্ৰেষ্ঠ কবি মহাকবি কালিদাসৰ ইয়াতেই জীৱনলীলাৰ শৱনিকা। ইয়াৰ আগতে কোনে জানিছিল। জগতৰ এনেকুৱা এজন শ্ৰেষ্ঠ মানৱৰ কালিদাসনা শোচনীয় মৃত্যু হ'ব। সেইবাবেই মানুহে কয়— “কপালৰ লিখন নাশায় খণ্ডন।”

॥ অনবসৰ ॥

আইকন ৰায় ।
১ম বাৰ্ষিক (বি.এ)

ৰাতি পুৱা অপৰূপ দত্তৰ হঠাতে মনটো গধুৰ দেখি ঘৰৰ কাপ্ৰাটোৱে কিছু নাভাবি নোৱাৰিলে । সি আগেয়ে দত্তৰ এনেকুৱা স্বভাৱ কেতিয়াও দেখা নাই । গতিকে স্বাভাৱিকতে কিছু ভয়ো নাথাই নোৱাৰিলে । কিজানিবা তাৰে কিবা দোষ ওলাল ।

— চাৰ, চাহ আনিম নেকি ?

কাপ্ৰাৰ মাতত যেন দত্তই চেতনাহে পালে আৰু 'ও' বুলি কলে । তাৰ পিছত আকৌ কিবা চিন্তাত মগ্ন হৈ পৰিল । দত্তই ৰাতিপুৱাৰ সপোনটো যেন এতিয়াও দেখি আছে । সপোন যে এনেকুৱা স্পষ্টকৈ দেখিব দত্তই কেতিয়াও ভাবিবই পৰা নাহঁ । সপোনৰ কথাবিলাক দত্তৰ যেন এটি বুজিব নোৱাৰা বিষয় হৈ ব'ল । ইমান স্পষ্ট সপোন যদি সচাঁই হয় তেতিয়া হলে তেওঁৰ বাক্য কি কৰিব লগীয়া হৈ থাকিল । ভুলটো কোনে কৰিলে তেওঁনে তাই, মানে চল্লনো চোঁধুৰী । আজি অপৰূপ দত্তই সকলোবোৰ কথা যিমানেই পাহৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছে, সিমানেই মনটো অস্থিৰ হৈ পৰিছে । ভাবি পোৱা নাই এগিলাচ মদতে জানো সিহঁতৰ ভালপোৱা যিনি আবদ্ধ হৈ আছিল, নে এইটো এটা উপলক্ষ হৈ । দত্তৰ মনটোৱে আজি উৰা মাৰে শৈল নগৰী চিলঙৰ হেপীভেলীৰ অকলশৰীয়া নিৰ্জ্জন আলিবোৰ-লৈ । তাৰ সৰল গছবোৰে যেন সিহঁতৰ মাজত হোৱা সকলো ঘটনাকে সামৰি থৈছে আৰু তাৰ বাবেই যেন গছবোৰে মৰি যোৱা নাই ।

অপৰূপ দত্তৰ এতিয়াও মনত পৰে, তেতিয়া তেওঁ এজন সহকাৰী ইঞ্জিনিয়াৰ আছিল । আজি প্ৰায় দহ বছৰৰ আগৰ কথা । চিলং কলেজৰ পাহাৰটোৰ নামনিতে আছিল তেওঁৰ অফিচটো । নংথমাইত ভাৰা ঘৰ এটি লৈ আছিল । পইচা বচাবৰ বাবে দত্তই প্ৰায় চিটি বাছেৰে অহাযোৱা কৰিছিল । চল্লনো চোঁধুৰীও থাকিছিল নংথমাইতে দেউতাকে কোনোবা অফিচত কাম কৰিছিল । আৰু তাই চিলঙৰ কোনোবা এখন কলেজৰ প্ৰাক্ত বিশ্ববিদ্যালয় শ্ৰেণীত পৰিছিল । এদিনাখন কলেজ লৈ বুলি একেখন বাছতে আহোঁতে চিনাকি হয় অপৰূপ দত্তৰ সৈতে । বাছত মানুহৰ ভিতৰৰ হেতুকে তাই বাছৰ পৰা পৰি যাব খুজিছিল আৰু দত্তই তাইক গিটাতলৈ উঠাই নাপাই এহাতেৰে বাছত ধৰি ৰাখিব লগাত পৰিছিল । এনেকৈয়ে পাতনি হয় সিহঁতৰ মাজত এটি গুপ্ত ভালপোৱা । তাৰ পিছত আকৌ কেবা বাৰো লগ হয় বিভিন্ন পৰিবেশত আৰু দুয়োৰো মাজত অজানিতে এটি ঘনিষ্ঠতা বাঢ়ি যায় । দুয়োৰো ভালপোৱাই ক্ৰমে নিৰ্জ্জনতা বিচাৰি হেপীভেলীৰ সৰল গছৰ তলে তলে দুয়ো দুয়োকো পাতলৈ ব্যাকুল হৈ পৰে । এইদৰে চিলঙৰ নটা মাহ কেনিবাকৈ পাৰ হৈ যায় । সেয়া যেন আজি সপোন ! কিছুমান কথা দত্তৰ এতিয়া মনতেই নপৰা হ'ল । তাৰ পিছত তেওঁ আন ঠাইলৈ বদলি হল ।

অপৰূপ দত্তৰ এতিয়া এখন সুন্দৰ সুখৰ

সংসাৰ । দুটি লৰাছোৱালীৰে ধুনীয়া ঘৈনীয়েকৰে সৈতে আজি এজন গড়কাপ্তানী বিভাগৰ উচ্চপদস্থ বিষয়া—এজন এক্সিকিউটিভ ইঞ্জিনিয়াৰ । চিন্তা কৰিবলৈ কোনো অভাৱেই নাই । চন্দনাৰ কথা যেন বহুদিনীয়া এটি পাহৰা সপোন হৈ পৰিছিল । কিন্তু আজি ৰাতিপুৱা দত্তৰ মনটোৱে এটি চিন্তাৰ সন্মুখীন হৈছে যেন লাগে । চন্দনা আৰু তেওঁৰ মাজত ভালপোৱাত যতি পাৰিল কেনেকৈ ? তাৰ বাবে দায়ী কোন— তেওঁনে চন্দনা, নে এগিলাচ মদ ?

ৰাতিপুৱাৰ চাহখিনি খাই অতাই দত্তই আজি অকনো শান্তি নাপালে । দুবাৰমান ঘৈনীয়েক পূৰ্বী আহি সুধিলে তেওঁৰ কিবা হৈছে নেকি, গাটো অসুখ নেকি ? 'একো হোৱা নাই বুলি কৈ দত্ত আকোঁ ৰাতিপুৱাৰ সপোনটোৰ কথা কে ভাবি থাকিল । সপোন নহয়, ই যেন হবহ বাস্তৱ !

—পূৰ্বী ।

এটি গহীন মাত । পূৰ্বীয়ে দত্তৰ মাতটোত গহীনতা বুজি পালে । ভয়ে লাগিছে, হয়তোবা বদলিৰে অৰ্ডাৰ আহিছে নেকি ? হয়তোবা কোনোবা আওহতীয়া ঠাইত বদলি হব লগীয়া হ'ল, য'ত দৈনন্দিন জীৱনৰ বাবে কোনো সাসুবিধা নাই— ।

—মোক মাতিছে ?

—ও, পূৰ্বী তোমাকে কৈছে । আজি মই এটা সপোন দেখিছো ।

—খুব বেয়া হব শয় ?

—বেয়া নহয় । কিন্তু মোক যেন কিছু ভাবিবলৈ বাধ্য কৰাইছে ।

—আপনি বাকু সপোনৰ কথাকে ইমান ভাবি থাকিলে কিতো হব । সপোনৰ লগত বাস্তৱ জীৱনৰ কি সম্বন্ধ আছে ।

নহয় পূৰ্বী, ই মোৰ বাবে সপোন যেন আজি লগা নাই । মোৰ দহ বছৰৰ আগৰ কিছুমান ঘটনাৰ কথা মনত পৰিছে আৰু বিচাৰ কৰি

চাবলৈ চিন্তাত পেলাইছে । বিচাৰত দোষীৰ শাস্তি হব লাগে । অৱশ্যে শাস্তি দিব লগীয়া দিনৰোৰ কেনিবাই পাৰ হৈ গ'ল ।

—মানে, আপোনাৰ কথাৰ ফলে মই একো বুজি নাপালো । কাৰ বা দোষ, কাৰ বা বিচাৰৰ কথা কৈছে আপুনি ? ক্ষতক দত্তই বৈ যায় । ঘৈনীয়েকৰ আকুলতাৰে ভৰা মুখখানিলৈ চাই পঠিয়ায় ।

দোষ মানে, মোৰ নে তাইৰ, নে এগিলাচ মদৰ ? দত্তই কৈ যায় ।

'তাই মানে' পূৰ্বীয়ে ভাবে বহুত কথা । হয়তোবা তাইৰে প্ৰথম যৌৱনৰ ঘটনা কিছুমান জাতিব পাৰিছে নেকি ? এতিয়াও চলিহা প্ৰফেচাৰৰ কথা তাইৰ মনত পাৰে । তাই এতিয়া বি, এ ক্লাছৰ তৃতীয় বাৰ্ষিকত । এদিন দৰ্শনৰ এটা পাঠ আলোচনা কৰি থাকোতে চলিহাই তাইৰ হাতত ধৰি কৈছিল । 'মই তোমাক খুব ধুনীয়া দেখো । তাৰ পিছত হালিগলিও হৈছিল । কিন্তু সকলো কথা অন্ত হৈ পৰিল যিদিনা অপৰূপ দত্তৰ লগত তাইৰ বিয়াৰ কথা খাটাই হৈ গ'ল । বেচেৰা চলিহা চাৰৰ চকু দুটা সেমেকি গৈছিল । পূৰ্বীয়ে এতিয়াও সেই দৃশ্যটো পাহৰিব নোৱাৰে । পূৰ্বীৰ মনটো আজিও সেমেকি যায় ।

তাই মানে, আপুনি কাৰ কথা কৈছে ? এটি সন্দেহৰ দৃষ্টিৰে চাই ব'ল দত্তৰ মুখলৈ ।

মানে, চন্দনা চোঁধুৰীৰ কথা কৈছে ।

কোন চন্দনা চোঁধুৰী ?

এটি যেন বিস্ময়ৰ ভাব ফুটি উঠিল আপোনা আপুনি পূৰ্বীৰ মুখত । দত্তৰ লগত কিবা প্ৰেম সম্পৰ্ক থকা বুলি পূৰ্বীয়ে না ভাবি নোৱাৰিলে ।

হয় পূৰ্বী । চন্দনাৰ কথাই ভবিছো । তাইক মই আজি সপোনত দেখিছিলো । এতিয়াৰ পৰা দহ বছৰৰ আগৰ কথা । মই তেতিয়া চাকৰিত সোমাই ছিনোহি মাথোন । এনেতে মোৰ লগত তাইৰ চিনাকি হৈ গৈছিল কোনোবা এটি ক্ষণত ।

তাৰ পিছত আমাৰ মাজত মধুৰ সম্পৰ্ক আহি পৰিছিল।

অনৰ্গলৈ কৈ গল দত্তই। চাই-দেখে কায়ত পূৰবী নাই। বোধকৰো মনত কিছু আঘাত পাইছে। এয়ে তিৰোতাৰ স্বভাৱ। সকলোখিনি নিজৰ বুলি ভাবি ভাল পায়। অপৰূপ দত্তৰ মাত বন্ধ হৈ গল। আকোঁ সপোনৰ কথাকে ভাবিবলৈ ধৰিলে নিজৰ জীৱনৰ কেইটামন পাৰ হৈ যোৱা মুহূৰ্ত্তই দত্তৰ মনত আঘাত কৰি গল, যাক দত্তই কোনোদিনেই তাৰ পিছত কোনো গুৰুত্ব দিয়া নাছিল। কিন্তু দত্তৰ আজি দুৰ্বলতা কিয় ?

—পূৰবী।

দত্তৰ মাত। ভিতৰলৈ গৈ দেখে পূৰবীয়ে কান্দিছে নিছনাত বাগৰি। দত্তই ভাবিছে সচাঁকৈয়ে পূৰবীয়ে তেওঁৰ অতীত জীৱনৰ চলনৰ লগত মধুৰ সম্পৰ্কৰ কথাটোৱে নিশ্চয় মনত দুখ নিদিয়াকৈ থকা নাই।

আপুনি খুব নিষ্ঠুৰ, মোক আপুনি ঠগিছে।

পূৰবী, মই তোমাক ঠগা নাই। মই আনকি চলনাকো ঠগা নাই। চলনাইও মোক ঠগা নাই। কিন্তু কিবা এটা হৈ গৈছিল, যাৰ কাৰণে চলনৰ লগত মোৰ মধুৰ সম্পৰ্ক চিগি গৈছিল আৰু তাৰেই মনৰ মাজত এটি প্ৰতিধ্বনি হৈছে। সপোনত চলনাই মোক কান্দি কান্দি সুধিছে ভুলকাৰ, মোৰ নে তাইৰ, নে এগিলাচ মদৰ ?

চলনৰ লগত আপোনাৰ হোৱা সকলো কথাই মোক আজি কব লাগিব।

পূৰবীয়ে দত্তৰ পৰা যেন দাবীহে কৰিছে।

সকলো কথাই কব পাৰো পূৰবী যদিহে তুমি মোক ক্ষমা কৰি যোৱা। মোৰ অতীত জীৱনৰ স্মৃতি কনাই মোক বৰ বিজ্ঞত কৰিছে। মই যেন সকলো কথাই এতিয়াই ব্যক্ত কৰি মোৰ প্ৰশ্নৰ উত্তৰ পাব পাৰো, কোন দোষী, মইনে ছলনা চোঁধুৰী, নে এগিলাচ মদ ?

মুখখন কমা পৰি গল দত্তৰ। ঘৈনীয়েকে

দত্তৰ মুখলৈ চাই সচাঁকৈ কিছু ভয়ো নোখোৱাকৈ থাকিব নোৱাৰিলে।

ক্ষমক নিস্তৰ্জতা।

—কওক বাক।

—ক্ষমা কৰিবাতো মোক ?

ক্ষমাৰ কথাই বা কিয় উঠে ? মই আনিও কিবা এটা কৰিব পাৰিম আনো। হয়তোবা শুনি মনত আঘাত পাবো পাৰো।

আঘাত পালেও মই কবই লাগিব পূৰবী। অতীত মধুৰ, আকোঁ কেতিবা অতীতে দুখৰো বোজা কঢ়িয়াই আনে। দিনবোৰ উকলি যায় আৰু তাৰেই মাজতে এটি ভাঙিব নোৱাৰা সাঁথৰৰ সৃষ্টি হয়। তাক ভাঙিবৰ আৰু মানসিক শক্তি হেৰাই যায়।

—কওক বাক কোন চলনা চোঁধুৰী ?

পূৰবীয়ে কিছু উদ্ভিন্নতাৰে কয়। অপৰূপ দত্তৰ মূৰটো হেলনীয়াকৈ চেয়াৰৰ ওপৰত হালি পৰে। খুব পৰিশ্ৰান্ত যেন অনুমান হয়। ওচৰৰে কিতাপ এখনলৈ অজ্ঞাতসাৰে দত্তৰ হাত এখন যায়। চলনাক মই চিলঙত লগ পাইছিলো। আমাৰ চিনাকি আৰু সম্পৰ্ক ন মাহ মানহে চলিছিল। তাৰ পিছত মই যেতিয়া চিলঙৰ পৰা বদলি হৈ যাও, তেতিয়া তাইৰ কথা একেবাৰে পাহৰি যাবলৈ চেষ্টা কৰিছিলো। শুনিছিলো তাই বোলে গুৱাহাটীলৈ গৈছিল আৰু তিনিদেউৰ ঘৰত থাকি বি, এ ক্লাছত পৰিছিল।

দত্তই যেন হঠাৎ থমকি বয়।

—তাৰ পিছত ?

পূৰবীয়ে মাত দিলে।

কিছুমান স্মৃতি ইমান বলিষ্ঠ হৈ মানুহৰ জীৱনত আছে যে তাক কোনোমতেই পাহৰা নাযায়। সেই হেপাভেলীৰ নিৰ্জ্ঞন আলি কেইটা লৈ মনত পৰে। সবল গছৰ তলে তলে সন্ধিয়াৰ বা চাতি লবলৈ আমি দুয়ো ফুৰিছিলো। আচলতে নিৰ্জ্ঞনতাত আমি দুয়ো দুয়োকো পাবলৈ ব্যাকুল

হৈ পৰিছিলো।

তাৰ মানে আপোনালোকৰ মাজত ভাল-পোৱাৰ পাতনি মেলিছিল নহয় জানো ?

পূববীয়ে কথাৰ মাজতে আকোঁ প্ৰশ্ন কৰে।

সঁচাই পূববী, আমাৰ ভালপোৱাৰ পাতনি আবদ্ধ হৈছিল আৰু ই একেবাৰে ওপৰ ধাপত উঠিছিল গৈ। মই অফিচলৈ আহোঁতে তাই মোক সদায় লগ ধৰিছিল আৰু আমি প্ৰায় অকলশৰে ফুৰিবলৈ ভাল পাইছিলো।

অলপ সময় আকোঁ নিবৰতা। হস্ততো দত্তই কিছুমান কথা মনত পেলাবলৈ চেষ্টা কৰিছে।

জানা পূববী, মই এদিনাখন তাইক চিনৎ কলেজৰ ওচৰৰে এখন বেস্তোৱালৈ লৈ গৈছিলো আৰু তাইৰ হাতত ধৰি সুধিছিলো মোক সঁচাই তাই ভাল পায়নে। আৰু মই তাইক বিয়াৰ প্ৰস্তাৱো আগ বঢ়াইছিলো।

—তাই মাষ্টি হৈছিল নহয় জানো ?

—পূববীয়ে প্ৰশ্ন কৰে সজল নহয়নেৰে।

ও, মাষ্টি হৈছিল আৰু মোৰ বাহিৰে কাৰো লগত বিয়া নহও বুলিও শপত খাইছিল।

—তেতিয়াহলে.....

—প্ৰশ্ন কৰাৰ আগতে অপক্লপ দত্তই আকোঁ আবদ্ধ কৰিলে।

আৰু এদিনৰ কথা মনত পৰে। আবেলি হেপাভেলীৰ নিৰ্জনতাত পৰি থকা শিলৰ ওপৰত দুয়ো বহি আছিলো আৰু মই তাইৰ এটি আঙ্গুলিত আঙ্গুটি এটা পিন্ধাই দিছিলো আৰু মোৰ ডিঙিৰ সোনৰ চেইনডাল তাইৰ ডিঙিত পিন্ধাই দিছিলো। তাই খুব হাঁহিছিল আৰু মোৰ গাত ঢলি পৰিছিল।

দত্তই ক্ষণেক থমকি বল। পূববীয়ে কিছু তলমুৱা হৈ পৰে।

—তেনেহলে আপোনালোকৰ মাজত ছন্দৰ স্তি পৰিল কেনেকৈ ?

সিও এটা সাধাৰণ কথা, পূববী। কিন্তু সিয়ে

যে ইমান জটিলতাৰ মাজত আহিব মই ভাবিবই পৰা নাছিলো। এদিন অকস্মাতে তাই মোক প্ৰশ্ন কৰিব ধৰিলে।

—আপুনি মদ খায় ?

—খাও।

আপুনি মোক ভাল পালে মদ এৰিব লাগিব। সেইটো বাদ দি পৃথিবীত যিকোনো বস্তুকে এৰিব পাৰো।

—সঁচাই।

—সঁচাই।

তাৰ পিছত তাই মোৰ ওচৰৰ পৰা আঁতৰি গল। পিছদিনা মই পুৱা অলপ পলমকৈ ওঠি আছিলো, দুৱাৰৰ কাৰোবাৰ ভৰিৰ শব্দ হল। দেখিলো চল্লনা। কিন্তু চল্লনা নহয়, কোনোবা ফেটীপাপ এজনীয়ে খাওঁ খাওঁকৈ আহিছে। আহিয়ে কলে, এয়া আপোনাৰ আঙ্গুটি আৰু সোনৰ চেইন। আপোনাৰ লগত মোৰ সকলো সম্পৰ্ক এৰিলো। আপুনি মোক আৰু কোনো কথাই নকব। মই একেবাৰে হতভম্ব হৈ পৰিছিলো। ঘোৱাকালিৰ সামান্য মদখোৱা কথাটোৱে যে ইমান ডাঙৰকৈ আমাৰ মাজত প্ৰতিবন্ধক হৈ পৰিব মই ভাবিয়ে নাপালো। মই কাপ্তাটোৰ দ্বাৰা বহুত মতালো, কিন্তু মোৰ পিনে ঘূৰ্চেই ঘূৰি নাচালে। মাথোঁ যাওঁতে কৈ গল যে মদাপী মানুহৰ লগত তাই কোনো সম্পৰ্কই নাৰাখে। ইমানতে আমাৰ ভালপোৱাৰ মাজত এটি প্ৰধান অন্তৰায় হৈ পৰিল।

পূববীৰো মনটো শেঁতা পৰিল। মদ, এই মদটোৱে তাইৰ মৰমৰ ককাইদেউৰো জীৱনত বহু দুখ নিদিয়াতৈ থকা নাই। তাইৰ ককাইদেউ অধ্যাপক সুচিন্ত্য বজ্জন মুখত ফুকনৰ কথালৈ মনত পৰি তাইৰ চকুজুৰি চলচলীয়া হল। কথাটো ভাবিলে তাইৰ খুব দুখ লাগে। কিমান মৰমীয়া হাঁহিখকা মানুহজন যেন ঘৰীতে কিবা পৰিৱৰ্তন হৈ গৈছিল, তাৰ পিছত সুচিন্ত্য বজ্জনৰ

মুখত দুনাই কোনোৱেও এটি হাঁহি দেখিবলৈ নাপালে। এতিয়াৰ লগত দহ বছৰৰ সময়ৰ ব্যৱধান। ঠিক দত্তৰ সময়তেই ফুকনেও চিন্তাৰ লেভীকীন কলেজত অধ্যাপনা কৰিছিল। তেওঁ কিছু মদো খাইছিল। তেতিয়া পূববীও ফুকনৰ লগতে থাকি চেণ্টমেৰী কলেজত পঢ়িছিল আৰু চন্মনা চৌধুৰী নামেৰে কোনো এজনী ছোৱালীৰ লগত তাইৰ ককাইদেউৰ কিবা এটা গুপ্ত প্ৰেম হৈছিল বুলি জানিব পাৰিছিল।

অৱশ্যে তাই চন্মনা চৌধুৰীক দেখা নাই। মাথোন তাই চিঠি ফুকনৰ গাৰুৰ তপত পাইছিল আৰু এঠাইত লিখা আছিল কলেজৰ অফিচৰ দত্তৰ তাইৰ ককাইদেউৰ লগত যবত লগ দিয়াৰ কথা পিছত এদিনৰ কথা। ফুকনে সিদিনাখন অতি পাত মদ খাইছিল আৰু কিবা এটা কথাত খং কৰি পূববীৰ পিন্নানোটো ভাঙি পেলাইছিল আৰু ডে চিং টেবুলৰ আয়নাখন ভাঙি চুবুৰাৰ কৰি দিছিল। এনেতে চন্মনা চৌধুৰীও উপস্থিত হয় আৰু সুচিন্ত্য বঞ্জন ফুকনৰ মদখোৱা অভ্যাসটো জানিব পাৰি ততালিকে ঘৰৰ পৰা ওচি গৈছিল। তাৰ পিছত এখন চিঠি তাইৰ ককাইদেউয়ে পাইছিল আৰু তাৰে পৰা ফুকনৰ মুখৰ হাঁহিটি চিৰদিনৰ কাৰণে লোপ পাই গৈছিল। যবত মাকে দেউতাকে বিয়া কৰাবলৈ ইমান জোৰ কৰা সত্ত্বেও আজিলৈকেও অধ্যাপক সুচিন্ত্য বঞ্জন ফুকনে বিয়া নকৰালে। চন্মনাৰ চিঠিত কি লিখা আছিল পূববীয়ে একো নাজানো। কিন্তু চন্মনাই যে তাইৰ ককাইদেউক মনৰ পৰা ত্যাগ কৰিছিল সেইটো বুজিবলৈ পাৰিছিল, কাৰণ তাই আৰু দুনাই ফুকনৰ লগত দেখা কৰা নাছিল।

কিছুপৰ দুয়ো নিমাত। দত্তই আকোঁ আৰম্ভ কৰিলে।

পূববী তাৰ পিছত আমাৰ আৰু কোনো দিনেই কথাবতৰা নহল। আনকি মোক দেখিলে মুখ ঘূৰাই দিছিল। তাই কৈছিল মই হেনো

মদাপী আৰু মদাপীক তাই খুব ঘিন কৰে বুলি। গোটেই পৰিবেশটো আকোঁ নিজমতৈ পৰিল। পূববীয়ে ভাবিছে কোন সেই চন্মনা চৌধুৰী। একেজনীয়ে নেকি দুজন মানুহৰ জীৱনত দুটা ধুমুহা বোৱাইছিল? ভাল পোৱা ইমানেই নেকি এগিলাচ মদৰ লগতে বান্ধ খাই আছিল!

—পূববী, মোক ক্ষমা কৰিবপাৰিছানে?

—দত্তই কলে।

—চন্মনা চৌধুৰী এতিয়া কত থাকে কব পাৰেনে?

—পূববীয়ে কয়।

—মই এতিয়া একো নাজানো।

—তাইৰ ঘৰ কত?

ঘৰো সঠিককৈ নাজানো। গোৱালপাৰাৰ কোনোবা ঠাইৰ। নামটো কৈছিল যদিও পাহৰি পেলাইছে।

পূববী আকোঁ নিমাত। দত্তই ভাবিছে পূববীয়ে নিশ্চয় তেওঁক এই ঘটনাটোৰ বাবে ক্ষমা কৰা প্ৰশ্ন নুঠিলেও নিশ্চয় ভাল পোৱাও নাই।

তোমাক তাৰ ঠিকনাটো কিয় লাগিছে বাক?

—দৰকাৰ কিছু আছিল, বাক থাকক।

তুমি কিবা তাইৰ কথা জানা নেকি?

—বিশেষ নাজানো। আৰু জানো যদিও কবলগীয়াকৈ নাজানো।

পূববীয়ে ভবিলে সেই একেজনী ছোৱালীয়ে নেকি চন্মনা চৌধুৰী, যিয়ে এগিলাচ মদৰ বাবে অপৰূপ দত্ত আৰু সুচিন্ত্য বঞ্জন ফুকনক মনৰ পৰা মচি পেলাইছিল।

বহুতপৰ নিমাত। কোনে জানে, কোনে কি ভাবিছে। মানুহৰ জীৱন আৰু মানুহৰ মন এই দুটা বস্তুক বুজা বৰ কঠিন।

—চন্মনা চৌধুৰীয়ে আৰু কাৰোবাক ভাল পাইছিল, বুলি আপুনি জানে?

পূববীৰ প্ৰশ্নত দত্তই চমকি উঠা যেন হৈ পৰিল। ই যেন অবাঞ্ছনীয় প্ৰশ্ন। কাৰণ চন্মনাই

তেওঁক ইমান ভাল পাইছিল, সেই জনীৰ আৰু কোনোবা ভলাপোৱা থাকিব বুলি ভবাটো একে বাবে অসম্ভৱ! কিবা যেন বিৰক্তি ভৰা মনেৰে দত্তই কলে।

চন্দনাই আন কাৰোবাক ভাল পোৱাটো অসম্ভৱ!

ককাইদেউৰ জীৱনটোত চন্দনা চোঁধুৰীৰ নামতে উচ্চৰ্গ কৰিলে। ককাইদেউৱে হেনো চন্দনাক খুব ভাল পাইছিল। কিন্তু তাই বিশ্বাস-যাতকতা কৰিলে আৰু ককাইদেউৰ লগত বিদ্ভাৱত নবহিল। মই ভাবো একেজনীয়ে আপোনাকো ভাল পাইছিল নেকি?

পূৰ্ববী, তোমাৰ সাধাৰণ জ্ঞানটোৰ কথা বুজিলো। এটা নামেৰে দুজনীৰ নাম হোৱাটো কিবা আচৰিত নেকি? তোমাৰ ককাইদেউৰ কোনোবা বেলেগ চন্দনাৰ লগতহে সম্পৰ্ক হৈছিল। মই ভালপোৱা চন্দনা আছিল বেলেগ ধৰনৰ। বাহিৰত খুব গহীন আছিল, স্বভাৱত খুব নম্ৰ। তাই সকলো সময়তে শাৰী পিন্ধিহে ভাল পাইছিল। চুলিখিনি বেণী ওখাও নাছিল আৰু খোপা বন্ধাও নাছিল। কেইটামান পিনেৰে দেখাত ধুনীয়াটক সজাই পৰাই লৈছিল। বাকু এতিয়া কোৱা এইজনী চন্দনাৰ লগত তোমাৰ চন্দনাৰ কিবা মিল আছে নেকি?

দত্তৰ প্ৰশ্নৰ উত্তৰ পূৰ্ববীয়ে দিব নোৱাৰিলে। কাৰণ তাই চন্দনাক আচলতে দেখা নাই। চন্দনাই তাইৰ ককাইদেউৰ লগত কলেজ হোৱা সময়খিনিতহে কেতিয়াবা কেতিয়াবা লগ পাবলৈ আহিছিল আৰু পূৰ্ববীয়ে তেতিয়া কলেজত থাকিব লগীয়া হোৱাত চন্দনাৰ লগত মুখা মুখী হোৱাৰ সুযোগ কেতিয়াও ঘটা নাছিল। একে-জনী চন্দনা নহবওতো পাৰে। দুজনীও হ'ব পাৰে পূৰ্ববীৰ মনত এক তৰঙ্গ খেলি গল।

এইদৰে ভাবি থাকোতে বুবু দোঁৰি আহিল পূৰ্ববীৰ কোলালৈ আৰু কলে যা আমাৰ মামা

আহিব লাগিছে, মই এতিয়াই দেখিলো। বুবুয়ে কবলৈহে পালে, বাৰাণ্ডাত জোতাষ শব্দ হল। তাৰ পিছত সৰুকৈ এটি মাত।

—পূৰ্ববী আছা নেকী?

অপৰূপ দত্ত আৰু পূৰ্ববী চমকি উঠা যেন হল। যপহকৈ অধ্যাপক সুচিন্ত্য বঞ্জন ফুকন কোঠালৈ সোমাই পৰিল। বুবুয়ে মামা বুলি ফুকনৰ কোলাত উঠিলেই। পূৰ্ববীয়ে আৰু অপৰূপ কিবা কব খোজাৰ আগতে ফুকনে মাত লগালে।

কি, কিবা তোমালোকৰ মাজত আলোচনা হৈ আছে নেকি? খুব গভীৰ হ'ব পাৰ, মই বাধা দিলোনেকি পূৰ্ববী অপৰূপ।

নহয় ককাইদেউ, একো বিশেষ বাধা নহয়। একো বিশেষ নহয় মানে, কিবা অলপ বাধা হল, নহয় জানো?

কম বাকু ককাইদেউ, মই নিজেই কম।

—কোৱা বাকু তেজে।

কিছু সময় কোঠালিটোত নিমাত। দত্তই যেন আজি ফুকনৰ আগত নিজৰ দুৰ্জলতা খিনি প্ৰকাশ হ'বৰ ভয়ত লাজ পাইছে। এবাৰ ভাবিলে চকুৰ ঠাৰেৰে পূৰ্ববীক বাধা দিও বুলি কিন্তু পূৰ্ববীয়ে দত্তৰ চকুলৈকে এবাৰো চোৱা নাই।

ককাইদেউ, চন্দনা চোঁধুৰী নামেৰে কোনো এজনী ছোৱালীক চিনি পাইছিলনে?

নামটো শুনি ফুকনে কিছুমান তেজৰ ঢোঁ ভৰিব পৰা মূৰলৈকে ঘোৱা যেন পালে। মানুহ জন কিছু পৰিমাণে ঘামি গল। বিগত দহ বছৰৰ কথা। চিলঙৰ মেডীকীন, কলেজত থাকোতে চন্দনাক লগ পাইছিল। তাৰ পাছত বহু কথা, যাৰ বাবে ফুকনে শেষত চিলঙকে এৰিলে আৰু এতিয়া মজলদৈৰ এইখিনি পাইছে।

অ' চন্দনা, চন্দনা চোঁধুৰী। পাইছিলো, পাইছিলো লগ। বাহিৰত খুব গহীন, সবল। কিন্তুভিতৰখন সিমন্ত ভাল নহয় যেন লাগে।

তাই শাৰী পিছিছিল নেকি বেছিকৈ ? চুলি
খিনি খোপা বা বেনী ওথা নহয় হব পায় ?

বাঃ তুমি দেখোন গোটেই খিনি জানা !
কোৱাচোন বাক কত আছে তাই ?

ফুকনে যেন খুব উদ্ভিন্ন হৈ পৰিছে। দত্তও
কিছু উদ্ভিন্ন হৈ পৰা যেন দেখা গৈছে আৰু লাজো
পাইছে। পূববীৰ উত্তৰলৈ বাট নাচাই আকোঁ
আবন্ত কৰিছে!

জানা পূববী, তাই খুব প্ৰবঞ্চক বুলি ধাৰনা
হয়, আৰু কেতিয়াবা ভাবো তাই সবল, তাই
ভুল কৰিলে।

মই তাইৰ কথা নাজানো বুলিয়েইতো
আপোনাক সুধিছো। তাইক মই কোনোদিনে
দেখাও নাই।

ফুকনে একো নভবাকৈ আকোঁ আবন্ত
কৰিলে।

তাইক মই এবাৰ লগ পাবলৈ খুব আগ্ৰহ
কৰিছো। কব নোৱাৰো বা কিয় ? তাই যদি
এতিয়াওঁ বিয়া হোৱা নাই, তাইক মই বিয়া
কৰাবলৈ ইচ্ছা কৰো। আচলতে তাই জীৱনত
এটা ডাঙৰ ভুল কৰি পেলাইছিল।

—কি ভুল ?

—পূববীয়ে আগ্ৰহেৰে জানিব বিচাৰে।

ভুল মানে, তাই কেবা জনকো একে
লগে ভাল পাইছিল। অনামতে মোকলৈ
চাৰি জনকে একে লগে ভাল পাই পেলাই-
ছিল। বোধকৰো এইটোৰ আমাত যে তাৰে
ভিতৰত ভালজনক বাচি লব আৰু এইটোও
হব পাৰে, হয় তাই এজনত বিশ্বাস কৰা নাছিল।
অন্ততঃ বিয়াৰ ক্ষেত্ৰত। সেই কাৰনে চাৰিও
জনকে সমানে ভালপোৱা যাচিছিল। আৰু
তাৰে এজনক বাচি লবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। আৰু
এনেকুৱাও হব পাৰে, হয়তোবা তাই বহু প্ৰেমিকা
আছিল আৰু যিয়ে প্ৰেম যাচিছিল তাকে গ্ৰহণ
কৰিছিল।

—ই আকোঁ কেনে কথা ?

দত্তই হঠাৎ প্ৰশ্ন কৰিলে আৰু কিবা কব
খুজিছিল নেকি, এনেতে ফুকনে আকোঁ আবন্ত
কৰিলে।

—ই একো আচৰিত কথা নহয়। মানুহৰ
মনৰ কথা কোনে কব পাৰে। কথাটো মইও
প্ৰথমতে বিশ্বাস কৰা নাছিলো, যেতিয়া মোৰ
এজন বন্ধুৱে জনাইছিল তাইৰ আন এজনৰ লগত
হলিগলিৰ কথা। সেইজন কোনোবা এখন
কলেজৰে ছাত্ৰ আছিল, নামটো উৎপল বৰুৱা।
তাৰ পিছত সিহঁতক লক্ষ্য কৰিছিলো। দুয়োৰো
মাজত বহুতো ঘটনা দেখি সঁচাই মৰ্মাহত হৈ
পৰিছিলো। ইতিমধ্যে তাইক মোৰ অন্তৰৰ
কোনোবা খিনিৰে ভালপাই পেলাইছিলো। এদিন
তাইক এই বিষয়ত সোধাত মোক খুব সংকীৰ্ণ
মনৰ বুলি কৈ ধেমালী কৰিছিল আৰু মোৰ বুকুত
শুই পৰিছিল।

আন দুজন কোন কোন ? আপুনিযে কৈছিল
আপোনাক লৈ তাই চাৰিজনকে একেলগে ভাল
পোৱা যাচিছিল।

—পূববীয়ে কৈ যায়।

—অ' বাকী দুজন। সিও মোৰ বন্ধুজনৰ
মুখৰ পৰা শুনা। তেওঁ হেনো মোৰ বাবে গুপ্তচৰ
কৰিছিল বুলি মোৰ পৰা চাহ মিঠাই খুব আদায়
কৰিছিল।

—এজন ইঞ্জিনিয়াৰ আছিল নহয় জানো ?

পূববীৰ কথাত অপৰূপ দত্তৰ খুব লাজ
লাগিল। ফুকনে পূববীৰ মুখলৈ কিছু সময় চাই
বল। মুখত কিছু বিস্ময় ভৰা ভাব।

—সঁচা কথা, তুমি কেনেকৈ জানিল ?
ইঞ্জিনিয়াৰ জনৰ নামটো হলে মই নাজানোদোঁ।

বাক চতুৰ্থজন কোন, মোক কওঁকোন
এতিয়া।

পূববীৰ মুখত বিজয়ৰ হাঁহি আৰু দত্তৰ
সেমেকা মুখ। দত্তৰ ভাবিবলৈ বাকী নাথাকিল

সেই একেজনী চন্দনা চৌধুৰী।

— শুনা পূৰবী।

— ফুকনে আকৌ আৰম্ভ কৰিলে।

চতুৰ্থজন আছিল তাইৰে কলেজত একেলগে
পঢ়া কোনো এজন। নামটো বীৰেন চৌধুৰী নে
কিবা এটা আছিল।

ককাইদেউ, আপুনি মদ খোৱাৰ কাৰণে তাই
আপোনাক ভাল নাপাইছিল, কথাটো সঁচানে কি?

অৱশ্যে তাইৰ অভিযোগ সেইটোৱেই
আছিল। কথাটো কেতিয়াবা বিশ্বাসো কৰো।
মই এদিনা খন অলপ বেছি নিচাত আছিলো
আৰু তেনে সময়তে তাই আহিছিল মোৰ
ওচৰলৈ আৰু.....।

কিবা কব খুজিছিল ফুকনে। পূৰবীয়ে বাধা দিলে

বৈছে ককাইদেউ, বাকীখিনি নকলেই ভাল
এতিয়া কওক কাৰ দোষ? আপোনাৰ নে তাইৰ,
নে মদৰ গিলাচটোৰ?

— মই সঠিক কব নোৱাৰো পূৰবী।

কৈয়ে ফুকনে অলপ বিস্মল হৈ পৰিল।
কপালখন হাত দুখনৰ ওপৰত ভেঁজা দি থাকিল।
সুচিন্ত্য বঞ্জন ফুকনৰ চকুত কিছুমান পানীৰ
টোশাল চিকমিকাই উঠিল। কাৰো মাতবোল
নাই। অপৰূপ মতই সপোনৰ কথা কে আকৌ
এবাৰ ভাবি চালে। এবাৰ ভাবি চালে চন্দনা
চৌধুৰীৰ কথা। সকলো ঘটনাৰ মূলতে চন্দনা
চৌধুৰীৰ প্ৰবন্ধনা বুলি কব খুজিও মুখেৰে মাতিব
নোৱাৰিলে। মাথোঁ ওঁঠ দুপাৰীৰ মৃদু কৰ্ণনি
হল।

“জীৱনৰ প্ৰতি মূলতঃই একোটা মহৎ উদ্দেশ্য আছে। সৌন্দৰ্য্য আৰু এই চৰম উদ্দেশ্য সাধনাৰ
বাবে কৰা কঠোৰ প্ৰচেষ্টাতেই জীৱনৰ অৰ্থ লুকাই আছে।”

— মেক্সিম গৰ্কী।

॥ সান মিহলী ॥

এই চৰাটিত আমাৰ মহাবিদ্যালয়ৰ ছাত্র-ছাত্রী কেইগৰাকী মানে নিজা মন্তব্য প্ৰকাশ কৰিছে।

(দ্বিতীয় বাৰ্ষিক, কলা বিভাগৰ কেইগৰাকী মান ছাত্র-ছাত্রীয়ে এই আলোচনাত অংশ গ্ৰহণ কৰে।
তেওঁলোকৰ আলোচনাৰ কিছু অংশ ইয়াত বাণী বদ্ধ কৰা হ'ল।)

— সম্পাদক

কলেজ ভৱনত হোৱা আলোচনাৰ প্ৰশ্ন সমূহ আছিল। ১) বৰ্তমান যুগত নাৰীয়ে সাজ সজ্জাত কিমান খিনি স্বাধীনতা দেখুৱাইছে? ২) আমি নৈতিকতাৰ পৰা কিমান দূৰ আতৰত? ৩) খেল ধেমালিৰ ক্ষেত্ৰত আমাৰ প্ৰগতি কিমান? ৪) ব্যৱহাৰিক জীৱনত আমাৰ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ডিগ্ৰীটোৰ প্ৰয়োজন? ৫) আমাৰ প্ৰগতিত কথা ছবিৰ ভূমিকা কি?

কিছু সময় নিৰবে বাগৰি যায়। নিৰবতা ভঙ কৰি প্ৰথম প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিয়ে এলিজা বেগমে। তেখেতৰ মতে— কুৰি শতিকাৰ শেষ বিলুপ্ত উপনিত হৈ আমাৰ নাৰী সমাজ মিনি স্কাৰ্টৰ আলহী হ'ল। মানুহ অসভ্য ধৰনে সভ্য হ'ল। পণ্ডিত জহৰলাল নেহেৰুৱে এয়াৰ কথা কৈছিল সভ্যতাৰ ফাঁকে ফাঁকে বৰ্কৰতাই ভ্ৰমুকি মাৰে। কথা ফাঁকিৰ সত্যতা আখৰে আখৰে প্ৰতিফলিত হৈছে। পাশ্চাত্য সংস্কৃতিৰ প্ৰেমিক আজিৰ মানুহবোৰে যুগতকৈ বহুত আগবাঢ়ি গ'ল। ফলত মানুহ জাতি হৈ পৰিল নহ'ল। পাহৰি গ'ল অসমীয়া সিপিনীয়ে—

“অতিকৈ চেনেহৰ যুগাৰে মহৰা

তাতোকৈ চেনেহৰ মাকো।”

—কেলেই? বাবেবৰনীয়া ফুলেৰে নিজ হাতে বোৱা পাটৰ বিহা মেখেলা যোৰ পিন্ধি নিজে গোঁৱৰ অনুভৱ কৰাৰ লগতে আনকো ৰাস্তা

দেখুৱা নহয় নে?

ইয়াৰ পিচত আমাৰ দ্বিতীয় প্ৰশ্ন আছিল— আমি নৈতিকতাৰ পৰা কিমান দূৰত? প্ৰশ্নটোৰ উত্তৰ প্ৰীবল্লী হাজৰিকাই এনেদৰে দিয়ে— যি খন দেশত কৰ্ম্মৰ উচিত মূল্য পোৱা নেজায়, যত দিন ৰাতি হাৰভণ্ডা পৰিশ্ৰম কৰা মানুহৰ অৱস্থা, ত্যাগ, প্ৰবঞ্চক লাভখোৰ আদিৰ তুলনাত কোনো গুনে ভাল নহয়, সেইখন দেশৰ মানুহৰ নৈতিকতা কি থাকিব পাৰে। আজিৰ ৰাজনীতি নিজৰ সুবিধা আদায়। “অসম বানী কাকতে” ভাৰতৰ আন এটি নাম দুৰ্নীতি কোৱাৰ নিচিনা ময়ো সুৰ মিলাও দুৰ্নীতি আমাৰ জয়ৰ কবৰ। কম বেছি পৰিমাণে আমি আটায়ে নৈতিকতাৰ পৰা আতৰত।

তৃতীয় প্ৰসঙ্গত আছিল— খেল ধেমালিৰ ক্ষেত্ৰত আমি কিমান দূৰত? ইয়াৰ ওপৰত মতামত জনাইছিল আউদয় মজুমদাৰে। চমুকৈ কবলৈ হলে আমি বহুতো পিচ পৰি আছো। মনৰ তলিত প্ৰশ্ন উদয় হয় আমি শব্দটোয়ে কাক বুজাইছে। আমি শব্দটোৰ পৰিধি বহল। মই কিন্তু বহল অৰ্থত নলৈ সীমিত অৰ্থত লৈছো। মানে আমাৰ কলেজ খনৰ কথাহে কৈছো। “অনভ্যাসে হত বিদ্যা” বুলি এফাঁকি বচন আছে। সচা কথা কবলৈ গলে বেমাৰটোৰ দ্বাৰা আমি আক্ৰান্ত। কলেজৰ খেল পথাৰ নাই যদিও

ইচ্ছা থাকিলে গাৰ্জী ময়দানত অভ্যাস কৰিব পাৰে। সকলো কথা শিকিবলৈ লাগে একাগ্ৰতা। আমাৰ সেই খিনিৰে অভাব। ফলত মজলদৈৰ নিচিনা এইবাৰো গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় আৰুঃ কলেজ ফুটবল প্ৰতিযোগিতাত প্ৰথম ৱাউণ্ডতে পৰাজয় বৰন কৰিব লগীয়া হয়।

ইয়াৰ পিচৰ প্ৰশ্নটো আছিল— ব্যৱহাৰিক জীৱনত আমাৰ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ডিগ্ৰীটোৰ প্ৰয়োজন ? উত্তৰত মিনু ডেকাই এইদৰে কয়—

পাশ্চাত্যৰ তুলনাত কোনো মূল্য নাই। পশ্চিমৰ উচ্চ শিক্ষাই লৰা ছোৱালীক স্বাৱলম্বী কৰে। ভাৰতীয় উচ্চ শিক্ষাই পঙ্গু কৰে। আমাৰ বিশ্ববিদ্যালয়ে কিছুমান কেৰানীৰ জন্ম দিয়ে। অথাৎ ডিগ্ৰী লোৱাৰ পিছত কেৰানী গিৰিৰ বাহিৰে কাৰিকৰী বিদ্যা একো নেজানে। ডাঃ কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ইউৰোপীয় আৰু ভাৰতীয় শিক্ষা নামৰ প্ৰবন্ধটোত ইয়াৰ সুন্দৰ বিৱৰণ এটা ডাঙি ধৰিছে। পশ্চিমৰ স্কুল কলেজত লৰাক জীৱনৰ দিসা দিয়ে। মানৱ জীৱনৰ লাগতিয়াল সকলো ধৰনৰ শিক্ষা দিয়া হয়। ডিগ্ৰী লোৱাৰ পিচত আমাৰ লক্ষ্য চাকৰি। সিহঁতৰ লক্ষ্য আত্ম

নিভ'ৰশীলতা। ইয়াৰ বাবে দায়ী কোন ? শিক্ষা পদ্ধতি। কম বেচি পৰিমাণে চৰকাৰ।

সামৰনি মৰা হয় সৰেজেলু ব্ৰফ্‌চোঁধুৰীৰ উত্তৰেৰে আমাৰ প্ৰগতিত কথাছবিৰ ভূমিকা কি ? উত্তৰত তেওঁ কয়— কথাছবি সাহিত্যৰ এটা অবিচ্ছেদ্য অঙ্গ। ভাৰ বহনৰ লগতে ই মানুহক আনন্দ প্ৰদান কৰে। সাহিত্যৰ উদ্দেশ্য কেৱল আনন্দ প্ৰদানেই নহয়। ইয়াৰ লগতে সাঙোৰ খাই আছে সমাজৰ উন্নতি। লগৰ মতে সাহিত্যৰ পিচত এটা জাতি লুকাই আছে। কিন্তু আজিৰ প্ৰায় বিলাক কথাছবিৰ সাহিত্যিক মূল্য বৰ কম। বিশেষকৈ সন্তীয়া দামৰ হিন্দি কথাছবি বিলাকত সাহিত্যিক মূল্য নাই বুলি কলে বৰাই কোৱা নহব। প্ৰায় বিলাক হিন্দি কথাছবিতে নগ্নতাৰ চাপ। পাশ্চাত্য সভ্যতাৰ অনুকৰনত প্ৰস্তুত কৰা কথাছবিৰ প্ৰভাব উঠি অহা ন-জোৱান সকলৰ ওপৰত বাক্যকৈ পৰিছে। হিপি ফেচন, ছোৱালীৰ বেলবুটম, ৰাজেশ খান্না, চোলা আদি আটাই বিলাক সন্তীয়া কথাছবিৰ প্ৰভাব। মুঠতে আজিৰ কথাছবিয়ে যিটো ভূমিকা আগবঢ়াইছে তাত আমাৰ প্ৰগতি নে অধোগতি মোৰ কিন্তু সন্দেহ।

“আমি আমাৰ দেশ খনক কঠোৰ পৰিশ্ৰমেৰে গঢ়িব পাৰিম শ্লোগানেৰে নহয়।”

—ডাঃ সৰ্বপল্লী ৰাধাকৃষ্ণন।

॥ উপলব্ধি ॥

— অধ্যাপক শ্রীকৃষ্ণ চন্দ্ৰ নাথ ।

মই জানিছিলোঁ এতিয়া উপলব্ধিৰ সময় নাই । ই কেতিয়া বাই পাৰ হৈ গৈছে । মোৰ অজ্ঞাতেই মোৰ মনৰ মাজত ভ্ৰমুকি মাৰিছিল । এক অনুশোচনা উশাহ-নিশাহ লোৱাৰ দৰে । হয়তো মই জানিও নজনা হৈছিলোঁ । এদিন মোক মা দেউতাই খেতিৰ মাটি বন্ধকি দি মহাজনৰ পৰা হাড়ভগা সুদত টকা ধাৰলৈ লৈ মোক কলেজত পঢ়ুৱাইছিল । এখন ঘৰৰ ভবিষ্যতৰ সপোন, সৰু ভাই ভনী কেইটাৰ সংস্থাপন মা দেউতাই মোক লৈয়ে গঢ়িছিল । দুবেলা দুমুঠি ভালকৈ খাবলৈ নোপোৱা ঘৰখনে মোৰ ওপৰতে ভৰসা কৰি ন দিনৰ ন আঁচনি আঁকিছিল ।

কিন্তু মাহে মাহে মই শকত অঙ্ক এটাৰ টকা আনি মই কি নিজকে পাহৰি গৈছিলোঁ । কেণ্টিন,

চিনেমা, চহৰীয়া ডেকা বোলাবলৈ গৈ বাস্তৱ ৰূপটোক ঢাকি-দামী টেবীলিনৰ চুট আৰু প্ৰেমৰ নামত টকাৰ শৰাধ পাতিছিলোঁ । মা দেউতাৰ আশা বোৰ যেন মোৰ মনত প্ৰেমৰ দীঘলীয়া চিঠিবোৰ হে ।

আজি দ্বিতীয় বিভাগৰ শেষ স্থান গোঁৱৰেবে লৈ এম, এচ, চি পাচ কৰি যবত পঢ়ুৱা দৰে বহি আছোঁ । বাহিৰত কৰবাৰ মাইকত বাজিছিলঃ 'বাইজ এটি ঘোষনা— বৰ্তমানৰ নিবনুৱা সমষ্টি, খাদ্য সামগ্ৰীৰ মূল্যবৃদ্ধি পুজিবাদী, লাভখোৰ আৰু মজুতকাৰীৰ বিৰুদ্ধে সংগ্ৰাম চলাবৰ বাবে অহা কাইলৈ অসম বন্ধ পালন কৰা হব ।' হটাতে দেউতাৰ মাতত মই উঁচপ খাই উঠিছিলোঁঃ 'হেৰা' চাউল দেৰ কেজিহে আনিলোঁ । তাৰ যি হয় লৰা ছোৱালী কেইটাকে দিবা । পইচাও নাই ।০০০

THE EXECUTIVE BODY OF THE BONGAIGAN COLLEGE UNION SOCIETY

Left to Right :—

(Sitting) : Prof. H. Sharma (I/c Games & sports sections), Prof. R. Choudhury (I/c Debating & symposium section), Prof. H.P. Das (I/c Social service), Principal S. C. Chakraborty (President), Prof. J. Mazumdar (Cultural affairs), Prof. S. K. Roy (I/c Boys' common room) Prof. G. Talukdar (I/c Literary & Magazine section)

(Standing 1st row) : Gopal Tribedi (class representative), Umesh Brahma (A.G.S), Pradip Bose (class representative), Niranjan Ghosh (G.S.) Rubi Paul (class representative), Minati Roy (Secy. Girls' common room), Uday Mazumdar (Secy. Boys' common room) Nitya Gopal Ghosh (Editor—Magazine), Mohidhar Brahma (Secy. Social service), Gojendra Basumatary (Secy. Cultural affairs)

Standing 2nd row :— Prabhat & Baneswar Roy (Office bearer)

বঙ্গাইগাঁও কলেজ পত্রিকা

॥ বার্ষিক প্রকাশ ॥

★ পঞ্চম সংখ্যা ★

১৯৭২-৭৩

সম্পাদক—

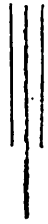
শ্রীনিত্য গোপাল ঘোষ।

॥ বাংলা বিভাগ ॥

॥ কবিতা ॥

মনের চোখে
তজ্জার আবেশে
গ্রামের মানুষ
আমি মানুষ
নতুন জিজ্ঞাসা
অজ্ঞানার সুর
বৃদ্ধ বটগাছ

সুচীসংগ্রহ

॥ গল্প ॥

ভাদ্রাতুলি
কালো দু'টি চোখ
অভিশাপ
আধারের সাবিনাদি
মগ্ন মৈনাক

॥ প্রবন্ধ ॥

কবি নজরুলের বিদ্রোহী মনোভাব

॥ ভ্রমণ কাহিনী ॥

উপহার

॥ ১ ॥	সপনা বিশ্বাস
॥ ৪ ॥	নীতীশ বিশ্বাস
॥ ৭ ॥	আব্দুল বাহের আলী
॥ ১১ ॥	গোপাল ত্রিবেদী
॥ ১৭ ॥	পীযুষ কান্তি চ্যাটার্জী
॥ ২২ ॥	নিত্য গোপাল ঘোষ
॥ ২৬ ॥	রেন্থা সরকার
॥ ২ ॥	আশিস বিশ্বাস
॥ ৫ ॥	সুধীর কুমার দেব
॥ ৮ ॥	শিবেন্দু চৌধুরী
॥ ১২ ॥	সুভাষ আচার্য্য
॥ ১৮ ॥	মেঘনাদ
॥ ২৩ ॥	সত্যেন্দ্র নাথ ভৌমিক
॥ ২৭ ॥	শচীন দেবনাথ

“মনের চোখে”

—সপ্না বিশ্বাস।

৩য় বার্ষিক (কলা)

বুড়ুমু হৃদয় নিয়ে সবুজ ঘাসের 'পর
কি খুঁজে মরছি আমি জানি না।
ঘাসের সবুজ রং ধূসর লাগছে চোখে কেন ?
হল্, দে নরম কুঁড়িটার গা-টা খস্, খসে মনে হয় !
শুভ্র সোনালী রোদের আলোটা বড় বেশী জ্বিয়মান !
হাল, কা হাওয়ায় হাস, নুহানার গন্ধটা কেন ভারী ?
আমি জানি না।
ওগো, কঠিন কঠোরা মাটি !
ওগো, মৌনী ! কথা কও।
তোমারই বুকের ওপর আজ যত বেদনার ইতিহাস,—
নিঃস্বহ থেকোনা,
চোখের আলোয় প্রথরতা টেনে আনো।
একবার বলো নিভতে এসে—
'শুনে যাও, ওগো, আবার ভালবাসো।
সবই যেন আজ যত ; যতের এ জগতে
ওটুকুকে আজ সঞ্চয় ক'রে রাখো।'

॥ ভাঙ্গা তুলি ॥

—আশিস বিশ্বাস ।
৩য় বার্ষিক (কলা)

সন্দিপ চৌধুরীকে প্রায়ই দেখতাম একটা রঙ শুকানো ভাঙ্গা তুলি হাতে একটা অসমাপ্ত ছবির দিকে তাকিয়ে কি যেন ভাবতেন। শুনেছিলাম তিনি একজন নাম করা শিল্পী ছিলেন কিন্তু আমি তাকে কোনদিন ছবি আঁকতে দেখিনি। ছবি ও ভাঙ্গা তুলিটা সম্বন্ধে আমার কেমন যেন একটা কোঁকুহল হলো। একদিন তাকে জিজ্ঞাসা করলাম, “আচ্ছা এ ছবিটার দিকে তাকিয়ে আপনি কি দেখেন আর এ ভাঙ্গা তুলিটাই বা.....?”

তিনি অনেকক্ষণ ঐ ছবিটার দিকে তাকিয়ে থেকে বললেন, “জান রঞ্জন, এই যে ভাঙ্গা তুলিটা দেখছো এটা আমার জীবনের একটা বিশেষ স্মৃতি জড়িত আছে আর ঐ যে ছবিটা দেখছো ওটাই আমার জীবনের শেষ ছবি, এরপর আর অন্য কোন ছবি আঁকিনি, এটাকে আমার শিল্প জীবনের একটা অভিশপ্ত প্রতিক বলতে পারো।”

সাহসে ভর করে জিজ্ঞাসা করলাম, এটা যদি অভিশাপ হয় তবে এই অভিশপ্ত স্মৃতি বয়ে বেড়াচ্ছেন কেন?” দেখলাম তিনি আমার দিকে তাকিয়ে আছেন, আমার কেমন যেন ভয় হলো ভাবলাম এভাবে বলাটা বোধহয় ঠিক হলো না। দেখলাম মোটেও তা নয়। তিনি হেসে বললে “স্বপ্ন জানতে ইচ্ছে করছে এ ভাঙাতুলি আর

ছবির কথা।” আমি চুপ করে রইলাম। তিনি বলতে শুরু করলেন.....।

ছোট বেলা থেকেই আটের দিকে আমার একটা ছোট ছিলো। School final পাস করার পর সে ষোলটা আরো বেড়ে গেল। তাই বাড়ীর অমতেই আট কলেজে ভর্তি হয়ে গেলাম। এটাই যে আমার জীবনের অভিশাপ তা আজ বুঝলেও সেইদিন কিন্তু বুঝিনি.....।

আট কলেজে রঙ তুলি নরম মাটি কঠিন পাথরের মধ্যে একেবারে হারিয়ে গেলাম। নিজের গড়ামুষ্টি, আঁকা ছবির দিকে তন্ময় হয়ে তাকিয়ে কেটে গেছে কত রাত আর কত দিন, নিজের সৃষ্টি অবাক হয়ে দেখলাম আর অনুভব করতাম নিজের শিল্প সত্তাকে। রঙ তুলির আঁচরে কেটে গেলো আমার কলেজ জীবনের পাঁচটি বছর এরপর কলেজ থেকে বেড়িয়ে এলাম সর্ব উচ্চ সম্মান নিয়ে। সেদিন কি ভাবতে পেরেছিলাম আমার সাধনা এভাবে ব্যর্থ হয়ে যাবে.....? একটু থেমে আবার বলতে শুরু করলেন.....।

আট কলেজ থেকে সবে বেরিয়েছি এরই মধ্যে আমার কতগুলি ছবি Art Academic Exhibition এ পাঠানো হলো, তার মধ্যে একটি ছবি প্রথম পুরস্কার পেলো আর অন্য ছবিগুলি পেলো বিশেষ প্রশংসা। এরপর বহু ছবি একেই

সন্মানও পেয়েছি। ভাবলাম মানুষের জীবন চিত্র নিয়ে একটা Exhibition করবো। এখানে ধরা পরে গেলো আমার সাধনার ব্যর্থতা—

একটু থেমে আবার বলতে শুরু করলেন সন্দিপ চৌধুরী ‘আমার Exhibition এ মূলছবি হিসাবে বেছে নিলাম একটা কৃষকের চিত্র পট। রঙ তুলি আর ইঁজেল নিয়ে বসে গেলাম। রঞ্জন অনেক দূর হ ছবির কাজ আমি করেছি কিন্তু ঐ ছবিটা আঁকতে গিয়ে বারবার আমার শিল্প জ্ঞানের অভাব বোধ করলাম। যাই হউক অনেকক্ষণ চেষ্টার পর একটা ছবি দাঁড় করলাম। রঙের কাজ প্রায় শেষ করে ফেলেছি এমন সময় হঠাৎ হাত থেকে পড়ে ভেঙ্গে গেলো সবচেয়ে প্রিয় তুলিটা, যা দিয়ে কাজ করে আমি প্রেরণা পেতাম এবং আমার কলেজ জীবনের একটি বিশেষ স্মৃতি। অথচ আজ এটা ভাঙ্গা অকেজো। তুলিটা ভেঙ্গে গেলো ছবিটা শেষ করতে পারলাম না, মনটা খারাপ হয়ে গেলো। এটাই যে শিল্প জীবনের বিপর্যয় তা বুঝতে পারিনি।’

দেখলাম সেই ভাঙ্গা তুলিটা ষেটার রঙ শুকিয়ে গেছে। “জান রঞ্জন, যুমিয়ে এক অদ্ভুত স্বপ্ন দেখলাম। ০০০০০০কি দেখলাম জান? দেখলাম আমার আঁকা ছবিটি আমার শিল্প সত্তাকে বিকল্প করছে উপহাস করছে” আমি চমকে উঠলাম, স্পষ্ট শুনতে পেলাম সে আমায় বলছে ‘জীবন নিয়ে কল্পনা বিলাসের অধীকার তোমার নেই।’

আমি শিউরে উঠলাম, রঞ্জন তবে কি

আমার সাধনা বিলাসীতার নামান্তর ০০০০০০।

সে আমায় যেন বলতে চাইছে ‘ওহে কথিত শিল্পী, আমার বাস্তব জীবন চেতনা, অনুভূতি, শিল্প সত্তা তোমার নেই, তুমি কেবল অনুভূতি নিয়ে আমার মধ্যে নিজেকে বাঁচিয়ে রাখতে চাও। তুমি কি জাননা আমি বাস্তবতার প্রকোপ মুক্তি। তাই তোমার শিল্প সত্তা মৃতের মত জড় পদার্থ মাত্র। তোমার এ সৃষ্টি drawing room এর বিলাস মাত্র।’

যুম ভেঙ্গে গেলো, ছুটে এলাম ছবিটার সামনে। ভোরের আলোতে কি দেখলাম জান রঞ্জন ০০০০০০? “হ্যাঁ হ্যাঁ রঞ্জন আমি ব্যর্থ।” যা চেয়েছিলাম তা তো আঁকতে পারিনি। স্বপ্নের কথা মন মানলোনা রঙতুলি নিয়ে আবার বসে গেলাম কিন্তু আজ যেটা পারছি না সেদিনও সেটা পারিনি। তারপর স্বপ্নই রঙ তুলি নিয়ে বসেছি তখনই ভেসে উঠেছে ঐ কৃষকের মুখটি। এভাবেই ব্যর্থ হয়ে গেলো আমার শিল্প সাধনা ব্যর্থ হয়ে গেলাম আমি। হয়তো এই ভাঙ্গা তুলির স্মৃতি নিয়েই কাটাতে হবে আমাকে। তাইতো চেয়ে থাকি ভাঙ্গা তুলি আর ছবিটার দিকে বুঝলে রঞ্জন।”

রঞ্জন, “কি ভাবছ, অনেকতো রাত হলো এবার বাড়ী যাই।” ভাবতে ভাবতে বাড়ী এলাম। সন্দিপ-চৌধুরীর শিল্প জীবনের এ অভিশাপ কি কাটবে? না ঐ ভাঙ্গা স্মৃতি বহন করে বেড়াতে হবে ০০০০০০?

কোন মানুষ বা কোন দেশ অপরকে ঘৃণা করে বাঁচতে পারে না।

—স্বামী বিবেকানন্দ।

॥ তন্দ্রার আবেশে ॥

—নীতীশ বিশ্বাস ।
১ম বার্ষিক (কলা)

সমুদ্রের অঁথে জলের মাঝখানটাতে ছোট্ট একটা দ্বীপ ।
হিমেল হাওয়ায় সাঁতার কাটতে গিয়ে ধাক্কা খেলাম—
বিরাট একটা চূড়ায় ;
চেয়ে দেখি এক মন্দির,— যেন দ্বীপের ওপর শুভ্র জড়ির ছোয়া ।
চিনতে পেলাম । এ যে আমারই বানানো,—
হৃদয়ের রক্ত নিঙড়ে নিয়ে ।
ভেতরে গিয়েই অবাক— থরে থরে সব ফল, ফুল
আর সৌরভ-সমারোহ ।
মাথাটা নুইয়ে অর্ঘ্য দিলাম তুলে ।
শূন্য শব্দের হাহাকারে চার-দেয়াল
হোলো মথিত ! একি ! আসন যে শূন্য !
চম্কে উঠেই পালাতে গেলাম—
দরজা বন্ধ ! মুখ খুবড়ে পড়ে গেলাম ।
চৈতন্যে গেলাম প্রচণ্ড জোরে— বিকৃত হোলো স্বর !
হঠাৎ আলোক ছায়ায়—
বিরাটকায় শ্বেত-শুভ্র মূর্তির অস্পষ্ট ইশারা !
এই কি সৃষ্টির ইঙ্গিত ?
কি জানি, জানি না ।
যোরটা যে কেটে গেল !

॥ কালো দু'টি চোখ ॥

—সুধীর কুমার দেব ।
১ম বর্ষ স্নাতক (কলা)

এই যে, লাইন দু'টো চলে গেছে
মহানগরীর আশ্রানে সে আজ সুপ্ত । কিছুক্ষণের
জন্ম এ জড়, জন্মে পরিণত হয় ।

০০০০ওই যে লাইন দু'টোর মাঝখানে দেহের
অধ'পিণ্ড নিঃস্বহস্য অবস্থায় বিছানো ; আর
তোমরা দেখছ মাথা উঁচু করে । আর দেখছ
লাইনটার পাশে কাটা মুণ্ডটার দিকে, কালো
রক্তে ভেসে গেছে যায়গাটি । রোমাঞ্চ লাগছে
আর কাটা দিচ্ছে তাই না ।

খোকা আজ নেই । কোথায় সে যেন
মুক্তির পথ খুঁজছিল । সে কি পেয়েছে জানি না ।
কি যেন এলোমেলো হয়ে আবার ধোয়ায় মিলে
গেল । হায় কঁাদবার কেহ নেই । প্রকৃতি অবিচল
নেত্র এই বতভাগ্য পুত্রকে কোলে করে কঁাদছে ।
মালিক বোধহয় তাকে চির ছুটি দিয়েছে । কালো
কঠিন সে যুবক, আর খনিতে কাজ করতে যাবে
না । গরীব মার আদরের দুলাল, সহকর্মীর বন্ধু
আজ কাচের পুতুলের মত খান খান হয়ে গেল ।
ওর মা কোন দিনই বোধহয় এখবর পাবে না ।

নাটকীয় নয়, বিভৎস ঘটনা । অদৃষ্টের
অভিশাপ ডিঙিয়ে আশার আলো কোনও দিনই
সে দেখিনি । কে জানে সে এই সভ্য সমাজের
রঙিন তুলির টানে অস্পষ্ট জঞ্জাল হয়ে চিরকাল
মাটি খুঁড়ে আলোর সন্ধান করেছে । কিন্তু হায় !
বাইরের আলো পিপাসী কালো কঠিন দেহ

খোকা শুধু অন্ধকারেই গুন্ডাইতে ছিল । সে
বাঁচতে চেয়েছিল আর দশজনের মত ।

তখন খোকা ছিল বছর পাঁচেকের । সংসা-
রের সুখ-দুঃখের কথা ভালভাবে বুঝেও মুক হয়ে
থাকত । সে গ্রামের ওই ছোট্ট স্কুলটার ভর্তি হতে
চেয়ে ছিল কিন্তু সে হয়ে উঠেনি ।

আর একদিনের ঘটনা । হঠাৎ চাবুকের
সপাৎ সপাৎ শব্দ । খোকার স্বপ্নের দালান মুহূর্তে
চুরমার হয়ে গেল । সে ধরমড়িয়ে উঠল ।
চোখের সামনে খনির মালিক বৃদ্ধ রুম পিতাকে
নির্মমভাবে প্রহার করছে । ক্ষণিকে চোখ দু'টো
বিস্ফোরিত হয়ে উঠল । কিন্তু কি করবে বেচারী
খোকা । একটু অস্পষ্ট শব্দ তার ঠোঁটের ফাঁক
থেকে বের হ'ল “বা-বা ।”

তারপর মিঃ সিনহা রুক্ষভাবে বললেন—
“এখন যুন্নোর সময় নয়, শ্রমের বদলে
তোমাদের উপযুক্ত পয়সা দেই ।” খোকার শিশু
মনে আগুনের আঘাত হানলো তার বুকে । সে
অজ্ঞান হয়ে গেল । কিন্তু বাবাকে বাঁচাতে পারল
না । নিষ্ঠুর বিধাতা জোর করে ছিনিয়ে নিয়ে
গেল । আটকালো না সে । কিন্তু কোথায় যেন
একটু ফাঁকা ফাঁকা লাগল ।

খোকার বয়স ক্রমে বারোতে পড়ল । কিন্তু
বয়সের তুলনায় তার দেহ হল কঠিন । কালো
দু'টি চোখ তীক্ষ্ণ কিন্তু কোথায় যেন সে কাকে

দিনের পর দিন খুঁজত। মাসিক কিছু বেতনের বিনিময়ে তার শক্তি দান করবার সংকল্পে খনিতে যোগ দিল। খোকা এখন কৈশোরের ধাপ থেকে সবে যৌবনে পা দিয়েছে। কিন্তু অবিরাম সংগ্রাম করতে হচ্ছে দারিদ্র্যের সঙ্গে। আর যে কেও তার মত একাজের চাপ সামলানো মুশ্কিল ছিল। কিন্তু সে চলছে অতি সন্তর্পণে।

খোকার আদরের বোন কল্পনা। সুন্দরী বললে বোধহয় ভুল হবে না। সে অন্তর দিয়ে ভালবাসত ভাইকে। সে ভালবানা সাধারণের অনুমেয় নয়।

রঙিন আলোর দেখা সে কোনও দিনই পায় নাই। তার বদলে আসত অন্ধকার কালো সন্ধ্যা। খেয়াল করবার দরকার ছিল না। এ যে সভ্য সমাজের কলঙ্ক। বাইরের চাকটিকে সজ্জিত ওপরওয়ানা এতটুকুও মানিয়ে নিতে পারতেন না তাদের সঙ্গে। কারণ অন্ধারের বিরুদ্ধে ছিল তাদের অভিযোগ। সারাদিন সশ্রম বার ঘণ্টা কাজ করবার পরও শ্রমিক মেহনতী শ্রেণী দু'টি পেট ভরে ভাত খেতে পেত না; না পেত শিক্ষা না পেত স্বাস্থ্য। আর উদ্ভূত অংশে চায়ের টেবিলে বাড়ি উঠত এই ভদ্র বাবুদের। তারা জানত কিভাবে চাবুক দিয়ে কাজ হাসিল করার ফন্সী। খোকাকে অবিরাম খাটতে হতো প্রকৃতির সূর্য-চন্দ্রের মত। ওর বোবা প্রশ্নের উত্তর পেত না পাশান কালো হীরের থেকে। কালো হীরে চোখের সামনে দোদুল্যমান, তারপর একটু শান্তি। এ নিয়ম প্রকৃতিরই। প্রচুর আলো। আলোমালা দিয়ে পৃথিবী সাজানো। এ আলোর একমাত্র চাবিকাঠি অন্ধকার থেকে মুক্তি।

খোকা আজ বেকার। উপরওয়ানা, মাথা উচু করা বাবুগণ তাদেরকে চিরদিনের মত নিঃশেষ করে দিতে চায়। তার একমাত্র অন্ধের যষ্টির সেই অল্প বেতনের চাকুরী কেড়ে নিতেও

কুঠিত হয়নি। কিন্তু কি করবে, এই অশিক্ষিত যুবকটি। খোকাকে আর কোনদিন দিনের আলোয় কাজ করতে দেখিনি।

খোকার মা একতিলও জানতে পারল না। তার ছেলে ভাল কাজ করে। দুটি ভাতের স্যোগান হয়। কিন্তু এই অন্ধতার বোবা কান্না। বিধাতা বোধহয় কোনদিনই শুনতে পেত না।

অন্ধকারকে ধোকা দিয়ে চুরি করতে বাধ্য হল। চোরের জন্ম বন্দীশালা গঠিত ছিল, এটা বহু প্রাচীনকাল থেকেই। সে আজ লকুআপে। তিন বছর সশ্রম কারাদণ্ড। মা এই অবোধ সন্তানের দোষ ক্ষমা করল না। মা রাস্তার ধারে বগ,বগ্ করছে আর কি যেন খুঁজছে। বোধহয় হারিয়ে যাওয়া হীরের টুকরোট।

খনির মালিক মিঃ সিনহা এ সুযোগে খোকাকে ফিরিয়ে আনবে বলে কল্পনাকে প্রায়ই সায় দিত। কল্পনার অবোধ মন এই কথাটিকে তিলমাত্র অবিশ্বাস করত না। কল্পনার টানা চক্ষুয়ুগল কালো গগল্‌স পরা জেটেলমেনকে পাগল করে দিল। সে চঞ্চলা হরিণীর মত যৌবনের উদ্দাম গতিতে ছুটতে থাকে, ধরা দিয়েও একটু ফাঁক করে রাখে। নিতান্ত সহজ কিন্তু তবুও কোথায় যেন একটু ফাঁকা। কল্পনার পবিত্র মন আর দেহের সৌন্দর্য্য মিঃ সিনহার কাছে কল্পনার বস্তু। বাঁচার বিনিময়ে কল্পনার দৈহিক সম্পদ একে একে বিলিয়ে দিল। লুফে নিল সে হিংস্রের মত। কিন্তু প্রতারিত-প্রবঞ্চক নরপশু কল্পনাকে প্রত্যাখান করল।

এই অব্যক্ত প্রাণ কালো গৃহে বসে মা ভাইয়ের কথা ভাবত। সবকিছু ওলট পালট কোথাও যেন একটুও মিল নেই। এই বালিকার নীরব ক্রন্দন ধ্বনি অমাবস্তার অন্ধকারে মিশে যেত।

আজ পূর্ণিমা। জ্যোৎস্নার আলোতে কুপণতা করে না এই আনাচে কানাচে বাস করা

প্রলোভিত হয়ে তদের। জ্যোৎস্নাকে ঈর্ষা করে
আসছে এক প্রকাণ্ড মেঘ, এখনই ঢেকে দেবে।
জেল থেকে খালাস পাবে আজ স্নেহের খোকা।
নির্জন গৃহে একটু ভালবাসার প্রতীক্ষায় বার বার
সময় গুনছিল সেই কিশোরটি। কিন্তু হিসাবে
ভুল হলো।

সোনাপুর স্টেশনের কাছাকাছি। রাত
তখন একটা। স্টেশনের পাশে লাইনের মাঝ
দিয়ে অল্প মনস্ত ভাবে তাকে চলতে দেখা
গিয়েছিল সেদিন। তারপর আর কোনও দিনই
ওরা দেখেনি হারিয়ে যাওয়া সেই কালো
যুবকটিকে।

॥ গ্রামের মানুষ ॥

—আব্দুল বাছেব আলী।
প্রাক বিশ্ববিদ্যালয় (১ম বর্ষ)

গ্রামের মানুষ কৃষক আমরা ভূমি করি চাষ।
সুনার জমিনে সূতা ফলাই এই আমাদের কাজ ॥
জলে ভিজি রদ্রে শুখাই মাটি করি জান।
মাথার ঘাম পায় ফেলিয়া বাচাই সবার প্রাণ ॥
গরু সঙ্গ, নাঙ্গল কাজে মাঠে চলে যাই।
গানের সুরে মসগুল হয়ে সারাদিন কাটাই ॥
কাঁচা মরিচ, কাঁচা পিয়াজ আর পাঠা ভাত।
এই আমাদের রাজধানী অসুখ না হয় তাত ॥
বড় বড় অফিসার জেণ্টলম্যান বাবু।
কৃষকের কৃষি বিনে সবাই কিষ্টু কাবু ॥
ভালবাসে সদা তারা যোগাইতে মালিকের মন।
বাঘ না বিভাল তারা নাচিনে আপন ॥
আমরা কিষ্টু কৃষকের দল, কার বা রাখি ডর।
নিজেই ধর্মী, নিজেই কর্মী, নিজে নিজে আপন পর ॥

॥ অভিশাপ ॥

—ঐশিবেন্দু চৌধুরী ।
১ম বর্ষ (কলা)

মুমূর্ষু মায়ের শয্যা পার্শ্বে দাঁড়িয়ে নীরবে অশ্রু বিসর্জন করছে । বিধাতা মায়ের একমাত্র সন্তান প্রদীপ ।

দশ বছরের ছেলে বুঝতে পারছে মায়ের অবস্থা । হস্ততো আর বেশীদিন বাঁচবে না । মানুষের জীবনের চিরন্তন পরিণতির কথা চিন্তা করে ভাবছে কোথায় যাবে সে । এই দশ বছরের মধ্যে এমন কাউকে সে আত্মীয় বলে চিনতে শেখেনি । এমন কাউকে সে দেখেনি, যে আত্মীয়তার সূত্রে ওদের বাড়ীতে এসে সাহায্য করা দূরে থাক দু'একটা সাহুনার বাণী শুনিয়েছে ।

হঠাৎ কি খেয়াল হল মাকে বলল—

—মা ! ডাক্তার মামাকে ডেকে আনি ?

শয্যাগতা মুমূর্ষু মা প্রশ্ন করলেন— কি হবে বল ওকে ডেকে ? মিছিমিছি ওকে হয়রান করে কিছু লাভ হবে কি ?

—না মা ! তবুও একবার ডেকে আনি ।

ওষুধ খেয়ে তোমার যন্ত্রণা হয়তো একটু কমবে ।

কথা শেষ করেই ছুটে বেরিয়ে গেল প্রদীপ ।

প্রায় দশ মিনিট পর ফিরে এল একা । সুখ শ্রাবনের আকাশের মত ভারাক্রান্ত বুঝি এখনই অঝোরে বর্ষন শুরু হবে ।

—কিরে ! কোথায় তোর ডাক্তার মামা ?

ডাক্তার মামা বাড়ী নেই মা । আমি বলে এসেছি বাড়ী এলেই যেন এখানে আসে । তোমার ব্যথা একটুও কমেনি ? ছেলেকে সাহুনা দেবার জন্য মিথ্যা কথা বলতে হয় সুজাতাকে ।

—হ্যাঁ বাবা ! ব্যথা এখন অনেকটা কম ।

প্রদীপ বাইরের দিকে পা বাড়ায় । সুজাতা দেবী আবার ডাকলেন ।

—প্রদীপ !

কিরে আস প্রদীপ ।

—আমায় ডাকছ মা ।

—আজ খাবি কি ? বাড়ীতে সে একমুঠো চালও নেই । এক কাজ কর, যা অমলদের বাড়ী । মাসীর কাছ থেকে এককোঁটো চাল নিয়ে আয় ।

প্রতিবাদ করে প্রদীপ ।

—না মা ! আমি যাব না । ওদের বাড়ী থেকে যে এত আনছ দিতে পারবে ? আমি যাব না । না খেয়েই থাকব ।

দীর্ঘ নিঃশ্বাস ফেলে চুপ করে থাকেন সুজাতা দেবী । প্রদীপ রান্না ঘরের দিকে যায় ।

অসহায় সুজাতা দেবী শুধু ভগবানের কাছে প্রার্থনা জানান, ঠাকুর ছেলেটাকে দেখো । নালিশ জানায় ঠাকুর কেন এমন হল । কি অণায় আমি করেছিলাম যার জন্য নির্দোষ

ছেলেটাকে তুমি এভাবে শাস্তি দিচ্ছ। যদি কিছু প্রাপ্য থাকে তবে সেটা আমাকে দাও— প্রদীপকে কেন?

কিন্তু ঠাকুর শোনেন না। তার হাতের নির্মম গিলোটিনের চাপে সুজাতার সমস্ত আশা আকাঙ্ক্ষা খান খান হয়ে গেছে ভেঙেচুরে। ও আজ অসহায়।

—মা! হাড়ীতে সামান্য কিছু ভাত আছে আমি মাসীর কাছে থেকে নুন এনে দিচ্ছি খেয়ে নিও।

হঠাৎ ছেলের ডাকে সম্বিত ফিরে পেলেন সুজাতা দেবী।

—তুই কি খাবি? প্রশ্ন করেন।

—সে ব্যবস্থা হবে। কথা শেষ করে বেরিয়ে গেল প্রদীপ।

আর একটা দীর্ঘশ্বাস বেরিয়ে এলো সুজাতার বুকে। চূর্ণবিচূর্ণ করে। অঝোরে অশ্রু বারতে থাকে। নিজের মনে নিজেকে ধিক্কার দেন।

—কি হবে আর আমার বেঁচে থেকে! যে মা সন্তানের মুখে একমুঠো অন্ন তুলে দিতে পারে না তার বাঁচার তো কোন অধিকার নেই। হায় ভগবান মানুষের আশা কি এভাবেই পূরণ হয়।

কত স্বপ্ন দেখেছিলেন সুজাতা দেবী। ছেলেকে মানুষ করবেন। মানুষের বুকে মাথা তুলে দাঁড়াবে তার একমাত্র আদরের ধন। বংশের মুখ উজ্জল করবে। কিন্তু হায় ফুল ফোটার আগেই সূর্যের প্রখর উত্তাপে চারা গাছটাই শুথিয়ে যাচ্ছে। একফোটা জল দিলে বাঁচবার কোনও উপায় নেই। যেদিকে তাকায় সেদিকেই ধুধু করে মাঠ। জলের চিহ্ন মাত্রও নেই কোথাও।

হাতে কাগজের পোঁটলায় নুন নিয়ে ঘরে ঢোকে প্রদীপ।

—মা! নুনটা এখানে রইল। আমি ডাক্তার মামার বাড়ী যাচ্ছি। ডাক্তার মামাকে নিয়ে তবেই বাড়ী ফিরব।

—যা ভাত আছে হাড়ীতে তুই খেয়ে যা বাবা। আমি খাব না।

—আমার জন্ম চিন্তা করোনা মা। রাস্তায় ভিক্ষা করে দু'চার আনা পয়সা হয়ে যাবে। তাতেই কিছু খেয়ে নেবো।

হাতুড়ির নির্মম ঘা পড়ল যেন সুজাতার বুকে। ছটফট করতে থাকেন তিনি একটা অব্যক্ত যন্ত্রণায়। তাকান দরজার দিকে— না, নেই চলে গেছে। যে রকম জেদী ছেলে ওকে আর ফেরানো যাবে না। নিজের শোচনীয় অবস্থার কথা চিন্তা করে— একমাত্র অশ্রু বিসর্জন ছাড়া আর কোন উপায় না দেখে বালিশে মুখ ওঁজো পড়ে থাকেন সুজাতা দেবী।

কখন ঘুমিয়ে পড়েছিলেন বলতে পারেন না। ছেলের ডাকে যখন ঘুম ভাঙল তখন সূর্য অস্তাচলে। মাথার কাছে দাঁড়িয়ে ডাক্তার রঞ্জন সেন। পাশে প্রদীপ।

—মা ডাক্তার মামা এসেছেন।

—বসতে দে। কথাটা বলেই একবার চোখ বুলিয়ে নিলেন সারা ঘরটায়। কোথায় বসতে দেবেন! প্রদীপ তাকায় মার মুখের দিকে। চোখে জিজ্ঞাসা দৃষ্টি।

নীরবতা ভঙ্গ করলেন ডাক্তার—

—থাক থাক অত ব্যস্ত হলে চলবে কেন? আমি বসছি।

সুজাতার খাটিয়ার উপর নিজেই বসলেন।

প্রয়োজনীয় পরীক্ষার পর বুঝতে পারলেন আর বেশী দেবী নেই। সময় আগত প্রায়। সুজাতার জীবনের উপর যবনিকা পাত হতে আর দেবী নেই।

কিংকর্তব্য বিমূঢ় হয়ে বসে থাকেন ডাক্তার রঞ্জন সেন। কোন উপায় নেই। তবুও শেষ চেষ্টা করতে দোষ কি।

প্রদীপকে ডেকে একটু গরম জল করতে বললেন। বাধা দিলেন সুজাতা দেবী।

—আর প্রয়োজন নেই ডাক্তার দা। অসুখ কতগুলো পয়সা নষ্ট করে কি লাভ হবে। আমি জানি আমার সময় শেষ হয়ে এসেছে। বুঝা এ চেষ্টা।

সান্ত্বনা দেন ডাঃ সেন।

—না সুজাতা, ওভাবে কথা বোলনা। শান্ত হও।
—আমি জানি আমার আয়ু ফুরিয়ে এসেছে।

তোমাকে যে বাঁচতে হবে সুজাতা। তা নইলে প্রদীপকে কে দেখবে। ওর মঙ্গলের জন্যই তোমাকে বাঁচতে হবে। আর তাছাড়া আমার পাপের প্রায়শ্চিত্ত আমাকে করতে হবেতো।

অনুন্নয় করে সুজাতা—থাক ডাক্তার দা! অতীতকে ঘেটে আর লাভ নেই। তুমি আমার জন্য অনেক করেছ। কেন বল মিছিমিছি আরও ক্ষতি স্বীকার করবে? যার কাছ থেকে কিছু পাওয়ার আশা নেই তার জন্য কেন এভাবে নিজের অমূল্য সময় নষ্ট করবে। যে অর্থ প্রতিপত্তি লাভের জন্য তুমি কষ্ট করেছ তা কেন আমার জন্য ব্যয় করবে?

কথাটা শেলের মত বিদ্ধ করল ডাঃ সেনের বুকে। নিশ্চল পাথরের মূর্তির মত বসে থাকেন ডাঃ সেন সুজাতার মুখের দিকে তাকিয়ে। ভুলে গেলেন বর্তমানকে। মন চলে গেলে অতীতের স্মৃতি-রোমন্থন করতে।

—হ্যাঁ এই সুজাতাকেই ভালবেসেছিলেন ডাঃ সেন। অবশ্য তখন ডাক্তারী করতেন না। একই সঙ্গে পড়তেন রঞ্জন সেন আর সুজাতা দত্ত। কলেজে পড়তে পড়তেই দু'জনের মধ্যে ভাব জমে। ধীরে ধীরে সেটা রূপ নেয় ভাল-বাসায়। কত স্বপ্ন দেখেছিলেন ওরা দু'জনে। সুখে ঘর বাঁধবে। কিন্তু হঠাৎ সবকিছু ওলট পালট করে দিয়ে গেল। রঞ্জন সেন আজও অবিবাহিত।

প্রদীপের ডাকে তন্ময়তা ভঙ্গ হল ডাঃ সেনের।

—ডাক্তার মামা মা কেমন করছে।

বুঝতে পারলেন তিনি এই শেষ। মার অবস্থা দেখে প্রদীপ চিৎকার করে উঠলো। বলল—ডাঃ মামা মাকে ওষুধ দিন না। কিছু হবে না জেনেও ছেলেকে সান্ত্বনা দেবার জন্য একটা ইনজেকশন দিলেন সুজাতাকে।

অনেক কষ্টে মুখ খুললেন সুজাতা দেবী।
—ডাঃ দা! তোমার কাছ থেকে অনেক সাহায্য পেয়েছি আমি। অনেক ধন্য করেছি তোমার কাছে। আমি তো শোধ করতে পারলাম না। আর একটা অনুরোধ করব রাখবে বল। কথা শেষ করে ধুকতে থাকে সুজাতা।

—বল কি কথা। জানতে চান ডাঃ সেন।

প্রদীপকে আঙ্গুল দিয়ে দেখিয়ে বলে—ছেলেটাকে তোমার কাছে রেপ্তেনাতে চাই। আমি চলে গেলে ওরতো আর কেউ থাকবে না। তুমি ওকে মানুষ কোর। যদি সত্যিকারের মানুষ হয় তবে তোমার ধন্য একদিন ও শোধ করবেই। বল আমার কথা রাখবে।

দু'হাতে জড়িয়ে ধরে ডাক্তারের।

আমি কথা দিচ্ছি সুজাতা তোমার কথা আমি রক্ষা করব। আর তাছাড়া এতো আমার কর্তব্য। আমি যে তোমার কাছে চির অপরাধী। আমার পাপের প্রায়শ্চিত্ত করছ তুমি আর—

থাক ওসব কথা। বাধা দেন সুজাতা। একটু শান্তিতে মরতে দাও। আঃ হাঁপাতে থাকে সুজাতা। ওঃ কি অসহ্য ব্যথা। প্রদীপ! বাবা একটু জল দেতো। গলা শুকিয়ে যাচ্ছে। প্রদীপ মার মুখে দু'চামচ জল ঢেলে দিল।

ছেলের মুখটা নিজের বুকে চেপে ধরে সুজাতা মুখে হাসি। কোটরাগত চক্ষু থেকে দু'গাল বেয়ে জল ঝড়ে পড়ছে।

ছেলেকে আশীর্বাদ করলেন সুজাতাদেবী।

মাথাটা একপাশে হেলে পড়ল। হাত শিথিল হয়ে গেল।

চমকে উঠে প্রদীপ। একি! মা যে একেবারে

নিশ্চল পাথর ।

মুহুর্তের ব্যাপার বুঝাতে পেরে মার বৃকে
ঝাঁপিয়ে পড়ে সে । চিৎকার করে কঁাদতে থাকে
—মা—মাগো ! তুমি যেওনা ।

ডাঃ সেনের পা জড়িয়ে চিৎকার করতে থাকে—

— ডাঃ মামা ! মাকে বাঁচাও ।

ডাঃ সেন উঠে দাড়াইলেন ।

প্রদীপ তখনও মার বৃকের উপর ।

॥ আমি মানুষ ॥

—শ্রীগোপাল ত্রিবেদী ।
ব্রাহ্ম বিশ্ববিদ্যালয় (কল্যাণী)

আমি মানুষ ; মাকড়সার জালের মত
সভ্যতার ছোপ অক্টোপাস হ'য়ে
আমায় ঘিরে রেখেছে,
অথচ অনেক কাল এগিয়ে আসা পৃথিবী
তবু আঁধার হতেই এখানে আদিম প্রবৃত্তি ।
আমি মানুষ, কত গর্ব ।
অথচ ওখানে গুলির মোড়ে
সভ্যতার উলঙ্গ জালে ।
যৌবন অথর্ব এখানে
সভ্যতার নগ্ন নৃত্য নৃত্য ।
শান বাঁধা ফুটপাথে
কঠোর সত্যের মতো
সভ্যতার গান শোনো "বারু একটা পরস।"
আমি মানুষ ।
এসবই উদ্দাম নৃত্য গীতে পাগল করে
উলঙ্গ সত্য অসহ—তাই দৃষ্টিতে আমার
সভ্যতা গগলস্ ।

আমাদের সাবিনা দি

— সুভাষ আচার্য
প্রাক্ত বিশ্ববিদ্যালয় ১ম বর্ষ (কমাস')

[গল্পটি সম্পূর্ণ কাল্পনিক। তবে স্থান বা
অন্যায় নাম সামঞ্জস্য অনুযায়ী বসাইয়াছি।
হাঁহাতে ক্রটি হইলে ক্ষমা প্রার্থী।]

রাষ্ট্রা দিগে হাটছিলাম দুজনে। রাত
তখন সাড়ে আটটা হবে। চারিদিকে প্রচুর
ভিড়। হাঁহা, ভিড় হবার কথা কেননা এটা ছোট
জামগানয়, আসামের দ্বিতীয় শহর গোঁহাটী।
দুজনে মানে, আমি ও আমার বন্ধু বিজয়।
দুজনের মনেই হাঁহা যে উর্বশীতে গিয়ে সিনেমা
দেখব। প্রথম শো না দেখে নাইট শো দেখব।
দুজনে হাটছিলাম এবং কথা বলছিলাম, কিন্তু
হাঁহা একটি ছোট্ট ধাক্কা খেয়ে থমকে দাড়ালাম।
হা ভেবেছি ঠিক তাই..... একটি সুন্দরী মেয়ে
তবে খাসিয়া, একজন ভদ্রলোকের সাথে গল্প
করতে করতে এগিয়ে গেল এবং আমাকে লক্ষ্য
করে শুধু বললো..... "Sorry"

আমার বন্ধুটি একটু হাসলো। সেই হাসির
অর্থ জানিনা, কেননা এসব অভিজ্ঞতা আমার
খুব একটা নেই।

উর্বশী হলে গিয়ে দেখলাম প্রচুর লোক এবং
House full। তখন বাধ্য হয়ে পাশের বিজলী
হলে গিয়ে টিকিট কাটলাম। প্রথম শো তখনো
ভাঙেনি। বাইরে অপেক্ষা করতে লাগলাম।

এমন সময় সেই ভদ্রমহিলাটি এবং ভদ্র-
লোকটি সামনের রেট্রুসেন্ট থেকে বেরিয়ে

পাশের দোকানে ঢুকলেন। আমি বিজয়কে
বললাম যে ভদ্রলোকটির বেশ বয়স হয়েছে কিন্তু
এখনো যেন যুবকের মতো লাগে আর তাছাড়া
বেশ ধনী। ভদ্রমহিলার চেহারাটি সুন্দর,
খাসিয়া হলে কি হবে শাড়ী পড়াতে বেশ সুন্দর
লাগছিল.....। বিজয় আগের মতো সামান্য
হেসে চঠাৎ চলে গেল সামনের দোকানটির
ভেতর এবং কিছুখন পরে চলে এলো, আমার
কাছে বললো— "ভদ্রলোক একজন মিলিটারী
এবং মুখেমুখের গল্প পেলাম.....।" আমি
বললাম "কি যা-তা বলছ মদ খেয়ে কেউ নিজের
মেয়েকে নিয়ে বেড়াতে বের হয়।"

বিজয় আমার পিঠে আলতো ভাবে হাত
রেখে বললো— "বাবলু, বাস্তব জগতের কতটুকু
দেখেছ....., সব দেখবে.....বুঝবে আজ নয় দুদিন
পরে"। আমি ওর কথায় মন না দিয়ে পিতা ও
কণ্ঠার কথা মনের ভেতর তোলাপাড় করতে
লাগলাম। কিন্তু আরও আশ্চর্য্য হলো যখন সেই
ভদ্রলোক আমাদের সামনে দিগে বিজলী হলে
টিকিট কাটলো। ভাবলাম একি ভদ্রলোক মদ
খেয়ে মেয়েকে নিয়ে নাইট শোতে সিনেমা
দেখবে।

অনেক যেটেছি তাই পাদুটো খুব ব্যথা
করছিল। একটু বসতে পারলে ভালো হতো,
কিন্তু কোথায় বসি? সামনে গেটমেনের বসার
একটি টুল ছিল, আমি সেখানে গিয়ে বসলাম।
প্রথম শো শেষ হতে আর মিনিট দশেক বাকী।

চার মিনিট হয়নি এমন সময় কে যেন মোটা গলায় এবং প্রায় জড়ানো সুরে বললো— “ভাই সাব আপ জারা মেহের বানী করকে উঠিয়ে এ জেনানাঠো খোড়া বইঠেগা।

পেছনে তাকালাম দেখলাম সেই খাসিয়া ভদ্রমহিলা এবং মিলিটারী লোকটা। “জেনানা” অর্থ স্ত্রীলোক, বুঝলাম উনি বসতে চান। আমি উঠলাম। কিন্তু মহিলাটি আমার দিকে তাকিয়ে ইংরেজীতে বললো— “No boy sitdown” আমিও বললাম— “Please don't mind elder sister, you may sitdown. উনি একটু আমার দিকে তাকিয়ে ইতস্তত করে বসলেন। আমি অন্য দিকে যাচ্ছিলাম। কিন্তু মেয়েটি আমাকে ডাকলো— “Oh, brother, please come here” গেলাম। “Are you Bengali” হ্যা, কেন বলুনতো? কোঁতুবলী দৃষ্টি নিয়ে তাকালাম। “What is your name” আমার নামটা বললাম, একটু ইতস্তত করছিলাম। দেখি আমার বন্ধু বিজয় দূরে দাড়িয়ে মুখ টিপে হাসছে। আমি কিন্তু খেয়াল করিনি যে পাশের খাসিয়া মেয়েটি আমার দিকে করুণ ভাবে তাকিয়ে আছে, যেন বহু পুরোনো কথা তার মনে পড়ছে।

মেয়েটি বললো “আমি বাংলা কথা বলতে পারি, দেখো তোমাকে ঠিক আমার ভাইএর মত লাগে কিন্তু সে বহুদিন হলো মারা গেছে, এখন আমি মেট্রিক পরীক্ষা দেব তখনও...” আমার একটু মন খারাপ হলো মেয়েটির কথা শুনে। তাছাড়া মেয়েটিকে দেখলে একটু প্রজ্ঞা আনাতে ইচ্ছে করে।

সেই সময় প্রথম শো ডাঙ্কলো। মেয়েটি হঠাৎ আমার হাত ধরলো এবং বললো— “কিছু জেনে করোনো..., আমি তোমাকে ভাই বলে ডাকলাম, চল ভেতরে চল...”

খুব একটা ভীড় নেই। বোধহয় সেই জন্তু আমাদের টিকিট অনুযায়ী সীট একসঙ্গে পড়েছিল। নিজস্ব ইচ্ছে করেই মেয়েটির পাশেই আমাকে বসতে বললো। আমি একটু চুপ করে করে, হয়ে যাওয়া অতীত কথাগুলো ভাবছিলাম। মেয়েটি বললো “ভাই কি এত ভাবছ?” আমি উত্তর দিলাম “কই নাতো, আচ্ছা দিদি আপনার নামটাতো জানা হোল না।” ঐ দেখ আসল কথা বলতে ভুলে গেছি, আমার নাম সাবিনা সিনহা, বাবা ছিলেন বাঙ্গালী কিন্তু শিলং এসে মাকে বিয়ে করেছিলেন। আমি বুঝতে পারলাম মেয়েটির বাবা মারা গেছে।

মেয়েটি বললো— তুমি কোথায় থাক? আমি বললাম যে থাকি অমুক জায়গায়, গোঁহাটি বেড়াতে এসেছি বন্ধুর এখানে, আগামী কাল চলে যাব। মেয়েটি বললো— “তুমি কি কলকাতা পড়?” আমি বললাম না সব মেট্রিক দিয়েছি। মেয়েটি বললো— বাবলু বাদাম খাবে, তারপর সাবিনাদি নিজেই বাদাম কিনে এক ঠোঁট দিল। বই আরম্ভ হয়ে গেল। বইটির প্রথম দিক থেকেই একটি মেয়ের করুণ ইতিহাস দেখাচ্ছিল। আমার মনটা ভাল লাগছিল না উঠতে গেলাম কিন্তু সাবিনাদি বললো— ভাই যেয়ো না... দেখো মেয়েদের জীবন কত কঠিন। এই বলে সাবিনাদি হাত টেনে বসালেন এবং বললেন— দেখো আমাদের জীবনের দাম কতটুকু... আর সে দাম কজনেই বা দিতে পারে। নিরুপায় হয়ে দেখতে লাগলাম এবং ভাবতে লাগলাম কখন বই শেষ হবে।

অবশেষে রাত বারটার বই শেষ হলো। আমরা বাইরে আসলাম কিন্তু তখনো সাবিনাদি আমার হাত ধরে আছে এবং কাছে টেনে বললো “তুমি আমার দিদি ডেকেছ তাই আমার একটা কথা তোমায় রাখতে হবে, আমি ডোভা

হোটেল ১৪ নং রুমে থাকি, কাল সকাল আটটার আমার ওখানে তুমি যাবে, এবং আমার ওখানে খাওয়া দাওয়া করবে, বলা যাবে তো?"

সাবিনাদির করুন চোখ দেখে স্থির থাকতে না পেরে বললাম "যাবো।" যেয়ো কিন্তু ভাই, আমি তোমার জন্য অপেক্ষা করব।" এই বলে অন্য রাস্তায় মিলিয়ে গেলো সেই প্রায় মাতাল মিলিটারি লোকটি এবং সাবিনাদি। "কিরে বাড়ী চল।" হঠাৎ বিজয় বললো। আমি বললাম ছোট একটি দীর্ঘশ্বাস ছেড়ে "হ্যাঁ চল।"

শুধু বিজয়কে বললাম— কিরে যাবি নাকি কাল দিদির ওখানে?

মাফ করো ভাই ০০০ ওরকম মেয়েদের ওখানে আমি যাই না ০০০। বিজয় একথা বলে মুখ ফুড়িয়ে নিল। কিন্তু বিজয় একথা বলো কেন? কি অর্থ একথা বলার? এর উত্তর সেদিন আমার বিবেকও দিতে পারেনি। বিজয় বললো— "তুই যাস।"

সকাল সাতটার সময় ঘুম ভাঙল। বিজয় নিজেই চা করল। চা খেয়ে স্নান করলাম ভাবলাম কছেই কোন হোটেল থেকে ভাত খেয়ে চলে যাব। কিন্তু হঠাৎ মনে হলো হয়তো সাবিনাদি আমার জন্য বসে থাকবেন। আমি না গেলে হয়ত আজ সারাদিনেও তিনি কিছু খাবেন না। দিদির করুন মুখখানা ভেসে উঠলো— ভাই যাবে তো?

শেষ পর্যন্ত যাব ঠিক করলাম। সাবিনাদির ওখান থেকে বেলা একটার ট্রেন ধরে বাড়ী চলে যাব। সুতরাং ছোট সুটকেসটা হাতে নিয়ে একটা অটো নিলাম বললাম— "Dova Hotel"

হ্যাঁ এটা চৌদ্দ নম্বার রুম। নক করলাম। কোন সাড়া নেই। দরজায় চাপ দিলাম খুলে গেলো, ভেতরে ঢুকব কিনা ভাবছি। এমন সময় একজন মেয়ে ওয়েটার এসে বললো "আপনি বসুন, উনি স্নান করতে গেছেন এক্ষুনি আসবেন।" সুটকেস-

টা রেখে সোফায় বসলাম। রুমটা বেশ সাজানো একটি ডবল বেডের খাট এবং ড্রেসিং টেবিল। কিছু ঠাকুরের ফটো কিন্তু এধারের আলমারির মধ্যে যে সব পোশাক পরিচ্ছদ এগুলো জন সাধারণের দৃষ্টির সামনে রাখা অনুচিত। সেই ওয়েটার ডিশের মধ্যে একটি মামলেট ও এককাপ কফি রেখে চলে গেল ০০০। খেলাম ০০০।

"একে ০০০? যার পরিধানে গরদের শাড়ী, চুল-গুলি সদ্য ভেজা যেন একটি জীবন্ত প্রতিমা, এই কি সাবিনাদি যাকে গত রাত্রে দেখেছিলাম।" হাতে একটি রূপোর রেকাবী, কিছু ফলমূল এবং কয়েকটি জলন্ত ধূপকাঠি বুদ্ধদেবের পায়ের কাছে রেখে বললো— বাবলু কি দেখছ? শুধু বললাম দিদি আপনি এত সুন্দর?

একটু মৃদু হেসে সাবিনাদি বললো জানো 'আমার মা বুদ্ধদেবের চরণে প্রতিদিন অর্থ সমর্পন করতেন।'

আমি বললাম— আপনার মা এখন কোথায় থাকে।

শিলং, জানো ভাই আজ এক বছর এখানে অথচ কামাঙ্ক্যা মন্দিরে একবরও যেতে পারলাম না, আজ ভেবোছ তোমাকে নিয়ে যাব।

"কিন্তু আমার বেলা একটার ট্রেন?"

সেই জন্য তোমার কোন চিন্তা নেই, আমি তোমাকে ট্রেনে উঠিয়ে দিই আসব, ভাল কথা তোমার পায়জামা পাঞ্জাবী আছে— বললাম— আছে। তবে পরে নাও, এক্ষুনি যাব।

আমি প্রস্তুত হলে সাবিনাদি সেই বেশেই একটি চলন্ত Taxi খামিয়ে বললেন— "উঠে পড়ো" সাবিনাদি বললেন "তুমি ভাই তাই তোমাকে বলতে আমার কোন দ্বিধা নেই, জানো, আমি পাণী, আমার পরিচয় পেলে তুমিও আমাকে ঘৃণা করবে ০০০।"

"০০০০০ তোমার মতো ছেলেরাও আমার এ চেহারা দেখলে ঘৃণায় মুখ সরিয়ে নেয়। আমার

সংসারকে বাচানোর জন্য সংপথে আমি অনেক চেষ্টা করেছি, কিন্তু পারিনি, অথচ আজ আমার কোন অভাব নেই কেননা তোমাদের দৃষ্টিতে আমি পতিতা, কলঙ্কিনী, বেয়া.....।

আমি চমকে উঠলাম কি বলছে সাবিনাদি, তাকিয়ে দেখি তার চোখে দুটি জলের ধারা তা থেকে অভ্র জল বারছে। একটু করুন হেসে সাবিনাদি বললো— বলো...., তুমিও তো আমার দিদি বলে ডাকবেনা, শুধু বলবে যে এত নীচ আমি...., এর পর হয়ত তুমিও আমার দেখলে মৃনাল মুখ সরিয়ে নেবে, কিন্তু জানো.... বর্তমান সমাজ আমায় কোন দিক দিয়ে সাহায্য করেনি তোমরা হয়ত ভাব মেয়েদের জীবন কত সহজ, সরল, কিন্তু যখন হাতের মুঠোয় মানুষ পায় তখন কুকুরের মতো ব্যাপিয়ে পড়ে আমাদের জীবনকে করে দেয় ভিক্ষকের মতো। রূপ আছে, যৌবন আছে, কিন্তু নেই মনের পবিত্রতা, নেই কোন শাস্তি। কিন্তু জীবনের শ্রেষ্ঠ সম্পদ তাদের মাঝে ছেড়ে দিলে তারা উন্মত্ত হয়ে ওঠে, তখন টাকা, অর্থ ছিটোয়। অথচ এই টাকার জন্য একদিন রাস্তায় ঘুড়োছি। তারপর হাত জোর করেদি। আর তারা বলেছে “তোমার রূপ আছে যৌবন আছে এস আমার অঙ্গশায়িনী হবে; তবেই পাবে প্রচুর অর্থ। তারা তখন ভুলে গেছে— মা ডাক ভুলে গেছে ভগিনী সম্পর্ক।”

“আমি যেন অস্পষ্ট কোন মেয়ের চাঁপা-কাল্পা শুনেতে পাচ্ছি। কে যেন আমার বলছে বারলু, যে মেয়ে আজ তোমার চোখের সামনে অব্যোরে চেখের জল ফেলছে তার কাছ থেকেই তুমি দেখেছ জগতের আলো তার যৌবন, দেহ বড় জিনিস নয়, তার স্নেহ, ভালবাসা, আশীর্বাদটাই সব থেকে বড়, তাকে পূজা কর।” খেয়াল করিনি যে দুর্ফাঁটা অগ্র আমার চোখেও সঞ্চার হয়েছিল, সাবিনাদি বললো “বারলু তুমি কঁাদছো।” — কই নাতো ?”

“আজ তোমাকেই দেখলাম যে দিদির জন্য কঁাদেছো, কিন্তু আমার মতো অনেক দিদি তোমার মতো একটি ভাইয়ের সহানুভূতির জন্য দিন রাত চোখের জল ফেলছে। তাদের সিন্থিতে কেও সিঁদুর পড়িয়ে দেয়নি, দিয়েছে প্রত্যেক রাত্রির জন্য।”

আমরা কামাফ্যা বাড়ী পৌঁছে গেছি। পূজা দিয়ে আবার উঠলাম Taxi তে। এবং সাবিনাদির হাত ধরে বললাম “—তুমি আমার দিদি, বলো তুমি কলঙ্কিনী, তোমার দেহ অপবিত্র, কিন্তু আমি তোমার মনকে চিরদিন পূজা করবো। তোমাকে যে আসনে বসিয়েছি সে আসন চিরদিন প্রবিত্র থাকবে। আমার মনে তোমার পূজার ফুল কোন দিনও শুকাবে না। তোমার বিস্তার করছে আমার সমস্ত আশার আলো, তোমার মত দিদির স্পর্শে আমি গবিত—” আমার কথা শুনে দিদি যেন আনন্দে কঁাদে ফেললেন।

গোঁহাটী পৌঁছালাম। খাওয়া-দাওয়া সেরে টেনে গেলাম আসবার সময় শুধু একটবার প্রণাম করেছি, তিনি যেন তার হারানো ভাই খুঁজে পেয়েছেন আমার মুখ দেখে।

“ভাই পূজার সময় এসো, শিলং যাব তোমাকে নিয়ে, চিঠি দিও একটু খোজ খবর নিও তোমার বতভাগিনী দিদিটির।”

যথারীতি চিঠি দিয়েছি। এবং জানিয়েছি যে কলেজে Admission নিয়েছি। পূজা কাছাকাছি। ভাবলাম নবমীর দিন যাব কিন্তু সেটুকু সহ হল না। অষ্টমীর দিন বঠাং টেলিগ্রাম এসে উপস্থিত সাবিনাদির কাছ থেকে.....

“Come Serve, Condition”

দুর্ক, দুর্ক বুক নিয়ে রওনা দিলাম, গোঁহাটী নেমে দেখলাম সেই মিলিটারি ড্রলোক। বললো.... সাবিনা আপনার জন্য শিলং অপেক্ষা করছেন। “কেন বলুন তো ?” বললাম— চলুন তো আগে

লোকটি জবাব দিল। দুই ঘণ্টা পর শিলং পৌছা-
লাম। একটি বড় বাড়ীর সামনে লেখা আছে।
“Sabina Villa” লোকটি বললো— একদম
ওপর তলায় যান।

কিছু গিয়ে যা আশা করিনি তাই দেখতে
হলো একজন বৃদ্ধা মহিলা, একজন ডাক্তার এবং
একজন নাস। সাবিনাদি একটি খাটে অচেতন
মত পড়ে আছেন। চেহারা মলিনতার সুস্পষ্ট
ছাপ। বৃদ্ধা এগিয়ে বললো— তোমার নাম
কি বাবলু? সাবিনা তোমার ভাই এসেছে।
বৃদ্ধা বললেন সাবিনাকে।

“কোথায়, বাবলু ০০০ তুমি এসেছ ০০০।”
অনেক কষ্টে যেন বললেন সাবিনাদি। ইশারায়
সবাইকে বাইরে যেতে বললেন।

“তুমি এসেছ ০০০ বস আমার কাছে, দেখ
আজ আমি কত সুখী, সত্যি আমার যা অভাব
ছিল ০০০ তা মিটেছে ০০০ তাই প্রত্যেক দিন একটি
একটি ফুমের ট্যাবলেট খেতাম ০০০। আজ আমি
দশটি খেয়েছি ০০০ এতটুকু বলে হাঁপাতে লাগল

সাবিনাদি।

“দিদি ০০০ তুমি চুপ করো তুমি ভাল হয়ে যাবে
দিদি তুমি চুপ করো লক্ষ্মী দিদি ০০০।”

“দূর পাগল আজ আমার শেষ দিন, ০০০ এ সময়
গাংলায় করিস না। তুই তো সব জানিস।
আমাকে আর ফেরাস না ০০০ ভাই পারবিনা
ফেরাতে শোন কাউঁ অবহেলা করিস না ০০০, তুই
আমার ভাই হয়ে চিরদিন সুখে থাক ০০০ এটা
আমার আশীর্বাদ।”

“দিদি আমাকে ফেলে যেওনা ০০০ দিদি ০০০ দিদি ০০০।”

সত্যি পারলাম না ফেরাতে। নাসকহীন
নাগিকার কি এটাই শেষ বিসেব। শেষ রাত্রে
দিদির কবরের উপর রেখে এলাম কিছু ফুল ০০০
একটি প্রণাম ও কিছু চোখের জল। অন্ধকারের
সাবিনাদি আলোতে এসে আবার চলে গেলো
আমার আধারের সাবিনাদি। ভোরে ট্রেন
ধরলাম। বাড়ী এসে দেখলাম, মণ্ডপ ঘর খালি
কেননা প্রতিমা বিসর্জন হয়ে গেছে।

জগতের এমন হীন পশু নাই যে শুধুলাবদ্ধ হ'লে মস্তক সঞ্চালন না করে। স্বাধীনতা
জীবন, অধীনতা মৃত্যু।
— গিরিশচন্দ্র ঘোষ।

॥ নতুন জিজ্ঞাসা ॥

—শ্রীপীযুষ কাশি চ্যাটার্জী
প্রাকৃ বিশ্ববিদ্যালয় ১ম বর্ষ।

আর কতদিন থাকব মোরা ঠেলাঠেলির মাঝে
নাই কি মোদের বাসা কিম্বা জমি জমা যর বাড়ী
আজীবন কি খেলব মোরা আলো কালোর লুকোচুরি

উপনিবেশের প্রবাসী আমরা
বন্ধু আমাদের জগত জোড়া
তাই বলে কি কাটবেরে দিন কাল কুয়াশার মাঝে

পরি আমরা সাট পেণ্ট ছেড়ে ধূতি শারী,
ফিট বাবু সেজে যাই অফিসে,
আমরা পরের চাকরী করি।

দাসত্ব পিঞ্জরে দিন কাটল বাবা ঠাকুরদাদার দল,
আজ তাদের আছে কি শক্তি, আছে কিছু সম্বল,
তাদের ছেলে নাতির আজ বেকার সেজে করছে গণ্ডগোল

যারা যজ্ঞের আদি পুরহিত,
যারা গেয়ে গেছে সংঘর্ষ গীত,
তাদের নাম কি শুনা যায় আজ আলোর মহোৎসবে
কালোর মাঝে আলোর মালা লুকিয়েছিল কবে।

কাটল ধরেছে আমাদের মাঝে
গরীব, ধনী আলো কালোর সাজে
শোষন করে একেরে অপরে বঞ্চিত করে কাজে
আর কত দিন থাকব মোরা ঠেলাঠেলির মাঝে।

“মল্ল মৈনাক”

—মেঘনাদ—
দ্বিতীয় বর্ষ (কলা)

[গল্প-গল্পই, কাউকে দুঃখ বা আঘাত দাওয়ার জগৎ আমার এলোনা নয় ।]

শীতের সকাল বেলায় কাঁচা রে দ অবোধে গড়িয়ে পড়েছে চারদিকে, নির্মল আকাশ, রোদে তেজ নেই, শুধু একটা লাবণ্য । হাঁটতে বেশ ভালই লাগছে । পীচকরা রাস্তা না হয়ে যদি গেরুয়া মাটির রাস্তা হতো, তাহলে বোধ হয় আরো ভালো লাগতো ।

—গোপাল দা, পাঁচটা সিগারেট দাওতো ।

কি ব্যাপার, এত সাত সকালে কোথায় চললেন ? এমপ্লয়মেন্ট এক্সচেঞ্জ । আরে ! সেদিন তো গ্রেজুয়েট হলেন । আর এখনই দোঁড়ো দোঁড়ি শুরু করে দিয়েছেন ? আর বল কেন গোপালদা, দেখছনা, যে দিন কাল পরে গেছে । একটু আগে ভাগে থেকে যদি চেষ্টা না করি । তা বেশ, বেশ যান ঘুরে আসুন । দুর্গা, দুর্গা । —গোপালদা দিলীপরা এলে বলো, আমি এমপ্লয়মেন্ট এক্সচেঞ্জে গিয়েছি । এত তাড়াতাড়ি চলে এলে যে ? তোমার কাজ হয়ে গেছে ? হ্যাঁ, তোমার ক্লাস কটায় শেষ হবে ? সোয়া দুটোয় । চল আজ ক্লাস করতে হবে না । মণীষা আমি পাশাপাশি হাঁটছি ওকে বললাম, চল মণীষা ঐ চিরহরিৎ গাছটার নীচে গিয়ে বসি । কার্ড করনি ? না । কেন ? স্থানীয় ছাড়া নাকি কার্ড করা যায় না । তাই বলে মন খারাপ করে আছ ? না ! না ! মন খারাপের কি আছে । অভিজ্ঞতার বিশাল সমুদ্রে, এইতো আমার প্রথম পদক্ষেপ, এখনই ভেঙ্গে

পড়লে কি করে চলবে । মণীষা এ'দুদিন আমি থাকবোনা । কেন ? আমি কালই আসাম যাবো । তা হঠাৎ ? অনেক দিন বাড়ী যাওয়া হয়নি । মা, বাবার সাথে দেখা হয়নি । আর গেলে কার্ড টাও করিয়ে আসবো । চাকরির জগৎ ভীষণ ব্যস্ত হয়ে পড়েছে । আমার জগৎ খুব চিন্তা হয় তাই না ? তুমিও তো আমার জগৎ কম ভাবো না । কি দেখছো ? তোমাকে এই সাদা শাড়ী আর এই শান্তি নিকেতনী ব্যাগ এ ভারি সুন্দর দেখায় । মনের অজান্তেই ওর হাতটা আমার একটা হাতের মুঠোর মধ্যে । আর এক হাতে সিগারেট টেনে চলেছি । ও'আমার দিকে অপলক দৃষ্টিতে তাকিয়ে আছে । আমি একবার শূন্য ভেষে যাওয়া কুতলি গুলোর দিকে আর একবার ওর দিকে তাকাচ্ছি । এর নামেই বোধ হয় সুখ । আর এর অপর নাম—তৃষ্ণা

• • • • •

রাস্তা পার হয়ে ময়দানের দিকে এলাম । তারপর কিছুদূর হেটে ময়দানের এক কোণায় বসলাম দুজনে । এই প্রথম কথা কইল । মণীষা বললো তোমার দ্বারা চাকরী-বাকরী হবে না । বললাম, তা'হলে কি করবো ? তুমি বুকষ্টল দেবে । কথাটা কেড়ে নিয়ে বললাম, বুকষ্টল ! কিন্তু এত পরসী পাবো কোথায় ? আমার তো অত টাকা নেই । সে তোমার ভাবতে হবে না ।

কেন তুমি দেবে বুঝি? হ্যাঁ। কিন্তু তুমিবা পাবে কোথায়? আমার নামে ব্যাঙ্কে যে টাকা জমা আছে তার থেকে। তোমার নামে ব্যাঙ্কে টাকা জমা থাকলেও, সেটাতো তোমার নয়, তোমার বাবার, না, ওটাতে বাবার কোন অধিকার নেই। দাদু মৃত্যুর সময় আমার নামে দশ হাজার টাকা রেখে গেছেন। তুমি কি শেষ পর্যন্ত আমাকে ঘরজামাই হতে বলছো? তা হবে কেন! তা হলে বেশ আমি টাকাটা তোমার নামে লিখে দেব। কি মশাই রাজী? দেখি, আমাকে একটু ভাবতে সময় দেবে তো? না এর মধ্যে ভাববার কিছু নেই। সোমবার দিন পাঁচ হাজার টাকা উঠাবো। তারপর? তারপর বুকষ্টলের পাশেই হবে একটা প্রেস। আবার প্রেস! বলে যাও, বলে যাও, শুনতে যে ভীষন ভাল লাগছে। প্রেসটা এখনই নয়। প্রেসটা হবে দু'এক বছর পরে। আর কিছু ভাবোনি? তারপর তুমি শিল্প লিখতে শুরু করবে। আর আমি বসে বসে প্রফ দেখবো। কাকের শখ কোকিল হবে। কষাইয়ের শখ কবিতা লিখবে। আর আমিও “মেঘনাদ” মেঘের আড়ালে থেকে যুদ্ধ করবো। তোমার যতসব উদ্ভট আজ্ঞাবি পরিকল্পনা। নাগো মশাই, এটা যে বাস্তব পরিকল্পনা। লেখক হতে গেলে কি করতে হয় জান? সে অনেক কষ্টের সাধনা। একজন শ্রেষ্ঠ সাহিত্যিক কি বলেছেন জান— “নিজের স্বী-পুত্র পরিবার, আর্থিক সমস্যা, স্বাস্থ্য, সবকিছু ভুলে গিয়ে নিজের লেখার মধ্যে একাত্ম হতে হবে। তার থেকেও শক্ত, নিজেকে আড়াল করতে হবে।” এরপরও কি তুমি চাও, তোমাকে ছেড়ে আমি বিবাহী হয়ে যাই। উত্তেজনা কাতরতা মাখানো ওর মুখ। অস্ফুট ভাবে বললো, নাগোনা, কখনই না, বলেই আমাকে জড়িয়ে ধরলো। দূরে পাহারে কোলো সূর্যাস্ত হচ্ছে, আকাশে তার রক্তিমভা লেগেছে। পার্শ্বস্থ গাছপালা থেকে আগত নীড় সন্ধানী পাখীদের

মিষ্টি চিৎকার। কিছুটা দূরে একটা সাপ, গর্তের থেকে মুখ তুলে আমাদের দিকে চেয়ে আছে। চোখে মুখে হিংস্রতার লেশমাত্র নেই। বোধহয় মানব, মানবীর প্রেম লক্ষ্য করেছে। বললাম, দেখ! দেখ! সাপটা তোমায় লাল চোখ দিয়ে কিভাবে দেখছে। দেখুক গিয়ে। তোমার লজ্জা হচ্ছে না? নাগো মশাই, মোটেই লজ্জা হচ্ছে না।

০ ০ ০ ০ ০

দেখতো তোকে কে ডাকছে, পিসি বললো, দরজাটা খুলে বেরিয়ে এসে দেখি মণীষাদের বাড়ীর চাকরটা। ও আমায় দেখে বললো, ‘বাবু আপনাকে মাইজী ডেকেছে। বললাম, তুমি যাও আমি আসছি।

মণীষার মা ডেকেছে, কি ব্যাপার হতে পারে? মণীষার মা আমায় চেনে পাড়ার ছেলে হিসেবে। এর বেশীতো আর কিছু নয়। ভদ্রমহিলার শান্ত, নম্র মুখখানা চোখের সামনে ভেসে উঠলো। আর মনটা থেকে থেকে উত্তেজিত হয়ে উঠল। একি কোন ব্যক্তির পূর্বাভাস? বললাম, আপনি আমায় ডেকেছেন? হ্যাঁ, ভেতরে এসো। বোসো। ভদ্রমহিলার গলার স্বরটা গম্ভীর কিন্তু রক্ষ নয়। ছিমছাম সাজানো ঘর। উনি একটা বেতের চেয়ার টেনে নিয়ে, আমার মুখোমুখি বসলেন। তারপর বলতে শুরু করলেন, তোমায় যে কথাগুলো বলার জন্য আমি ডেকেছি, জানিনা তোমায় বলাটা আমার উচিত হবে কিনা। তবে নিজের মনে বার বার প্রশ্ন করেও, এছাড়া আমি আর দ্বিতীয় পথ খুঁজে পাইনি। আশা করবো, তুমি আমার কথাগুলো ভেবে দেখবে।

—আপনি নিঃশঙ্কোচে যা বলার আমায় বলতে পারেন। তাতে আমি খুসী হব। তুমিতো জানই, মণীষাই আমাদের একমাত্র সন্তান! তাই ওকে নিয়ে আমাদের অনেক আশা। ওকে উচ্চ

শিক্ষিতা করবো, ও বড় হোক, এই আমরা চাই।
ওকে ঘিরেই আমাদের সুখ, শান্তি। তুমি কি চাও
আমাদের সুখ, শান্তি, আশা ভরসা সব নষ্ট হয়ে
যাক।

বিমূঢ় হয়ে ওনার কথাগুলো শুনছিলাম।
আকাশে খণ্ড খণ্ড পাথরের মত মেঘের টুকরো।
তার মধ্য থেকে ছোট্ট একটা সূর্যের রশ্মি এসে
পড়লো পৃথিবীতে। আর পরক্ষণেই সেটা মিলিয়ে
গেল। কি নিষ্ঠুর এই প্রকৃতির খেলা। আর ঠিক
এই মুহূর্তেই তো আমার মুছ' যাবার কথা,
নয়তো প্রচণ্ড উগ্র মূর্তি ধারণ করার কথা। কই
কিছুই তো হলনা। একেই বলে মানুষের মন।
আসলে মানুষের মন, যে, কি চায়? কিসে সে
সুখী, কিসে অসুখী, কখন যে কি বলতে হবে, তা
সে নিজেই জানেনা। তাই তো মনে হল— না, না
জেনে শুনে কেউ কি কারো, সুখ কেড়ে নিতে
পারে? একটা বড় দীর্ঘশ্বাস নিয়ে বললাম, দেখুন,
আমি এর আগে ঠিক এভাবে ভেবে দেখিনি।
তবে এখন আপনি নিশ্চিত থাকতে পারেন,
আমি জেনে শুনে আপনার সুখের ঘর ভাঙতে
আসবো না। আমি জানি, তুমি ওকে ভালোবাস
আমি তো ওর মা, আমি এও জানি ও তোমাকে
তার চেয়েও বেশী ভালবাসে। তাই ও যদি কোন
দিন এসব জানতে পারে, তাহলে আমি বরতো,
চিরজীবন ও'র কাছে অভিশপ্ত হয়ে থাকবো।
আমি আপনাকে কথা দিচ্ছি আমার আর
আপনার এই সাক্ষাৎ কথোপকথন, ও কোন
দিনও জানতে পারবেনা।

আমি কালই এখান থেকে চলে যাবো।

'কোথায়?'

জানিনা।

০ ০ ০ ০ ০

সেদিন বিকেলেই, মণীষা আমায় বাড়ী
থেকে ডেকে নিয়ে গেল। বললো, চল, আজ
দূরে কোথাও গিয়ে ঘুরে আসি। শিলিগুড়ি টাউন

ষ্টেশনের পিছনের বাসষ্টেও থেকে দুজনে বাসে
চপে বসলাম। ও আমার পাশেই। বার বার
ওর দিকে তাকাচ্ছিলাম। ও বাইরে উদাস দৃষ্টি
মেলে তাকিয়ে আছে। ইউনিভার্সিটি পার হয়ে
যেতেই শালবীথির মোড়ে দুজনে নেমে পড়লাম।
আজ কি হয়েছে জান! বললাম, কি বল?
মার কাছে ব্যাকের বইটা চেয়েছিলাম। আচ্ছা
আজ তোমার কি হয়েছে বলতো? 'কই কিছু
নাহে! তোমার মুখটা আজ এত করুন দেখাচ্ছে
কেন? 'জান মণীষা, আজ না একটা স্বপ্ন দেখেছি
'কিগো বলনা'

ঐ যে নীল পাহাড়টার পেছনে বরফের কাঞ্চন-
জঙ্ঘা দেখছো? এমন টুকরো টুকরো মেঘ জমে
আছে। ঠিক যেন বিকেলে ভোরের ফুল।
রবির প্রথম রশ্মি, যখন ঐ বরফের স্বর্ণ শিখরে
এসে পড়ে, তখন মনে হয় পৃথিবীটা কত সুন্দর,
কত পবিত্র। 'স্বপ্নটা কি দেখলে তাই আগে
বলনা? কি দেখলাম জান? দেখলাম—

তুমি আমায় বলছো? চল ঐ সাদা পাহাড়-
টার স্বর্ণ শিখরে উঠি গিয়ে। বললাম? তা হঠাৎ
তোমার এশখ হল কেন? তুমি বললে? তোমার
আমার তো এখনো অনেক কথা বলার বাকি।
মর্তের কোলাহলে, যে কথা আজও বলা হয়নি,
চল, স্বর্ণে গিয়ে তা বলে আসি। বললাম? তাই
চল। আমরা চলেছি শীতের কোন এক অপক্লপ
আলো আঁধারি সন্ধ্যায়। চারিদিকে ফিকে
কুয়াশা। হঠাৎ অতনুর সাথে দেখা হয়ে গেল।
ও বললো, কিরে তোরা কোথায় চলেছিস? ওসব
শুনে বললো, না! ভারি ইন্টারেস্টিং ব্যাপার
তো। চল আমি তোদের সাথে যাবো। বললাম,
তোরতো গাড়ী চড়া অভ্যাস। তুই কি এত কষ্ট
করে, আমাদের সাথে স্বর্ণে গিয়ে পৌঁছতে
পারবি? ও বললো, বাজে কথা রাখতো আমি
বেশ পারবো। ঝাঁক বাকা ধুলি-ধূসর পথের
সঁপিলতা। চড়াই উতরাই পেরিয়ে অনেক কষ্টে

আমরা নীল পাহাড়ের শৃঙ্গে এসে পৌছলাম। নীল পাহাড় আর বরফের পাহাড়টার মধ্যে ছোট্ট একটা ফাটল। অতনু পেরিয়ে গেল। আমি বললাম, অতনু ওকে একটু ধর। অতনু তোমাকে হাত বাড়িয়ে ওপারে টেনে নিল। তুমি আর অতনু বরফের পাহাড়ে। আর আমি নীল পাহাড়ে। হঠাৎ প্রচণ্ডবগে আর উঠলো এবং সঙ্গে সঙ্গে বরফের বৃষ্টি। শত শত ছোড়া সাওয়ার ছুটে যাওয়ার শব্দ। গাছের পাতাগুলো পাগলের মত ঝটপটি করছে। বড়বড় বৃষ্টির ফোটা তীরের মত গায়ে বিধছে। ফাটলটা আগে থেকে অনেক বড় হয়ে গিয়েছে। তোমার কাছে যাওয়া মোটেই সম্ভব নয়। অস্পষ্ট ভাবে দেখতে পাচ্ছি, তুমি ঠিক সেইভাবে স্বৈত শুভ্র নিশ্চল পাথরের মূর্তির মত দাঁড়িয়ে। অপলক দৃষ্টিতে আমার দিকে তাকিয়ে আছ। তুমি ফাটলের মধ্যে পড়ে যাচ্ছিলে ততক্ষণে অতনু তোমার একটা হাত ধরে ফেলেছে। আমি আর তোমাকে দেখতে পাচ্ছি না। চারি দিক শুধু সাদা। আমার শরীর অবশ হয়ে আসছে। আমি চিৎকার করে ডাকছি— মণীষা মণীষা! মণীষা— আ!

এতক্ষণ গীষার দিকে লক্ষ্যই করিনি। চেয়ে

দেখলাম ওর দৃষ্টিতে অন্তর্যমকতা। ওর গাল বেয়ে বিকট, বিকট অক্ষর ঝড়ে পড়ছে। ওর শরীর আচল দিয়ে, চোখের জল মুছে দিলাম। এর নামই বোধ হয় দুঃখ। বললাম, চল এরপর আর বাস পাওয়া যাবে না। ওকে বাড়ীর কাছে পৌঁছে দিলাম। সারাঞ্জন ও'আর একটি কথাও বলেনি। শুধু বিদায় নেবার সময় বললো, কাল আবার কোথায় দেখা হবে? এর উত্তরে আমি শুধু বললাম, বাড়ী যাও অনেক দ্রাত হয়ে গেছে। ও একপা একপা করে এগিয়ে যেতে লাগলো।

আমিও মন্থর গতিতে হাঁটতে শুরু করলাম। শুধু একবার পেছন ফিরে ওর চলে যাওয়া পথের দিকে তাকালাম। ওর সেই অক্ষতরা মুখখানা, চোখের সামনে ভেসে উঠল। বললাম, বিদায় বন্ধু। তোমার আমার তো এখনও অনেক কথা বলার বাকি। মর্তের কোলাহলে যে কথা আজও বলা হয়নি, তা আর কোন দিনই বলা হবে না। তুমিতো জানতেও পারলেনা, আমি কেন কাল চলে যাচ্ছি— তুমি উচ্চ শিক্ষিতা হও, বড় হও, সুখী হও, আমিও যে এই চাই। তাই তো মন বলছে, চল পালাই।

সেঁইবনে লোককে পাগল করিয়া তোলে। যিনি সুখী তিনি সুখের ভাবনায় পাগল, তাহার কিছুতেই সুখ হয় না। যিনি দুঃখী তিনি দুঃখের ভাবনায় পাগল। —বরপ্রসাদ শাস্ত্রী

“অজানার সুর”

নিত্য গোপাল ঘোষ ।
বি. এ. দ্বিতীয় বর্ষ

ওপারে একটি সুর,
এপারে তার প্রতিধ্বনি ।
এপারে একটি ব্যথা ভরা ছোট্ট প্রাণ,
ওপারে তার স্বরলিপি ।
মাঝখানে বয়ে গেছে,
জীবনের ছোট নদী ।
তাই এ প্রাণ আর ওই সুর—
নদীর দুটি কূল ;
মাঝখানে তার নীলাকাশ ।
তাই এ প্রাণ ওই সুরে—
সুর মিলিয়ে দিতে পারে না সুর ।
তাই সে যা বলিতে চায়—
তা বলা নাহি হয় ।
তাই সে মিতালী করিতে চায় ।
অতীত স্মৃতির সাথে,
যা বর্তমানকে ছাড়িয়ে—
নিরে যায় অতীতের কোন এক সময়ে ।
যেখানে সে সুর
প্রাণের আনন্দে দিয়েছে যোগ,
ভুলেছে বর্তমান আর ভবিষ্যত ;
পেয়েছে সে এক অজানার সুর ।

“কবি নজরুলের বিদ্রোহী মনোভাব”

শ্রীসত্যেন্দ্র নাথ ভৌমিক।

প্রাক্তন ছাত্র (কলা)

উনবিংশ শতাব্দীতে মুক্তিকামী ভারতের এক যুগ-সজ্জিষ্ণু ধুমকেতুর মতো আকস্মিক ভাবে আবির্ভূত হয়েছিলেন বিদ্রোহী কবি কাজী নজরুল ইসলাম। বাংলা সাহিত্যের এতদিনের ভিত্তি কেঁপে উঠেছিল এই দুঃসাহসী কবির লেখনীতে। বাংলা সাহিত্যের চিরাচরিত ভাব অগতে বেজে উঠল বিদ্রোহের অগ্নিময়ী সুর। কালবৈশাখীর প্রবল ঝঞ্ঝার মতো এই ‘বিদ্রোহী’ কবি প্রথম আবির্ভাবেই জন মানসে প্রবল আলোচনের সৃষ্টি করতে সক্ষম হলেন, তাঁর কবিতা বিদ্রোহের উত্তেজনায় পরিপূর্ণ, তাঁর বক্তৃতা ও প্রবন্ধে দেখা গেল প্রমত্ত আবেগ, তারা সঙ্গীতে আছে মাধুর্য্য ও বিপ্লবের ডাক। সম-সাময়িক কালের সাহিত্য প্রতিভূজের মধ্যে তিনি এক জাগ্রত বিস্ময়। বাংলা মায়ের এই দামাল ছেলে জীবনদর্শনে ও শিক্ষাদর্শে বাংলা সাহিত্যে যেন এক দুঃসহ ভ্যান্‌গল, কবি নজরুলের ব্যক্তি জীবন ও কবি জীবনের মধ্যে কোন প্রভেদ নাই। বাঁধনহারা লাগামছাড়া যৌবন-বেগে কবি নিমেষেই গতানুগতিক জীবন-দর্শন, সমাজ-দর্শন ও সাহিত্য-দর্শনকে তছ, নছ করে অট্টহাসী হেসে বলে উঠলেন—

“আমি সন্নাসী, সুর সৈনিক,

আমি যুবরাজ, মম রাজবেশ ঘান গৈরিক।

আমি বেদুঈন, আমি চেঙ্গিস,

আমি আপনারে ছাড়া করিনা কাহারে কুনিশ!
আমি বজ্র, আমি ঈশান-বিষানে ঔঙ্কার,
আমি ইম্রাফিলের শিঙ্গার মহা হুকার,
আমি পিনাকপানির ডমরু ত্রিশূল, ধমরাজের দণ্ড,
আমি চক্র মহালঙ্ঘ্য, আমি প্রণব নাদ-প্রচণ্ড”

(‘বিদ্রোহ’ কবিতা)

সমকালীন কবিদের মধ্যে তিনিই সর্ব প্রথম সোজাসুজি ভাবে প্রবল ব্রিটিশ সাম্রাজ্যবাদীর বিরুদ্ধে ও তৎকালীন সমাজ ব্যবস্থার বিরুদ্ধে প্রতিবাদ তথা বিদ্রোহের সুর জাগিয়ে তুললেন। প্রবল ব্রিটিশ রাজশক্তি এই অসীম সাহসিক কবির লেখনীকে স্তব্ধ করতে পারেনি— পারেনি তার বিদ্রোহী মনোভাবকে দমন করতে। নজরুলের হাত দিয়ে তাই বেরিয়েছিল অগ্নিগত কবিতা-কাব্য, প্রায় কাব্যেই গতানুগতিকতার বিরুদ্ধে, অসাম্যের বিরুদ্ধে ও শোষণের বিরুদ্ধে নিঃসঙ্গ বিদ্রোহ ও সংগ্রাম। বিদ্রোহী মনোভাবের বলেই তিনি রবীন্দ্র প্রভাব মুক্ত হয়ে তার কাব্যে ও গানে অলুভাবেরও সুরের আবির্ভাব ঘটিয়ে ছিলেন। বিদ্রোহ প্রতিবাদ তার রক্তে ধমনীতে, তার সমস্ত কবিপ্রতিভার অনুপ্রেরণায় সমসাময়িক কবিদের থেকে তিনি সম্পূর্ণ সন্ত-ভাবে ও দর্শনের। মনিষী বিশিনচন্দ্র পাল নজরুল সম্বন্ধে তাই এক অবিস্মরণীয় মন্তব্য করে ছিলেন— “আগেকার কবি যাহারা ছিলেন,

তাহারা দোতালী প্রাসাদে থাকিয়া কবিতা লিখিতেন। রবীন্দ্রনাথ দোতালী হইতে নামেন নাই। ০০০০নজরুল ইঁসলাম কোথায় জন্মিয়াছেন জানিনা; কিন্তু তাহার কবিতায় প্রেমের ছন্দ, মাটির গন্ধ পাই। দেশে যে নূতন ভাব জন্মিয়াছে তাহার সুর পাই তাহাতে পালিশ বেশী নাই; আছে লাজলের গান, কৃষকের গান ০০০ কাজী নজরুল ইঁসলাম নূতন যুগের কবি।”

কাব্য-কবিতা সম্বন্ধে নজরুলের দৃষ্টি ভঙ্গি অদ্ভুত। তিনি কখনও কবিতাকে ডাবাবেগ প্রকাশের মাধ্যম হিসাবে গ্রহণ করেননি, তার কবিতা লেখার প্রধান উদ্দেশ্য ছিল সমগ্র জাতিকে সংস্কার মুক্ত করে মুক্তিমনে দীক্ষিত করা। এ বিষয়ে তিনি প্রচণ্ড রকম সফলও হয়েছিলেন। সাহিত্যের জগতে তিনি এক নূতন সুর আনয়ন করেন, সে সুর বিপ্লবের, বিদ্রোহের। বাংলা সাহিত্যে এ বিষয়ে তার দানের শেষ নেই, তার অগ্নিবীণা, ভাদ্রার গান, বিষের বাঁশি, সন্যাসী প্রভৃতি শিখা— প্রভৃতি কাব্যগ্রন্থ এক একটি অগ্নিস্ফুলিঙ্গ স্বরূপ। মাত্র ২২ বছর বয়সে ‘বিদ্রোহী’ নামক এক বিপ্লবাত্মক কবিতা লিখে আলোড়ন তুলেছিলেন। এই কবিতা রচনার পরে থেকেই তিনি ‘বিদ্রোহী’ কবি নামে পরিচিত হন। বিদ্রোহী মনোভাব তথা প্রতিবাদের সুর এই কবিতায় সুস্পষ্ট—

“আমি চিনেছি আমারে,

আজিকে আমার খুলিয়া গিয়াছে সব বাঁধ।

আমি পশুরামের কঠোর কুঠার,

নিঃস্বপ্ন কবির বিশ্ব, আনিব শান্তি শান্ত উদার

আমি হল বলরাম-স্বপ্ন

আমি উপাড়ি ফেলিব অধীন বিশ্ব অবহেলে নব সৃষ্টির মহানন্দে।”

বিদ্রোহাত্মক মনোভাব নিয়েই নজরুল স্বাধীনতার মুক্তি-সংগ্রামে ব্যাপিষ্ট পড়ে বারবার কারাবরণ করেছিলেন, অসংখ্য সরকার বিরোধী

কাব্য কবিতা লিখে তিনি শোষণের বিরুদ্ধে প্রতিবাদ জানিয়েছিলেন। মুক্তি সংগ্রামে মেতে উঠেই এ সময় তিনি লিখেছিলেন, ‘অগ্নিবীণা’ কাব্য। এই ‘অগ্নিবীণা’র আঘাতেই সমগ্র জাতির মনের রুদ্ধ দুয়ার খুলে দিয়েছিলেন। তীব্র দেশাত্মবোধে উদ্ভুদ্ধ হয়ে কবি লেখলেন অসংখ্য বিপ্লবাত্মক গান— অসির বদলে মসি যাতেই সম্মুখ সমরে অবতীর্ণ হলেন। পাশ্চাত্য দার্শনিকদের প্রভাবে পড়ে এই সময় তিনি সমাজতত্ত্ববাদ তথা সাম্যবাদ প্রতিষ্ঠার জন্য আন্দোলন শুরু করলেন— নিঃসন্দেহে এই বিদ্রোহ তৎকালীন রাজতন্ত্রের বিরুদ্ধে এক প্রচণ্ড কুঠারাম্বাণ।

ব্যক্তিগত ভাবে নজরুল দারিদ্র্যের সাথে প্রচণ্ড সংগ্রাম করেছিলেন, সাধারণ মানুষের সুখ দুঃখ বেদনার সাথে গভীরভাবে পরিচিত হয়ে ছিলেন, তাইতো তিনি সবদিকের অব্যক্ত বেদনার রূপ এত বাস্তব সম্মত ভাবে দিতে পেরে-ছিলেন। নজরুল নির্যাতিত মানবাত্মার অব্যক্ত প্রতিবাদ-অবরুদ্ধ কান্নাকে প্রকাশ করেছিলেন। অধ্যাপক বিভূতি চৌধুরী বলে ছিলেন— “বিংশ শতকের প্রথম ভাগে সামাজিক ও রাষ্ট্রীয় বন্ধন মোচনের আগ্রহ সমস্ত বাঙ্গালী জাতিকে, প্রবল ভাবে নাড়া দিয়েছিল এবং তাহা উত্তরোত্তর বর্দ্ধিত হইয়াছিল। নজরুল বাঙ্গালীর সেই নবজীবন-ভাবুকতার কবি। নজরুলের কবিতায় সব প্রকার বন্ধন মুক্তির দুটার আকাঙ্ক্ষা আত্মপ্রকাশ করিয়াছে।” ধনতান্ত্রিক সভ্যতার বর্বরতা, বনিক-শক্তির নিষ্ঠুর নিষ্পেষণ, সাম্রাজ্যবাদীদের জগৎজোড়া জাঁতা কল মানুষকে ক্ষত বিক্ষত করে তুলেছে— মানুষত্ব লঙ্ঘিত ও কোটি কোটি মানুষ স্বাধিকার হতে বঞ্চিত হয়েছে। মানুষের প্রতি মানুষের এই উদ্ধত অবিচার, শোষণের নামে এই নিপ্লজ্জ শোষণ ও সাম্রাজ্য লিপ্সার বীভৎসতা— এই সবই যুগ ও সমাজ সচেতন কবি নজরুল প্রত্যক্ষ করে

ছিলেন। মানুষের নীতি অবমাননা। উৎ-
পীড়িতের ক্রন্দনরোল তাকে যুগিয়েছে হাতে
লেখনীতুলে নেবার প্রেরণা। সংগ্রামী কবি,
তাই কাব্যকে সংগ্রামের হাতিয়ারে পরিণত
করছেন।

বিদ্রোহ ঘোষণা করেছেন, প্রতিবাদ করছেন
সামাজিক অসাম্য বৈষম্যের বিরুদ্ধে, সৈরাচারী
রাজতন্ত্রের বিরুদ্ধে, ধর্মীয় ভণ্ডামির বিরুদ্ধে তিনি
বলেছেন— “প্রার্থনা করো— যারা কেড়ে খায়
তেত্রিশ কোটি মুখের গ্রাস, যেন লেখা হয় আমার
রক্তলেখায় তাদের সর্বনাশ।” নজরুল শুধু সব
হারাদের প্রতি সহানুভূতিই দেখাননি, তাদের
পাশে দাঁড়িয়ে সুরে সুর মিলিয়ে বজ্রকণ্ঠে সমস্ত
অনাচারের বিরুদ্ধে সোচ্চার প্রতিবাদ জানিয়ে-
ছেন। তাইতো তিনি শুধু কবিই নন, তিনি
বিদ্রোহের কবি, জনগনের কবি, অগ্নি সকলের
থেকে তিনি স্বতন্ত্র।

মানুষের প্রতি তার গভীর প্রীতি ও সহানুভূ-
তিই নজরুলকে প্রতিবাদের প্রেরণা দিয়েছিল।
সমগ্র কুলী-মজুর, জেলে-মুটে, কৃষক, বারাদানা-
সব শ্রেণীর লোকের চাপা অসন্তোষ ও প্রতিবাদ-
কে তিনি মুখর করে তুলেছিলেন, তাদের
অধিকারের প্রশ্ন তুলেছিলেন, দাবী করেছিলেন,
তাই “বারাদানা” কবিতায় তিনি বলেছেন—

“শোনো মানুষের বাণী,

জন্মের পরে মানব জাতির থাকে নাক
কোনো শ্রানি? পাপ করিবারিছি বলিয়া কি নাই
পুণ্যেরও অধিকার? শত পাপ করি হয়নি ক্ষুর
দেবত্ব দেবতার।” —সকল শ্রেণীর মানুষেরই যে
জন্মগত ভাবে বেঁচে থাকার অধিকার আছে,
এই সাম্যবাদই তিনি ব্যক্ত করে গিয়েছেন।
এই সাম্যবাদী কবি সমাজের যেখানেই অসত্য ও
অশ্রায় দেখেছেন। তার প্রতিবাদ জানাতে

কখনও দ্বিধাবোধ করেননি, ব্যক্তিগত জীবনে
তাই সমাজ-সংস্কারের জন্য আন্দোলন করেছেন,
গণ সংগ্রামে, মুক্তি সংগ্রামে সক্রিয়ভাবে
হস্তক্ষেপ করেছেন, বস্তুতঃ প্রতিবাদের মনোভাব
তার কবিতায় ও ব্যক্তিগত জীবনে একই সমাজ-
রাল রেখায় দাঁড়িয়েছিল।

নজরুল ছিলেন প্রকৃত সংগ্রামী ও বিপ্লবী।
সারাজীবন তিনি গতানুগতিকার বিরুদ্ধে সংগ্রাম
করে গিয়াছেন। স্বাধিকার বঞ্চিত মানুষের
অধিকার স্থাপনের জন্য তার আপোষহীন
সংগ্রাম, অবিচার কুশাসনের বিরুদ্ধে অবিচল
সংগ্রাম ও পরাধীনতার তিমিরত্বের একনিষ্ঠ
প্রচেষ্টা তাকে প্রকৃত বিদ্রোহী কবির রূপ দিয়েছে,
তিনি নিজেও বলে গেছেন— “বর্তমানের কবি
আমি ভাই, ভবিষ্যতের নই নবী।” নজরুলের
কবিতা তাই পাণ্ডিত্য প্রকাশের কবিতা নয়,
দার্শনিকতার কবিতা নয়, তাঁহার কবিতা
সাধারণ মানুষের গভীর অনুভূতি, মৌনবেদনাও
কুটিল সমাজ ব্যবস্থার বিরুদ্ধে সব হারাদের
প্রতিবাদ প্রকাশের কবিতা। সমগ্র প্রানহীন
জাতির জীবনাচরণের জীবন সন্মুখে নজরুল
যেন অনন্য এক নূতন সূর্যের প্রাণ প্রবাহ।
যুগধরা সমাজের যত অন্ধকার, অনাচারি ও
ব্যক্তিচারের বিরুদ্ধে নজরুলের কবিতা এক
প্রচণ্ড চ্যালেঞ্জ স্বরূপ। ঊনবিংশ শতাব্দীর নব্য
যুগের নব ভাবধারায় মানুষের সমাজ বিদ্রোহী
সত্তার সার্থক রূপদান করেছেন নজরুল—

“ঐ দিকে দিকে বেজেছে ডঙ্কা, শঙ্কা নাহিক আর
মারিয়ার মুখে মারণের বাণী উঠিতেছে মার মার!
রক্ত যা ছিল করেছে শোষণ,
নীরক্ত দেহে হাড় দিয়ে রণ,

শতশতাব্দী ভাঙেনি যে হাড় সেই হাড় উঠে গান
জয় নিপীড়িত জনগন জয়! জয় নব উত্থান!”

॥ বন্ধ বউগাছ ॥

রেখা সরকার ।
৩য় বর্ষ (কলা) ।

বটগাছ আজ তুমি শীর্ণ,
যৌবনে ছিলে তুমি পূর্ণ ;
তোমার ঝাঁক ঝাঁক পাতা ঘেরা ডালগুলো দিয়ে—
বৃত্তাকারে ছায়া ফেলতে বহুদূর ছড়িয়ে ।
তুমি ছিলে গ্রামের অতুল প্রহরী,
আনন্দেতে হেলে দুলে তুলতে প্রচণ্ড লহরী ॥

বর্ষায় ভিজে রোদদুৱে পুড়ে—
যখন তোমারি পায়ে নিতেম ঠাই,
তখন তোমার বিশাল বাহর আস্থানেতে—
মনে হতো এমন শান্তি বুঝি কোথাও নাই ॥

নিঃসার্থ ভালবাসায় টেনে নিতে মোরে—
তোমার ওই গভীর স্নেহভরা বুকে ;
দিতে আশ্রয় বাঁচাতে আমায়—
ভীষণ ঝড়-ঝঞ্ঝা, বর্ষা-বাদল থেকে ।

আমি বেইমান—
রাক্ষসের মত গুসে নিয়েছি তোমায়,
তুমি যে দেবতা—
জীবনের শেষ লগ্নে এখনও চাইছ দিতে মোরে,
তোমার শীর্ণ দু' অঞ্জলি ভরে ॥

তবু লজ্জাহীনতার মত ছুটে চলেছি—
নিজ স্বার্থের মোহে ;
শেষ লগ্নে বসাতে ছুরি—
তোমার ওই করুণাস্নন দেহে ।
অঙ্ক শেষে তোমাকে যে দিচ্ছি চরম ফাঁকি,
এ'ও কি জানতে বাকি ?

॥ উপহার ॥

—শচীন দেবনাথ।

৩য় বর্ষ (স্নাতক)

“জীবনটাই তাসের ঘর। ছোটবেলা থেকে সাহেব হয়ে, বিবি ও গোলাম নিয়ে ছোট্ট ঘর বাধার রঙিন স্বপ্ন দেখি। একদিন ভীষন ঝড় উঠবে। তাসের ঘর ভেঙ্গে যাবে। সাহেব, বিবি, গোলাম মরে যাবে। শুধু পড়ে থাকবে স্মৃতি! কেউবা কাব্য, শ্রম ও প্রেমের দ্বারা তাঁদের স্মৃতির দ্বীপ জ্বালিয়ে রেখেছেন। কিন্তু আমি কি করব? হে ভগবান স্বপ্ন পরিসরে শুধু আমার বন্ধু মহলের কাছে আমার স্মৃতির দ্বীপ জ্বালিয়ে রাখার উপায় বলে দাও। দু’দিন পর ফিরে এসে কি দেব আমার বন্ধুদের? পার্থিব সামগ্রী? না কখনো না। স্মৃতির দ্বীপ জ্বালিয়ে রাখবো কয়েকটি টুকরো টুকরো কথা দ্বারা। হে বন্ধুগণ! সাদা কালোর সংস্পর্শে আমার উপহার গ্রহণ কর। হৃদয়ের ভাঙার আঁজ উজার করে দিচ্ছি”০০০।

এমন সময় মামু আমাকে ধাক্কা দিয়ে বলল কি চিন্তা করছ। আমি আচমকা ধাক্কা খেয়ে চমকে গিয়ে দেখি আমাদের ট্রেন চলছে। আজ অক্টোবরের অষ্টম দিবস। Programme অনুযায়ী সবার সাথে দেখা করে স্টেশনে চলে এলাম রাত সাড়ে ন’টায়। পরতের এই মধুর বিজয়া সম্মেলনের পর জন্মভূমিকে ১৫/১৬ দিনের জন্ম ছেড়ে যেতে মন চাচ্ছিলনা। এক সময় ট্রেন ছেড়ে দিল। অনেক বন্ধুরা এসেছিল আমাদের সহানুভূতি ও শুভেচ্ছা জানাতে। সত্য, শিব, ও সুন্দরের আরাধনায় যেন আমাদের জীবন

ভাষর ও মধুময় হয়ে ওঠে। হঠাৎ সবার অলঙ্কে দু’ফোটা তপ্ত অক্ষ ত্যাগ করে চলে আসতে হলো।

নিঝুম নিশুতি রাত। রাতের নিস্তব্ধতাকে ভঙ্গ করে চলেছে শুধু আমাদের দীর্ঘ ট্রেনটি। চোখের পলকে আমাদের নতুন থেকে নতুনতর জায়গায় নিয়ে যাচ্ছে? তার জন্ম আমাদের Flour Down কো। অশেষ অশেষ ধন্যবাদ। আশা করি এমনি ভাবেই আমাদের Excursion জীবনের বাকী সময় গুলোতে প্রকৃতির রূপ ও রঙ বদল দেখে যাবো। রাস্তিতে যুম হচ্ছিলনা। দু’টি পটে সব কিছুই কল্পনা করে নিলাম। কুহেলিকার মত আমাদের ট্রেনটি নতুন জায়গা-গুলোর দিগন্তে মিলিয়ে যাচ্ছে। শিলিগুড়িতে Break fast, কাটিহারে Lunch খেয়ে য়দু তজ্রা বেশে নিজেকে হারিয়ে ফেললাম। সন্ধ্যা ছ’টায় বাকুনী পৌঁছালাম। ট্রেন Change করে Light Dinner শেষ করে ফেললাম। ট্রেন ছেড়ে দিল। রাত নটায় আমরা গঙ্গা Bridge এর উপর দিয়ে যাচ্ছিলাম। মধুর রাত্রি। চাঁদমামা তার সম্পূর্ণ আলো উজার করে দিয়ে স্বপ্নপুরীর সৃষ্টি করেছেন। যদিও এই স্বপ্নপুরী ক্ষনস্থায়ী তবুও ভুলতে পারবনা মাতাল গঙ্গা শান্তরূপ দেখে। প্রকৃতির এই মিষ্টি আবেশে নিজেকে হারিয়ে ফেললাম। ১০ ই অক্টোবর ভোর পাঁচটায় বারানসী পেলাম। হিন্দুদের এই পবিত্র তীর্থ ক্ষেত্রকে অবিলম্বেই আপন করে নিলাম। তার.

পর প্রীকৃষ্ণ ধর্মশালার এসে, বাইরে বেড়বার জল্য প্রস্তুত হলাম। সকাল সাড়ে আটটার আমাদের টাঙ্গা ছেড়ে দিল।

সবার প্রথমে এলাম দশাসমেথ ঘাটে। যাত্রীদের সমাগমে স্থানটিকে পবিত্র থেকে পবিত্র করে তুলেছে। নারী, পুরুষ, ছোট, বড় প্রত্যেকেই গঙ্গা মাতৃ ক্রোড়ে আত্মসমর্পণ করে ধ্যায় হতে চাচ্ছে। আর মা গঙ্গা বাৎসল্য ভরে সন্তানদের বক্ষে ধারণ করেছেন। অপূর্ব লাগছিল আশ্রয়টিকে। তারপর চলে এলাম Asia এর সর্বপ্রথম university, সেটা হচ্ছে Beneras university। সত্যিই উহা মনো মুগ্ধকর। ছবির মতো। এবার বিশ্বনাথ মন্দির। যদিও আমাদের মতো অনেক পথিক তাদের প্রার্থনা রাখতে এসেছেন তবুও চঞ্চল, কর্মব্যস্ত নতুন যাত্রীদের আমার বুকভরা ভালবাসা জানাতে ইচ্ছে হয়। স্বচ্ছ ও পবিত্র মন নিয়ে তারা যেন সাফল্যের দিকে এগিয়ে যায়। পরে একে একে বিরলা মন্দির, ভারত মাতা মন্দির ও মনসা মন্দির। এই মন্দির গুলো পরিদর্শন করলে সত্যিই মনটা অক্লান্ত হয়ে যায়। পাখি আনন্দ স্ফুর্তি ভুলে যায়, শুধু আগিয়ে দেয় শান্ত পরিবেশের আশ্রয়। মনে হয় যেন জীবনটাকে এতভাবে কাজে লাগিয়ে এই মমুর স্তোত্র পাঠ শুনে নিজেকে বিলিয়ে দিতে ইচ্ছে হয়। ইচ্ছে হয় নতুন যাত্রীদের সাথে একান্ত হয়ে যাই, প্রাণ ভরে তাদের ভালবাসি।

দুপুরের খাবার খেয়ে আবার বেলা তিনটার টাঙ্গায় করে সারনাথে চলে এলাম। সুন্দর-শান্ত পরিবেশ। অনেকক্ষন আত্মভোলা হয়ে যুরে বেড়ালাম। এক American হিপির সাথে আলাপ করলাম। জেনে নিলাম তাঁদের জীবন সম্বন্ধে দু'একটি কথা। খুব ভাল লাগলো তাঁর সজ্জিত ব্যবহারে। সন্ধ্যা ছটার আমাদের ধর্মশালায় ফিরে এলাম। বিদায় বারানসী।

হে ভারত মাতা আবার যেন তোমার চরণ তলে আশ্রয় নিতে পারি। নতুন করে আবার যেন গ্রহণ করতে পারি বারানসীর সুন্দর তীর্থ স্থান গুলোকে। দীর্ঘদিন মেঘের পর সোনালী রবি-রশ্মি আবার যেন তোমার ভারত ভূমিকে উজ্জ্বল করতে পারে।

অক্টোবর এগারো। সকাল ছটার এলাহাবাদের উদ্দেশ্যে আমরা ট্রেনে চাপলাম। দু'দিকে শুধু গম, নাজরা ও আঁখের ক্ষেত। যে জল্য ভূমিতে আমরা দিনের পর দিন শস্যশ্যামল ধান ক্ষেত পশ্চাতে ফেলে চলে যেতুম, আজ আর নাই। আমি যেমন জল্যভূমি থেকে হারিয়ে গিয়েছি, ঠিক তেমনি জল্যভূমির প্রিয় নিদর্শন গুলি থেকেও আমি বঞ্চিত। বেলা দশটার আমরা এলাহাবাদ পেলাম। তারপর চলে এলাম এলাহাবাদ সিটি হোটেল। সাড়ে বারোটায় লাঞ্চ খেয়ে একটু বিশ্রাম গ্রহণ করে নিলাম। তারপর বেলা দুটোর টাঙ্গায় করে বেড় হলাম, এলাহাবাদ নগরীকে প্রাণ ভরে ভালবাসার জল্য। ত্রিবেণী সঙ্গমের উদ্দেশ্যে চলছি। যমুনার তটে এসে উপস্থিত হলাম। Boating শুরু হলো যমুনা নদীর উপর। তারপর যমুনার সীমা রেখাকে অতিক্রম করে চলে এলাম সঙ্গমে। গঙ্গা, যমুনা ও সরস্বতী। গঙ্গা ও যমুনা দেখা যাচ্ছে, কিন্তু সরস্বতী দেখা যাচ্ছেনা। বোধ হয় মা সরস্বতী ওঁর এই ভাগ্যহীন সন্তানদের দর্শন দেবেন না। গঙ্গা-যমুনা। একটি চঞ্চল, অপরটি শান্ত। দু'টি নদী পাশাপাশি অনেক দূর বয়ে গিয়েছে। তার পর একান্ত হয়ে গিয়েছে, কিন্তু মন আলাদা। যদিও এটা তাদের সঙ্গম তবুও তাদের তটরেখার চঞ্চল ও শান্তরূপ ভাসমান। একের কালীমা অঙ্কের স্কন্ধে তারা চাপায়নি। পাপপুণ্যকে তারা ভাগাভাগি করে নেয়নি। দুজনেই পুষ্পাঞ্জলি পাবার যোগ্য। বজ্রতের দাবী নিয়ে একে অঙ্কের কাছে আত্মসমর্পণ করেছে। ত্রিবেণী

সঙ্গে পবিত্র পুষ্পাঞ্জলি দিয়ে মার কাছে প্রার্থনা রেখে চলে এলাম 'আনন্দ ভবনে' (মতিলাল নেহরুর বাড়ী)। সুন্দর ভাবে সাজানো এই বাড়ী। আমাদের প্রাক্তন প্রধান মন্ত্রী জওহরলাল নেহরু, ভারত মাতার জোড়ে, হিন্দুদের এই পবিত্র তীর্থক্ষেত্রে মানুষ হয়েছেন জেনেখুন গর্ববোধ করলাম। তারপর চলে এলাম এলাহাবাদ বিশ্ববিদ্যালয়ে। মধুর যামিনী। নিষ্ঠুরতার যুদু আবেশে, কুসুমিত পুষ্পের সুবাসেও দোলায়িত সমীরনে সুন্দর করে তুলেছে এই শিক্ষা প্রতিষ্ঠানকে। এমন এক মুহূর্তে সুন্দর বাগীচার পাশে বসে মাঝে মাঝে নিজেকে বিলিয়ে দিতে চাই। অনেক রঙীন কল্পনায় ভীষন অতিবাহিত করতে চাই। তারপর Civil Land হয়ে চলে এলাম আমাদের হোটেল। বার বার এককর্ণ করছিল লক্ষ্মীপুজোর মধু চন্দ্রিমা রজনী। আশ্চর্য Towrist life। বিদেশী পর্যটকরা বছরের পর বছর সাংসারিক আনন্দ ক্ষুণ্ণিকে বজ্রন করে আত্মভোলা হয়ে যুরে বেড়াচ্ছে। আর আমরা? একটা সামান্য পাবনকে ভুলতে পারছিলাম, ভুলতে পারছিলাম আমার বন্ধুদের। আমরা অজ্ঞ ভারতবাসী। স্বদেশ ও মাতৃ ভূমিকে ভুলতে পারবনা। নতুন পরিবেশের মধ্যে নতুন ভাবে পরিচিত হয়েও আমাদের মন যুদু সমীরনের সাথে শিউলি ফুলের মত বার বার জননীর জোড়ে আশ্রয় নিতে চায়। হে ভারত মাতা! আমি যেন চিরদিন তোমার প্রতিটি অঙ্গ প্রত্যঙ্গকে সমভাবে ভালবাসতে পারি। ফুলের মত আমাকে প্রক্ষুটিত করে দাও, চারিদিকে সুবাসিত হয়ে ধসে ধসে যাই। এলাহাবাদকে বিদায় জানিয়ে শয্যা গ্রহণ করলাম।

অক্টোবরের দ্বাদশ দিবস। বেলা পোঁনে এগারোটায় আমাদের ট্রেন এলাহাবাদ থেকে বোম্বাই নিয়ে চলল। যাত্রা নিয়ে যাচ্ছি এলাহাবাদ নগরীকে। আমরা বিদায় বিরহে

কাউকে দক্ষ করতে চাইনা, যেমন রবীন্দ্রনাথ স্বর্গ বাসীদের দক্ষ করেননি। অক্লান্ত গতিতে আমাদের বন্ধু ছুটে চলেছে। প্রকৃতির রূপ ও রং বদলের সাথে সাথে আমাদের মনের আশা, আশাঙ্কা ও পরিবর্তন হচ্ছে। হিড়িক দিয়ে নিজেকে প্রকৃতি দেবীর কাছে আত্ম সমর্পন করে দিলাম। এমনি ভাবে রাত এল। তারপর সকাল। রাতের জড়তাকে ঘেরে দিয়ে অসীম সোনালী রবি-রশ্মিকে প্রাণ ভরে আলিঙ্গন করলাম। মিষ্টি অরুনালোক আমাকে শত সহস্র চুসনে ভরে দিয়ে গেল। মহারাষ্ট্র প্রদেশের প্রথম প্রভাতকে সাদরে স্বাগত জ্ঞানলাম, তেমনি ভাবে অতিশীঘ্র বিদায় অভিনন্দন জ্ঞানলাম।

এগিয়ে যাচ্ছি অজানা নগরের সাথে বন্ধুত্ব করতে। অনেক আশা নিয়ে এসেছি যে মহারাষ্ট্র স্বদেশের রাজধানীকে স্নেহচুসনে রাঙিয়ে তুলবে। সাড়ে এগারোটায় আমাদের ট্রেন বোম্বাই Platform এ প্রবেশ করল। তারপর Taxi করে আমরা মিরামারে চলে এলাম। সুন্দর জায়গা। হোটেল পদাশ্রয় করেই আমরা কয়েকজন বন্ধু আবার সাগরের পারে এসে বসলাম। মন মাতানো সমীরন। সাগরের যুদু কলধ্বনিতে আমরা নিজেকে হারিয়ে ফেললাম। কুহেলির মত প্রখর অরুনালোকের আবির্ভাবে আমরা শুষ্টে মিলিয়ে যাবো। পরে থাকবে স্মৃতি। সাগর থেকে বিদায় নিয়ে আমরা হোটেল চলে এলাম। রাতে কয়েক ঘণ্টার জ্বর নিজেকে প্রেক্ষা গৃহে আবদ্ধ করে রাখলাম। তারপর সমুদ্রের পাশে, ম্যানসনের বুকে নিজেকে সমর্পন করলাম। তন্দ্রার মিষ্টি আবেশ আমাকে আচ্ছন্ন করে ফেলল।

রবিবার ভোর পাঁচটা। হোটেলের দরজা খুলে সমুদ্রের পারে এসে দাড়ালাম। শহরের কোলাহল এখনও তাকে গ্রাস করতে পারেনি। সকাল সাড়ে ন'টার শান্ত, স্বচ্ছ কান্না ও মন নিয়ে

আমরা Bus এ করে সুন্দর জায়গাগুলোর মধ্যে নিজেকে বিলিয়ে দেবার জন্য বেড় হলাম। প্রথমে চললাম Milk colony। জায়গাটি বোম্বাই নগরী থেকে অনেক উপরে অবস্থিত। পরিবেশটা Forest এর। এখানে যন্ত্রের সাহায্যে দুধ গরম করে বোতলে ভরা হচ্ছে। তারপর Veher lake প্রফুটিত কুসুম ঘিরে ঘরেছে এই lake টিকে। অনেক কষ্টে হাতছানি দিয়ে এমন সুন্দর লেককে বিদায় জানালাম। বাস ছুটে চলেছে Bombay International Airport এর দিকে। পরিষ্কার, পরিচ্ছন্ন কর্মব্যস্ত একটি স্থান। শূণ্য পথের যাত্রীর সমাগমে স্থানটিকে ভাল লাগছিল। বিদায় জানালাম শূণ্য পথের যাত্রীদের এবং তাদের শুভ ও মঙ্গল কামনা করে বেলা দেড়টায় এলাম Juhu Beach। চারিদিকে সমুদ্রের রূপোলি বালুকারাশী আর ঝিনুক। ঢেউ আসছে আর যাচ্ছে। আশার আলো জ্বলে আমার মন ভিজিয়ে দিচ্ছে। ক্ষনস্থায়ী ঢেউগুলো। পলকের ভালবাসা জানাচ্ছে। আমার অন্ধ নিমগ্ন দেহটিকে ঢেউগুলি আদর করে চলে গেল। শত সহস্র নরনারী সমুদ্রের সাথে মিলিয়ে গিয়েছে, আজ সমর্পন করেছে কুলহীন সমুদ্রের কাছে।

অনেকক্ষণ থাকার ইচ্ছে থাকলেও থাকা হলোনা। দুপুরের খাবার খেয়ে আবার বেলা তিনটেয় বেড় হলাম। ভিক্টোরিয়া গার্ডেন, মহালক্ষ্মীর টেম্পল পরিদর্শন করে চলে এলাম ব্যাঙ্গিং গার্ডেন ও কমলা নেহেরু পার্কে। ব্যাঙ্গিং গার্ডেনটি অতি সুন্দর জায়গা। প্রকৃতি দেবী তাঁর সম্পূর্ণ ভাণ্ডার উজার করে দিয়েছেন এখানে। স্থানটি উচু জায়গায়। এখান থেকে সমুদ্রে ঘেরা বোম্বাই নগরীকে ছবির মত দেখাচ্ছে। উষার আলো ও গধূলির চন্দ্রাভা পেলে স্থানটি স্বর্গপুরী ও স্বপ্নপুরী থেকে অনেক সুন্দর হয়ে উঠবে। সজীবহীন জীবনের সময়ও চোখের পলকে কেটে যাবে। অনেক কষ্টে

দু'ফোটা তপ্ত অশ্রু রোদন করে বিদায় জানালাম ব্যাঙ্গিং গার্ডেন এবং কমলা নেহেরু পার্কে।

তারপর এলাম Taraporewala Equarium এ। প্রবেশ পত্র হাতে নিয়ে ভেতরে প্রবেশ করলাম। সমগ্র বিশ্বের সামুদ্রিক জলজন্তুর বাস স্থান। লাল, নীল, হলুদ, সবুজ এবং গোলাপী রং এর সংমিশ্রিত জন্তু আমাদের রামধনু রং কেও হার মানিয়ে দেবে। সন্ধ্যা ছ'টায় এলাম Marine Drive এবং Gate way of India তে। শরতের এই মিষ্টি গধূলি লগ্নে, তুলি হাতে নিয়ে এর নিখুত চিত্র আমার হৃদয় পটে একে রাখলাম। টুকরো টুকরো ভাষার মাধ্যমে এই সৌন্দর্যকে ব্যস্তনরূপ দেওয়া খুবই কষ্টকর। সন্ধ্যা সাতটায় মনে হচ্ছে আজ যেন দীপাবলী। কোটি কোটি প্রদীপকে যেন ভগবান পাঠিয়েছেন সমুদ্রকে সাজিয়ে রাখবার জন্য, বোম্বাই নগরীকে সুন্দর উজ্জ্বল ও আলোকিত করে রাখবার জন্য।

বিদায় বোম্বাই নগরী। বিদায় Marine Drive। আজ অস্তায় মান সূর্য্যদেব রূপোলি সমুদ্রের বুকে শত সহস্র চুসন একে দিয়েছেন। কপোত-কপোতি ও প্রেমিক প্রেমিকার সাথে যে সম্পর্ক আজ সাগর ও সূর্য্যের সাথে সেই সম্পর্ক স্থাপিত হল। অরুনালোক বিদায়ের সাথে সাথে আমরাও বোম্বাই নগরী থেকে বিদায় নিলাম।

আমার অনেক বন্ধুরা অনেক পার্থিব বস্তু কিনে নিল বোম্বাইয়ের স্মৃতি জাগিয়ে রাখার জন্য। আমি কৃত্রিম জিনিষের মাধ্যমে কাউকে আপন করতে চাইনা, ভাল বাসতে চাইনা। ভালবাসা থকবে শুধু। ভালবাসার আমি বোম্বাই নগরীর ম্যানসনকে নয়, সৌন্দর্য্য কে নয়। ভালবাসবো প্রকৃতিকে, এখানকার গুঞ্জলাকে এবং এখানকার এটিকেট-কে। উষা, মধ্যাহ্ন ও গধূলি চলে যাচ্ছে। কালের স্রোত বয়ে চলেছে। আমাদের জীবন একটা গতি। গতিহীন হয়ে কৃত্রিম ম্যানসন দেখে আমাদের সময় আর নষ্ট

করা উচিত নয়।

ষোলই অক্টোবর। বোম্বাই নগরীকে ভাল-বাসা জানিয়ে প্লাটফর্মে চলে এলাম। রাত ন'টার ট্রেনটি ছেড়ে দিল। গন্তব্যস্থল ঔরঙ্গাবাদ পেলাম ছ'টার। তারপর হোটেল "নভেলেট" এ চলে এলাম বেলা পোঁনে বারোটার বাস আমাদের ইলোরা নিয়ে এল। আমাদের মত অনেক 'Towrist' এসেছে ইলোরাতে। শিল্পকলা দেখার জন্য ঐতিহাসিক সত্বকে আবিষ্কার করার জন্য। মোট ৩৪ টি Cave আছে। বুদ্ধ, হিন্দু ও জৈন ধর্মের শিল্পকলা গুলো পাথরের মধ্য দিয়ে শিল্পীরা তাদের ভাবধারাকে প্রকাশ করতে চেয়েছেন। এক নাস্তার থেকে দশ নাস্তার পর্যন্ত গুহা গুলোতে বুদ্ধ ধর্মের ইতিহাস প্রস্তুটিত হয়েছে। এগারো নাস্তার থেকে ত্রিশ নাস্তার পর্যন্ত হিন্দু ধর্মের ইতিহাস বিশ্ববাসীকে আনন্দ দিতে পেরেছে। মহারাষ্ট্রের গৌরব, ইলোরার ষোল নাস্তার গুহা (Elora, Pride of Maharashtra)। এখানেই হিন্দু ধর্ম বিস্তার লাভ করেছে। ত্রিশ নাস্তার থেকে চৌত্রিশ নাস্তার পর্যন্ত গুহাগুলো জৈন ধর্মকে কেন্দ্র করে গড়ে উঠেছে। ষোল নাস্তার গুহা পর্যন্ত আমরা অগ্রসর হতে পেরে ছিলাম। পাহাড়ের রাস্তা একে বেগে চলেছো। ক্লান্ত অবস্থায় দেহ নিয়ে আমরা আর অগ্রসর হতে পারলামনা। সত্যি পাথরের পাহাড় কেটে এত সুন্দর কারুকার্য ও শিল্পকলা আশ্চর্য জনক। এসব ধরনের কর্ম্মঅভিজ্ঞতা যদি আজকালকার শিল্পীদের থাকতো, তাহলে ভারতবর্ষ আজ পৃথিবীর মধ্যে উন্নত ধরনের উপমহাদেশ হতে পারতো। সত্যি, ভারতবর্ষের এত সুন্দর শিল্প কলার জন্য আমি গর্বিত।

ইলোরাতে আমরা লাঞ্চ খেয়ে নিলাম। বিদায় আনলাম ইলোরাকে ও গুহাগুলোকে। বেলা তিনটেয় ফিরে এলাম ঔরঙ্গাবাদে। তারপর টাঙ্গা করে চলে এলাম পঞ্চচাকীতে। সুন্দর বাগান সহ

ঐতিহাসিক যুগের জলসরবরাহ কেন্দ্র। তারপর ঔরঙ্গজেবের বিবির সামাধিস্থান। হুবহু তাজ মহলের অনুকরনে সৃষ্টিকরা হয়েছে এ সমাধি ক্ষেত্র। যমুনা নদী বিহীন অন্ধ অনুকরন। যে সব সামগ্রী ও কারুকার্য তাজমহলে রয়েছে, এখানে তা নেই। পিতাকে অন্ধ ভাবে অনুকরন করেছেন পুত্র। অনুকরনের বশে বেচে আছে ভরতবর্ষ। পবিত্র সমাধিক্ষেত্রকে প্রদ্ধা জানিয়ে, ঔরঙ্গজেবের বিবির আত্মার মঙ্গল কামনা করে আমরা হোটেল "নভেলেট" এ চলে এলাম।

অক্টোবরের অষ্টাদশ প্রভাত। সকাল ছটার আমরা হোটেল নভেলেট ও ঔরঙ্গাবাদকে বিদায় জানিয়ে বাঃছ করে অজন্তার দিকে রওনা হলাম। বেলা সাড়ে নটার অজন্তা পেলাম। এখানে মোট ২৬ টি গুহা আছে। ১, ২, ১৬ এবং ১৭ নং গুহা গুলোতে Electric Light এর ব্যবস্থা করা হয়েছে। প্রবেশ পত্র হাতে নিয়ে আমরা ভিতরে প্রবেশ করলাম। এখানের চিত্রকলা, শিল্পকলা দুইই বিখ্যাত। ইলোরাতে আমরা শুধু শিল্পকলা দেখেছিলাম। এখানে শত শত বৎসর আগের চিত্রগুলোও অন্ধকারে ঝিকমিক করে উঠে। সূক্ষ্ম হাতের কাজ। তৃপ্তি ও আনন্দ দিতে পেরেছে আমাদের, বিদেশী পর্যটকদের। প্রাচীন যুগের সাথে আধুনিক যুগের অনেক মিল এইসব চিত্রকলা হতে বোঝা যায়। আজ বিদেশীদের অনুকরনের আমাদের দেশের অধিকাংশ যুবকরাই হিপি হতে চলেছে। এসব চিত্রের সাহায্যে প্রাচীন যুগের হিপিদের সাথে আমরা পরিচিত হতে পারলাম। প্রাচীন যুগের সাথে বর্তমান নারীসমাজ আজও আনেকাংশে সমভাবে তাল মিলিয়ে চলেছে। প্রাচীন যুগের হাতাকাটা ব্লাউজের অনুকরণে আমাদের নারীসমাজ বর্তমান যুগকে নতুন ভাবে রাঙিয়ে তুলেছেন। অদ্ভুত আমাদের পৃথিবীর মানুষগুলোর Fashion। পুরনো মুছে যাচ্ছে নতুনের আঙ্গানে, তবুও

পুরনোকে আমরা বুকভরে ভালবাসি। সে আমাদের নিকট চির ভাস্বর। হে ভগবান আমরা যেন সুন্দরের প্রতীক না হই। সুন্দরের পশ্চাদ্ধাবন করে যেন অনুতপ্ত না হই। সুন্দরকে দেখে যাবো, অনুভব করব, কিন্তু সুন্দরের মধ্যে নিজেকে জড়িত করব না। সুন্দরের আরাধনার যেন আমাদের সময় নষ্ট না করি অজ্ঞতার গুহা। বোম্বাইয়ের তাজমহল হোটেলের মত অট্টালিকা সেখানে নেই। সেখানে রয়েছে খোদাই করা পাথরের প্রাচীনতম ইতিহাস। প্রকৃতির উপর অমর গুহাগুলো। হে ভারত মাতা! তোমার সন্তান হয়ে যেন বিদেশীদের অনুকরণ না করে, অজ্ঞতা-ইলোরার শিল্পকলাকে অনুকরণ করতে পারি, প্রাণভরে যেন ভাল বাসতে পারি।

তারপর বিকেল বেলা অজ্ঞতা থেকে বিদায় নিয়ে বাসে করে জলগাঁও চলে এলাম। আজ রাত আড়াইটেয় আমাদের কলকাতা ট্রেন। ওয়েটিং রুম আজ আমাদের residence। কয়েক ঘণ্টার জল মনকে প্রেক্ষাগৃহে বন্দী করে রাখলাম রাত তিনটেয় জলগাঁও থেকে কলকাতার উদ্দেশ্যে রওনা হলাম। ট্রেনের ব্যাকুনির সাথে তালমিলিয়ে চলেছি। উষা গধূলি দিগন্তে মিলিয়ে যাচ্ছে। নতুনদের আলোকে প্রকৃতি দেবী আলোকিত হয়ে মিলিয়ে যাচ্ছেন। পরিবর্তনশীল এই পৃথিবী। নিমিষের মধ্যে অসীম সৌন্দর্য্য, মুখরিত, প্রতারিত ও অনুতপ্ত হচ্ছি। তবুও মনে অশেষ আনন্দ। অনেক দিন পর আবার বঙ্গমাতার কোড়ে আশ্রয় নেব। বঙ্গমাতার গর্ভিত বস্তুগুলো সবাইকে দেখিয়ে দেবো। কুড়ি তারিখ সকাল সাড়ে সাতটার আমরা হাওড়া স্টেশন পেলাম। তারপর আমরা টাওয়ার লঞ্জে চলে এলাম।

একুশে অক্টোবর। ভোর পাঁচটা। চোখ খুলে দেখি আমাদের টাওয়ার লঞ্জে বাল্ব জ্বলছে এবং Electric Fan টি অবিরাম গতিতে সেবা করে যাচ্ছে। শরীরের জড়তা খেড়ে ফেলে ক্লান্ত

পাখা ও শ্যাম্পটিকে মুক্তি দিলাম। আজ সবেমিলে আমরা বেড় হব। হৃদয় পটে একে রাখবো কলকাতার গর্ভিত বস্তু গুলোকে। সকাল আটটা বেজে দশ মিনিটে আমরা বাসে করে রওনা হলাম। সবার প্রথমে আমরা পরেশ নাথ মন্দিরে সফলতার প্রার্থনা রেখে বেড় হলাম। মন্দির দিয়ে আমরা শুরু করলাম। শুধু মন্দির নয়, মনে মনে মসজিদ ও গীর্জাকেও শ্রদ্ধা জানালাম। ভক্তি অর্ঘ্য অর্পন করলাম। আজ রবিবার। জন্মভূমিকেও স্মরণ করে নিলাম। রক্তিম পূর্বাকাশ। উষার এই মধুর গুহ-লগ্নে গীর্জার ঘণ্টাও সোনালী রবি-রশ্মি আমার তল্লা ভঙ্গ করে দিত; যা আজ আমার টাওয়ার লজ পারলনা। আজ আমি জন্ম ভূমিকে পাইনি, পেয়েছি বঙ্গভূমি।

তারপর চলে এলাম দক্ষিণেশ্বরের কালি-বাড়ী, শুভ্র ও স্বচ্ছ মন নিয়ে অনেক ভক্তরা এখানে এসেছেন। মা বাৎসল্য ভরে তাদের আপন কোড়ে টেনে নিচ্ছেন। সুদূর থেকে এসেছি মা তোমার চরণ তলে— হারিয়ে যাবো একদিন গভীর অশ্রুজলে—আশীর্বাদ কর মা, মানুষ যেন হতে পারি।

স্বামী বিবেকানন্দ। প্রাণভরে আমি উনাকে ভালবাসি। বেলুর মঠে এসে উনার বাড়ী, পোশাক, আসবাব পত্র ও চরণ যুগল দেখতে পেলাম। এমন সুন্দর এবং শান্ত পরিবেশে আমার প্রিয় মহাপুরুষের সূতোর সজ্জান পেয়ে, মনে হচ্ছে আজ যেন তাঁকে চোখে দেখছি। হে বঙ্গ জননী তুমি তোমার সন্তানের জন্ম গব'কর।

'বোটানিকেল গার্ডেনের পর লাঞ্চ খেয়ে, চলে এলাম 'ভিক্টোরিয়া মেমোরিয়্যাল হলে'। প্রাচীন যুগের ইতিহাসকে ভাল লাগলো। মাঝে মাঝে আবার ইংরেজদের অত্যাচারের কথা মনে পড়ে যাওয়ায় তাদের প্রতিমূর্তির দিকে তাকাতেও যু'না হচ্ছিল। আবার ভারতে তাঁদের অপরিণীম

দান দেখে মনে মনে ধন্যবাদ জানালাম।

তারপর zoological garden। প্রকৃতিদেবী এখানে নতুনরূপে দেখা দিয়েছেন। এক কৃত্রিম নতুন পরিবেশ সৃষ্টি করেছেন জন্তু জানোয়ারদের জন্য। মনে হচ্ছে পার্থক্যবিহীন ভাবে ভগবান দু'দলকে এক সাথে বাস করবার সুযোগ দিয়েছেন।

বিরাম হীন। ছুটে চলেছে আমাদের Busটি। তারপর গেলাম বিরলা টেকনোলজিক্যাল মিউজিয়াম, ক্যালকাটা মিউজিয়াম, রবীন্দ্র সারোবর, কলিঘাটের কালি ও চৌরঙ্গী। একদিনেই সব জায়গাগুলোকে আপন করে নিলাম।

বাঁহঁশে অক্টোবর। সকালে আমরা চারজন বন্ধু উদ্দেশ্যহীন ভাবে বঙ্গজননীতে ফোড়ে আত্ম সমর্পণ করলাম। সন্ধ্যোসাড়ে পাঁচটায় আমরা সব মিলে চলে এলাম বিরলা প্লানেটারিয়াম এ। কৃত্রিম সৌর ও নক্ষত্র জগতের সাথে পরিচিত হলাম। দিগন্ত আমাদের হারিয়ে গিয়েছে। কিছুক্ষণ পরে মেঘদুত বিদায় নিলেন। সূর্য্যদেব দিগন্তে মিলিয়ে গেলেন। পড়ে রইল একটি প্রেক্ষাগৃহ। আমরাও একদিন আমাদের দিগন্ত থেকে হারিয়ে যাবো। কেউ আমাদের খোজ করবে না। বিদায় বঙ্গমাতা, বিদায় কলকাতা।

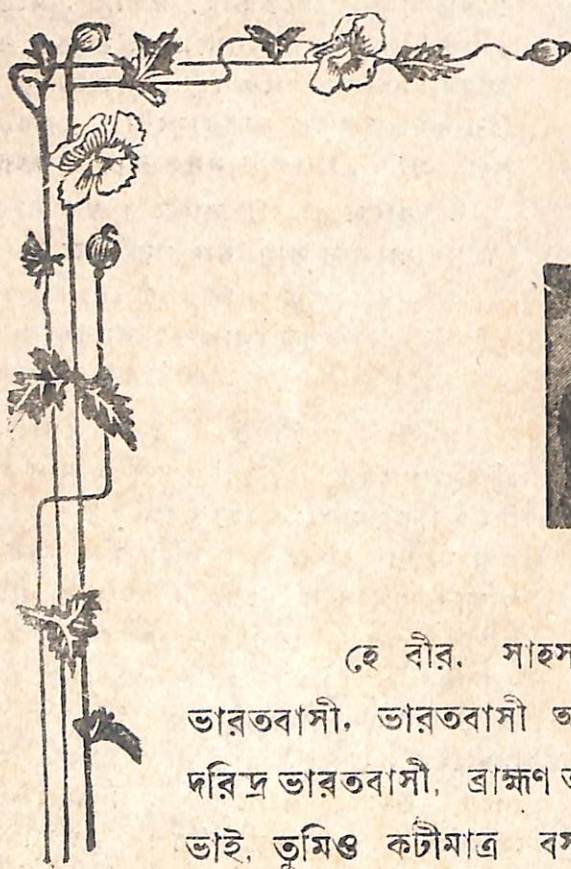
এখানে বহু বছরের পুরনো ম্যানসনগুলো তাদের গর্ব প্রকাশ করেছে। তারা কারও কাছে মাথা নত করতে চাচ্ছে না। বোম্বাইয়ের সৌন্দর্য্য ও পরিষ্কার পরিচ্ছন্নতার দিক দিয়ে কলকাতাকে তুলনা করা যাচ্ছেনা। বঙ্গ জননীর দীপ দিন দিন নিভে যাচ্ছে। শেষ নির্বাপিত

শিখাকে নিয়ে গর্ভের হাসি হেসে চলেছেন বঙ্গ জননী। অনেক জায়গা ঘুরে এলাম তবুও বাংলাকে একটু বেশী ভাল বাসলাম। যখন গম্বীত ম্যানসন গুলোকে ভুলে যেতে চাই, তখনই ভুলতে পারিনা রবীন্দ্রনাথ, বিবেকানন্দ এবং আরও বঙ্গমাতার উজ্জ্বল সন্তানগুলোকে। বঙ্গজননীর সন্তান। চিরদিন বাংলাকে ভালবাসবো। রবীন্দ্রনাথের সাথে আমিও বাংলার মঙ্গল কামনা করে বলব—

বাংলার মাটি বাংলার জল
বাংলার বায়ু বাংলার ফল
পুণ্ড হোক, পুণ্ড হোক
পুণ্ড হোক হে ভগবান।

—রবীন্দ্রনাথ ঠাকুর

তেইশে অক্টোবর। বেলা পোনে তিনটেয় ট্রেনে আমাদের নিয়ে ছুটে চলল আমার জন্মভূমির দিকে। বঙ্গমাতাকে ছেড়ে যেতে খুব কষ্ট হচ্ছিল। শান্ত সমীরন যেমন বয়ে নিয়ে যায় সদ্য প্রস্ফুটিত পুষ্পের সুবাসকে, তেমনি আমার মনের সদ্য মুকুলিত পরাগ রেলুকেও বঙ্গজননী তার বক্ষে আকর্ষণ করছেন। মা ও সন্তানের আকর্ষণ। আজ আমি বাৎসল্যের বন্ধন ছিন্নকরে চলেছি। বিদায়ের করুন সুর বার বার আমার হৃদয় পটে বেজে উঠতে লাগলো। নিজেকে হারিয়ে ফেললাম। অক্টোবর চক্ষিণ। বঙ্গভূমিকে ছেড়ে গভীর ভাবে আলিঙ্গন করলাম আমার জন্মভূমিকে। কুহেলি মিলিয়ে গেল, পল্লবে, পুষ্প ও মুকুলে পড়ে রইল শুধু বিলু বিলু শিশির। হে বন্ধুগন—এই বিলু বিলু শিশিরে তোমাদের মনকে ভিজিয়ে আমাকে কৃতার্থ কর।

হে বীর, সাহস অবলম্বন কর, সদপে বল আমি
ভারতবাসী, ভারতবাসী আমার ভাই, বল, মুখ ভারতবাসী,
দরিদ্র ভারতবাসী, ব্রাহ্মণ ভারতবাসী, চণ্ডাল ভারতবাসী, আমার
ভাই, তুমিও কটীমাত্র বসত্রাবৃত হইয়া, সদপে ডাকিয়া বল
ভারতবাসী আমার ভাই, ভারতবাসী আমার প্রাণ।

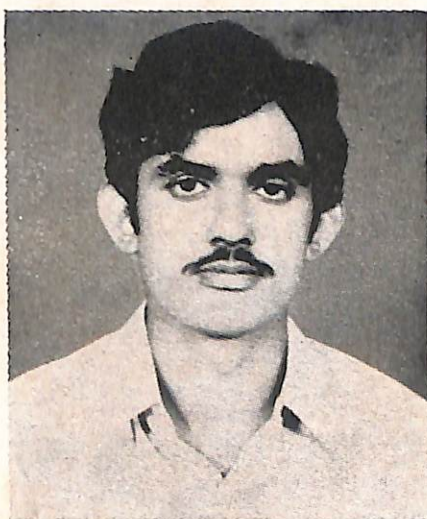
“স্বামী বিবেকানন্দ”

Prosanta Debnath
Best Athlete
1972-73

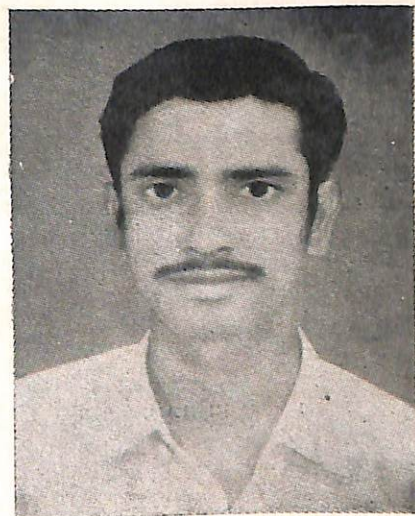
Satyendra Bhowmik
Fourth in B. A. Merit distinction
1972-73

Rajendra Kumar Sharma
5th in B. A. Merit
1972-73

Ahindra Pathak
Best Actor
1972-73

Niranjana Ghosh
G. S.
1972-73

বঙ্গাইগাওঁ কলেজ আলোচনী

॥ বাতৰী ৱৰ্ত্তন ॥

॥ মাইথাসাৰী দিহন গা ॥

★ দিহনগাৰা ★
১৯৭২-৭৩

মুদ্ৰুগিৰি—
শ্রীনিত্য গোপাল ঘোষ।

নিবাহ্যাত্ত তন্ত্ৰক ঠাঁওটাকচ ॥ বড়ো বিভাগ ॥

ছাওগাৰী
বিবাহ
মানী
বিষ্ণু বাভা
হাংমানি অৰগেং
অসমীয়া হাৰীনি সঁদাঁম্, শ্ৰী আৰাঁ বড়ো
মাঁত্, চে ছিমঃ

অভিমত

- ॥ ১ ॥ গোবিন্দ বসুমতাৰী
॥ ২ ॥ খগেন চন্দ্ৰ ব্ৰহ্ম
॥ ৩ ॥ মণি ব্ৰহ্ম
॥ ৪ ॥ হৰিনাৰায়ণ থাখ্, লাৰী
॥ ৫ ॥ নগেন্দ্ৰ নাথ বসুমতাৰী
॥ ৬ ॥ বেঞ্জামিন ভূষণ ব্ৰহ্ম
॥ ১০ ॥ বীৰেন বড়ো

॥ ছাওগাবী ॥

শুক্লং হি নি বুলমাও
 জাখাং কৈন্নী মূবুং সাগাঁবাও.
 অন্নান্ননি ছাওগাৰী
 বেখোঁনী ঔকিন্নী শুক্লং-গুৱাৰ হিন্নাও
 গাঁমী-গাঁথাং গাব্ৰ লানানৈ ।

= विवाह =

—सूत्री धर्मेन चक्र प्रका ।
७५ वर्ष (वि. ५)

सानाँ आउ,
विवाहका
मानाँ बाबाँ,
झीउ बुझाचे
आमा लानाँनै
मानाँ गौँझ्याँ ।

सानाँ आउ,
विवाहका
मानाँ मिनिस्त्राँ,
साँबथोँ लानाँनै
मानाँ आमागाँउ
मानाँ माँझ्याँ ।

सानाँ आउ,
विवाहका
मानाँ गाबुथाँ,
साँबथोँ नागाबनाँनै
मा माँनिस्त्राँ
मानाँ गावोँ ।

सानाँ आउ,
विवाहका
मानाँ सानथाँ,
मा सानथाँनै
मानाँ गौँझ्याँ ।

सानाँ ह्यासाँथैछे,
थोँले
गौँसाँरा आउनि,
मूलुगनि वे
तेमा
थाँबनाँ माति ?

= मानाँ =

—मणि लक्ष्मी
प्राक्त विश्वविद्यालय (१५ वर्ष)

गौसौरा आरति माति दुधुसाँओ दिने
थनले थनले गावथाँ ?
माँनाविलिनि जाओलीसा वाबा वाबवाँनाने
मानाँ आरति गौँछौथौँ उदासी खालामाँ ?
अमाँवना वादि थौँमनी म'हबा फेनाने
अथ्पारति सौँमाईनाथौँ मनोग्नावफेराँ मानाँ ?
आरति जौँउति वैथाँगेरि डिङाँगाँओ गार्थफानाँने
सौँब हाँगाँन दुधुथौँ वानच'नाने लाताँ ?

दुधुति देउथौँ आरति
हाबचिँडौनी गौँमाँ लाँफिनगौँन,
बुच'ति चिबिलाँनार विवाबनि
मिथिङाँगाँ मेथार थन, गौँन ;
सौँबवा छाँगाँबी आँकिगौँन विनि—
दबलीगाँओ थार्थ मानार-म'हबथौँ वेबथाँ हाँगाँन !

॥ বিষণ্ণ বাভা ॥

—হৰিনাৰায়ণ খাখ্‌লাৰী ।
প্ৰাকৃ বিশ্ববিদ্যালয় (১ম বৰ্ষ)

আগামনি বিষণ্ণ বাভা
থাৰৈনোঁ নোঁ হাৰিনি বিফা,
নঙাল্লা মানোঁখা আশ্বা-ছিয়াত
বয়জোঁ নোঁ নোঁফা-থাফা ?

শোঁলেৰাও আংখীখাংনায়
'বিপ্লৱনি' গুদুং থৈ,
নাজাদোঁ মনোঁ য়েব্বাবোঁ নোঁ
হাৰিখোঁ দৈখাংনোঁ ঠাং-ঠৈ ।

হাৰিনি গোঁজোঁ গাহায়,
ছিফায়নোঁ 'ধনৰাজ',
নাজাদোঁ মনোঁ ফুহুংনোঁ
খোঁছেনি মল্লজোঁ 'গণৰাজ' ।

লিৰনায় ফৰায়নায়, জীউনি বিনায়
উন ফিলাইন ব'খোৰনি গাবনায়,
নাগিবদোঁ মনোঁ হাদোঁ উদাং
দুঙ, য়েৰাও হাৰিনি ঠাংনায় ঠৈনায় ।

খুগায়ো 'বিপ্লৱনি' দেংখা
আখায়ো উদাংখীনি আখা
মনোঁদোঁ মনোঁ বিনি থাখায়
আখায়ো জিঞ্জি নি বাত্থা ।

স্বান-হ'ব স্বাকুং অথা বাব-হংখা
হাথ্ৰা-বংখা থাখোঁমা থাখোঁমা,
কোঁছাওদোঁ মনোঁ বিপ্লৱনি বাদাব
বয়নিবোঁ গেজোঁৰাও হামা দৈমা ।

মিনিগু নোঁনি মনোঁখাঙাও
মেথায়নি দেংখা গোঁদৈ
মোঁছাহাং নোঁনি শোঁলেৰাও
ভাওখিনানি ও' বিদৈ ।

নোঁনি খুগায়ো থোঁনায়ো
দেবহাসাং বড়োনি খুন চল'
দুখু আৰোঁ দাহানি ফাখনাও
গোঁমোঁ মনোঁ জোঁ গল' ।

জোঁনোঁমাও বড়োনি থৈ
বড়োনি হাৰামুং-সোঁদোঁমল্লী,
দিহিতানোঁ মুলুগনি মেগনাও
নাজাদোঁ মনোঁ দ্বা'নোঁ গোঁদান মুল্লী ।

দিটৈ নোঁ গৈলয়া মুলুগাও
দিহিগুং গৈলয়া বড়োনি বাও-ফাও
থেওব্বাবোঁ নোঁনি গোঁথাব থুলুদা
বোঁদৈ গান বড়োনি গেজোঁৰাও ।

॥ হাংমানি অৰ্গেং ॥

—ঐনগেল নাথ বসুমতাৰী ।
২য় বৰ্ষ (বি, এ)

হাবিলা গাঁসাঁ লানাতৈ,
দিবৈ বিষাঁ গাওনাঁ নুজাবান্ন,
খাওলাস্ৰাও খুণীনি গাবাঁ মানিবা
গাঁসাঁস্ৰাও বিনি ওলুংগানান্ন ;
বুংনাঁ মানাঁ বুংনাঁবোঁ হান্না
কাঁৰমান্ননাঁ সানাঁ বাওৱা ফুটিয়া ।

গলে গলে আওগান্না,
গলে গলে ফাওছন্নোঁ,
গাসাঁস্ৰা বিনি উসুংখুথু ।

ছাঁৰ, বা খাঁনাগাঁন নামা ?
ছাঁৰ, বা নুগাঁন নামা ?
ছাঁৰ, বা মাৰা বুংগাঁন নামা ? ।
গিগাঁ ফাওছন্নোঁ লাজিগাঁ ।

কুওং গৈগৈ গাঁসাঁনি বাথু,
খুগান্না নাথান্ন মানাঁবা গেওৱা ।

হান্না-মান্না গাঁসো আঁতান্নাও নুজাকৈনান্ন
মানিবা মিজিৎনি মাঁল্লিং ছাওগাবী,

বাঁদাঁৰ গাঁসাঁনি সানৱাউৰী ;
উলুংগুজুং সান্নান্ননি ফাৰি ?
ষেছেবাং কাঁলাউৰী,
এছেবাং লাউৰী,
দুংহাও গাঁসাঁনি সানঈ মালান্ন ।

গেজেৰাও গাঁৰাঁহুনি গাহি,
গলে গলে নাজান্নোঁ
গলে গলে ফৈমাল ;
সান,ঈ মালান্নি গাঁৰাঁহুনি গেওৱা
সান্নান্ননি ফাৰিগাবী জাঁৰা ।

মেগনাও কুওংগৈগৈ লৈখাঁ
গাঁসাঁস্ৰাও হান্নাঈনি দৈ,
লানাতৈ জীউনি দৈখুনা বিনি
গাঁজাও লাঙাঁ লাট্টে-লাট্টে ;
নুহৰাঁ বেছেবা গাঁজানাও
মাঁল্লিং মিজিকনি ডেম্,কো ।

ওপ্লাইঁছুলা সংসাবনি বিখান্নাও
জাঁনোম লানাতৈ,
বিদিহান্নি ওখালজাঁং গোৰাঁৱনাতৈ
সুবুংঈনি জীউমা লানাতৈ,

আওগান্না সুবুং ফাঁলেৰা
দিবৈ আগানছে ।
গাবাঁন আগান্নৈ,
ববেছিম লামান্নাবী থুংগিয়া

“কাঁছাও কাঁৰমান্ন
দাগি—দালাজি—দাফাহন্ন ।”

থুলুংগানায় গাঁসাঁনি খোহায়ানী
জিউনি খোহা ।
গাঁকীয়াও হাংমানি অৰগেঙানী
খালামী জীউখো হাথোফা ॥
মাঁহান্ন মাঁনৈ দাহাজীং
থুলুংগানায় গাঁসাঁয়া
লুইবৰ্ণাঁ বা মা ?—“জৈবাঁ গৈয়া ।”

দ্যোঙো হাংমানি বেছ,
সুবুংজি নি বিনাঁ খীমা
মাঁহাংগো বাহান্না ? ০০০০১

জীউনি ফুংবিলিয়াও, লামা দখায়াও
আংখোঁ লাঁগো লানানৈ,
মিথিংগানি নিজাঁম জায়গায়াও
খোনা লানানৈ,
ফাঁহাওতাঁ সান্, দাঁং নামা নাঁং
বঁগাঁনি “বাদাব” ?

ফাঁৰ্, মায়নাঁ সান্, দাঁং নামা নাঁং
গাঁকীনি বাথু । ?

॥ অসমীয়া ছাবীনি সীদোম্‌জী আৰী বডেড়া ॥

—ঐবেঞ্জামিন ভুয়ণ ভক্ষ ।
১ম বৰ্ষ (বি, এ)

ভাৰত বিমানি বিখায়াও গাঁমজিখাংনায়
সাঁদাঁমজীআ; গাঁমাঁথাও, খাঁনাছাংথাও । দুলাবায়
বিলোং লাতানি ছুবুংফা ভাৰতনি সাঁদাঁমজীনি খাথি
আও অৰায় খৰো গংগায়া । দিটৈফায় বাইহাআৰ
বাঁছোৰ আওআওবাঁ ভাৰত সাঁদাঁমজীনি আলাৰী
বাতিআও ব্লাউ ব্লাউ অৰ জাঁংব্লাউদাঁংমাঁন ।
ভুয়নি জাৰীমিন্‌, নি জীওআনাঁ দানি উদাং ভাৰত
হাঁহানৈ বুংব্লাবাঁ গাঁৰাঁহি যানায় নঙা খাঁমা । বুদ্ধ
মহাবীৰ, গুৰু নানক, বাম-কৃষ্ণ পৰম হংস,
ব্ৰিবেকানন্দ মাঁন বাইদি ধাঁৰাঁমছুলা জাঁহীলাউফা

ওবুন স্মা-দংআও গাক্‌চে দ্যঙ ? জীহবি, জীবাম,
জীকৃষ্ণ মাঁন বাইদি অৱতাৰী পুৰুষআ ওবুন জায়-
গায়াও জাঁনোম লানাঁং দানি ? সীতা, সাবিত্ৰী,
দময়ন্তী, বেউলা মাঁন বাইদি ফিছায় সিবিছলী
বীৰজাঁ জিজ্ঞাওফা মুলুকআও বেচেবাং উজিদোং ?
আংনি গাঁসাঁআ বুঙাঁ ‘গৈয়া’ । যুদি উজিদোংব্লা—
বিসিনি উনাও । বিসাঁৰ আগাৰ দিহিনায়, ছায়া
হাঁনায়াওছাঁ ইয় ন্‌, নি সভ্যতায় (Civilization)
যাক্‌ফোঁ খাবু মৌনদোং । বিসাঁৰনি জাঁংনায়
মুলুক নাভৈতাঁ ছাথিক্‌, বামাঁনব্লা দানি “কুৰি

‘শতিকানি’ সভ্যতায় জাতিম যোগোমোন দাবি ?
 ‘কুৰি শতিকা’ আগান ছুৰনাইনি আও ১৮৬৯
 মাৰ্গশাৰ্জ আও ভাৰত ছুৰুফাৰনি বিফা মাওখি
 জাঁলাউ ৩ মোহন দাস কৰম চাঁদ গান্ধীআ
 জাঁনাম যান্না । বিখাঙানো ভূমতি বিখায়াও
 ‘অহিংসা নীতি’ খোঁ ফাঁছাও লাভ আৰা বিনি
 বোঁজাঁনো বিয়া বিওৰ গাঁজা, ফাঁৰখো বোখাৰ
 নানৈ গাওনি অনফাওবী জাঁনাম স্বাদে ভাৰতখো
 উদাং খানামো । দিতৈ বিনি ফিখায়াখো ভাৰতনি
 মানসিকাল’ মনজান্নাথৈ ; বিলাং লাথানি ছুৰুং
 মাহাৰী আনাঁ মনজান্নাথৈ । গদায় মহাসমবনি
 (Second world war) সমাও বিখাঙা ‘অহিংসা
 বানী’ খোঁ ফাঁছাওয়া । লগাঁ লগাঁ সানছুমৈ
 জাঁহাঁলাওফা বিনি বোঁজাঁখো মিব, থিমোঁ । মৰায়া
 গান্ধীনি ‘অহিংসা বাণীআ’ দাওহাখো বোখাৰ-
 নানৈ ভূমাও শান্তি লাবাঁআঠেনা ? বিজি গাঁখাৰ
 বাণীখোঁ ভাৰতনি বাইহু । ওবুন স্বাদেআ ও
 নাগিবনানৈ মোল্লো খাঙা । বিজিনো নংওবৈ সৈত্যা
 ধোঁৰামখো ভাৰতআ বৰখি স্থানভূমনি ছুৰুং ফাঁৰনি
 গেজোবাও ফাঁছাও গাছিনোঁ দ্যঙ ।

• • • • •

ভাৰতনি সোঁদোমজীআ য়েঁৰ আৰ্হা, দ্ৰাবিড়,
 আৰাঁনিষাদ বে মন্থাম গাহায় হাৰীনি ফাঁই-
 জাঁনাম ; বিজিনোঁ আসাম স্বাদাবনি সোঁদোমজীনি
 গেজোবাওবাঁ দ্যঙ আৰ্হা, দ্ৰাবিড়, অষ্ট্ৰিয় আৰা
 মজ্জালীয় সোঁদোমজী ফাঁৰনি গাঁদৈ মিলোদোঁ বিদৈ ।
 সোঁদোমজী শোঁদোবা হাৰীমু শোঁদোবনি থুই বাংচিন
 শোঁদোবখি দ্ৰিহিগিৰি । ইংৰাজী ‘কালচাৰ’ শোঁদো-
 বনি ফাঁই সোঁদোমজী শোঁদোবনি জাঁনাম । বেখোঁ

গংচে আদৈনা জোঁ বজুনোঁ হায়া । আদৈনাআও জাঁং
 য়েঁৰ য়েবোঁ ‘মুৰানি মোহৰ-মুজী নুনোঁ মনো
 বিজিনো সোঁদোমজীনি বিখাখো বেখেওআনানৈ
 নায়ালা নুনোঁ মনো মনচে হাৰীনি এবা মাহাৰীনি
 বাও, নেম-খাচি আখল-আখু, সানজী, থুনলাই
 হাৰীমু লংঠাইখোলা, মোহৰখি আৰা বাইচেংআ ।
 বুংনোঁ খাভোলা বিয়া মনচে মাহাৰীনি জীউ ।
 অসমীয়া হাৰীনি সোঁদোমজীআ আহোম বাজাফাৰ
 বাজউলাফাং থুংনামনি আওআওনো জাঁনাম যাদো
 মিব, থিফুং হিচাটৈ জোঁবনানৈ থদোঁ হোঁনানৈ জাৰি-
 মিন লিংগিৰি পণ্ডিতফা বুংছলামো । মনচে গোঠাং
 আওগান্ধাৰী (Progressive) হাৰীনি নুংওবৈ ধোঁৰা
 মানো যাদোঁ “সোঁদোমজী” । অসমীয়া হাৰীনি
 সোঁদোমজীখো জাৰীমিনা সাক্ষী হোঁদোঁ—অসমীয়া
 হাৰীআ গোবাং মূগানি ফাঁইনো গাও গাওনি
 গোসাঁনি সানজীখো গাহামনি লামান্নাও লাবোঁ
 থাখাৰ নাজা বোঁদোঁ । সম সম অসমীয়া সোঁদোম-
 জীনি লামাআও গোবাং জেংনা (problems)
 খানায়লায় বিয়া মোজাউ বোঁহনো হায়া যান্না ।
 নাথায়, মানসিক বেখোঁ থাব থাব ফাঁছাব
 ফিনবোঁদোঁ আৰা বিনি খায়নো বিয়া (আসামনি
 সোঁদোমজীআ) দাবো বোঁহখি দৈমা বাইদি বোঁহ
 গাচিনো দ্যঙ । ব্যাওহা আংনি গোসাঁআও ভাঃ
 গ্ৰডেকনি ফংচে বাথান্না বেবখাং কৈয়া ।
 বিখাঙা বুংদোঁ—“While the out side view
 of things was changing under the
 impact of new ideas and discoveries in
 physics, the ego was also being

explored and it is in the context that we came across the name of Freud."

আহোমনি বাইজাঁ খুঁতায় স্বম আৰাঁ শক্তৰী মুগায়াও অসমীয়া সাঁদোঁমখীনি মুখীয়া জাঁংলাউ-ছিলাঁ। আওআওতা বুখানায় যাদোঁ দি— যোঁ যোঁ দৈ ফেখা লাঁগাঁ লানাতৈ য়েৰৈ আসামনি গাঁহাঁ-গাঁৰা বুজুঁবুজুৰ দৈমায় জোঁদোঁম যাদোঁ; বিজিলাঁ অসমীয়া সাঁদোঁমখী আৰাঁ আৰ্য, দ্ৰাবিড়, অষ্ট্ৰিক আৰাঁ মজোঁলীয়া হাবী ফাঁৰনি সাঁদোঁমখীনি ফেখা জ' যানাতৈছাঁ সাঁমজিখান্দোঁ।

আসামনি জাৰীমিন লিংনায়নি গিৰিনি সাঁদোঁমখীয়া দি গাঁদান অহায় মুগানিমাঁন বে খোঁবাংখোঁ বুজুঁবুজুৰ স্বায়েনাও মাঁদায় বাই-চেংত্ৰা মুৰাক্ষাঁৰনি ফায়নী ফাঁৰমান মাঁনাঁ হাঁদানৈ ৩ কনক লাল বজ্জায়া বুওঁ। ডাঃ বস্তন্তি বাওঁয়েল্লা "আসাম স্বাদোঁনি সাঁদোঁমখী আৰাঁ প্রশান্ত লৈখামানি দুীপ গোঁবানি সাঁদোঁমখীজাঁ গোঁবাল্লাগোঁ।" বিখ্যানে বে বাখ্ৰায়া বেচেবাং চিম সৈত্যা বেখোঁ জাৰীমিন পণ্ডিতফাছাঁ মিবথিগোঁ।

অসমীয়া সাঁদোঁমখীখোঁ গায়ন্তায় হাবী ফাঁৰনি মাদাও মজোঁলীয়া ফাঁলেবনি ফাই জোঁদোঁম যানায় কিবাট এৰা বড়ো-কছাৰীখোঁ বহঁনিখুঁই গোঁজামজিন হাঁদানৈ বুংনায় যায়ী। বিনি অন-গাট্ৰবো খাছিয়া, নাংগা, মিকিৰ, মিহিমি, ছিংফোঁ ফাঁৰ বাইদি জন-জাতি হোঁনায় দান (Contribution) ফাবী উলৈ নঙা। গায়নায়-কনায়; আখায়নি থামানি; মৌশোঁ মৌশা ফিহিনায়;

অহায়নি দানায় অয়ফা গোঁদান অহায় মুগানি মানসিনিলা ভাঙাবী।

অসমীয়া খুঁতলাই জোঁদোঁম যানায়নি আওই অসমীয়ানি 'ছুবুং-খুঁতলাই' (লোক সাহিত্য) আৰো 'গোঁদোঁম ফাঁখায়' (ধৰ্ম-বিশ্বাস) ফাঁৰনি ফাইনী জাঁং বেখোঁ মাঁজোঁদোঁনাঁ মিবথি মৌনোঁ। অহায় আৰো বিফাং লাইফাংখোঁ সিবিনায় আসামনি গোঁজাম নেম। মবেজোঁদাডো আৰো হাবজায়াওতা ববেখানি স্বমাও অহায় আৰো বিফাং লাইফাং পুজা দি শোঁলিদোঁ মৌন বেখোঁ জাৰীমিন লিংত্ৰা পণ্ডিতফা ফাঁৰমান হোঁগোঁ। মৌছানায় আৰো মেথায় খল্লায়াওতা আসামা আওগায়াবী। আসামনি 'বিহ নাচ' 'দেওধনী নাচ' 'ওজাপালি নাচ' নাগাফোঁৰনি "চিকাৰ নৃত্য" খাছিয়াফোঁৰনি নংফেম নাচ, মিঞা ফাঁৰনি বাঁহ নৃত্য, আৰো বড়ো কছাৰী ফাঁৰনি খেবাই মৌছানায়, বিফাঁৰনী সানযাখাও। বিজিলাঁ বন গীত, বিহ গীত, নারবীয়া গীত, টোকাৰী গীত, বিয়া নাম, বড়ো কছাৰীনি, দেম্চৌ মেথায়, বিফাঁৰ মেথায়ফা আসামনি ওবুন ওবুন জায়গায়ো দাবী চাঁলি গাচিনোঁ দাঙ।

মুংদাখা পণ্ডিত ডাঃ সুনীতি কুমাৰ চট্টোপধ্যায়নি বাইদিলা খুঁজীয়া 'দ্বাদশ শতিকা' ভাৰতবৰ্ষ আৰো আসামনি "সাংস্কৃতিক" জাৰী-মিননি গিৰি মুগা। যীশুখৃষ্ট জোঁদোঁম যানায়নি গিৰি বেচেবাংবা শতিকায়ো আসামা কিবাট মজোঁলীয়া ফাঁলেব ছুবুংফাঁৰনি খাখা জায়গামাঁন। বে স্বমাওতা গদা স্বায়েননি সাঁদোঁমখীনি জাঁংনায়

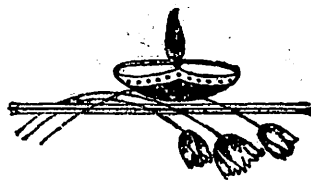
আসামাও হাবু, ফৈয়াঁ আৰা আৰ্য আৰা অষ্টিক
বড়ো বে মাইন হাবী আ মিলিনাভা। আৰ্য আৰা
নেপালাওবা বিৰাট ফাঁলেবা বেজৈ আৰা। বিনি
ফাঁলমাননি থাখায় নেপাল স্বাদাঁ থো বন। ইনায়
মাইনে সংকৃত শ্লোক যজুবেদাও দ্যঙ—“ওহা ভাং
কিৰাটম,”। বিনি অনগাঁয়েবা অথৰ্য বেদ
মহাভাৰত, বামাঙ্গণ, যোগিনীতন্ত্ৰ, কালিকাপুৰাণ
ফাঁব বাইদি গাঁজাম বিজাৰাও কিৰাট ফাঁলেবনি
মুঙা লিংনাই দ্যঙ। গাঁদীনি কামৰূপনি ধাঁৰোম-
থো ‘কৈৰাতজ’ বৃৎনায় যায়। ‘কিৰাতসন্তুত’
হাঁলায় যোগিনীতন্ত্ৰ আও খাঁলীমনি বাঁখা বাঁখা
আগান দ্যঙ। আসামনি বড়ো, গাৰো, ডিমাছা,
মালুং, সোনোৱাল কছাৰী, ৰাভা, মিৰি (মিছিমি)
মিকিৰ, ত্ৰিপুৰানি ত্ৰিপুৰা, লুচাই স্বাজাঁনি মিজো,
চাংমা, মনিপুৰনি মেইথেই, গাৰো স্বাজাঁনি হাজং
আৰা নেফা বাইজাঁনি গাঁবাং হাবীফানাঁ কিৰাট
এবা মজৌলীয় ফাঁলেবনি মানসি। আসাম
স্বাদাবনি মাখাচে গাঁবাং জায়গা ফাঁবনি মুঙানী
অনজাতি ফাঁবনি বিশেষকৈ বড়ো ৰাওনি ফাঁই
কৈনায়। যেৰৈ কামাখ্যা, কামৰূপ, কমতাপুৰ,
চামতা, হাজো, বিহামপুৰ, সোৱনশিৰি, ডিবং
ডিহং, মাইবং, ডিগাকু, নামৰূপ, নামবৰ,
লুইত, টংলা, লামডিং, হাফলং, ডিফু, হেৰেমদো,
হাহৰা, ননৰা, কৰবা, ৰংজুলী, দোতমা,
বদ্বাইগাওঁ আৰা বাই হাজাৰ।

আসামনি গাঁজাম বামাঙ্গণ আৰা মহাভাৰত
থুনলাইমা থো ৰাওশীলীই হাঁনায় ৰাজাফাঁবনি
মাদাও বড়ো-কছাৰী ৰাজা মহামানিক্য, তাম্ৰধ্বজ
আৰা ৰানী চন্দ্ৰ প্ৰভানি মুঙাবাঁ গাঁজাঁ-ভৈনাঁ

জাঁনাটন দ্যঙ। “দানি মুগানি অসমীয়া থুনলাই
থো কিৰাট ফাঁলেবনি মাখাচে সানছুমা ছুবুংফা
জাঁংলাউ হাঁচিনদাঁ” হাঁলানৈ মানাও গেদেং মুখী-
গেওলাং প্ৰমোদ চন্দ্ৰ ভট্টাচাৰ্য আ বৃংদাঁ। বিখাং
মাঁলি মুঙা ফাৰিটৈঃ—কপনথ ব্ৰহ্ম, বিষ্ণু প্ৰসাদ
ৰাভা, লুশ্বেৰ দাই, টাগাংটাকি, লংকাম টেবন,
তৰুন চন্দ্ৰ পামেগাম, গগন চন্দ্ৰ সোনোৱাল আৰা
ধুপাৰাম বসুমতাৰী।

বেফাঁব যি কি যায় গেজৈৰ মুগানি জীবনায়
স্বমা অৰ্থাত যিটৈ আৰা যিডাইন শতিকানি
গেজৈৰ খোলবা জাঁবাং গাঁথাংথাও। আহোম-
ফাঁবনি দৈফদিংনায় আসামনি মানসিফা আৰ্য
হিলু আও গাবলাৰী আৰা উনাও মাওশি জাঁহাঁলাউ
শঙ্কৰদেৱা আসাম স্বাদাঁ আও বৈষ্ণৱ ধাঁৰোম
ফাঁলাও নানৈ অসমীয়া সীদাঁমখীনি মুখীথো
গাঁজাঁচিন খালান্।

মাইনে হাবী এবা মাহাৰী আ আংনান থান্
সীদাঁমখীনি গেজৈৰজাঁ। থুনলাই, হাবীমু,
মোণৰথি, লংঠাইখোলী, সানখী, নেম-খাতি,
বেফাঁবনাঁ হাবী এবা মাহাৰীনি শাঁলেব, হাবী/
মাহাৰীনি বাঁলা। মাইনফাম সীদাঁমখী আ বাঙাল
স্বমাওনা যাকুংনা হায়া। যো যো বাঁছাঁবনি ফাঁই
চাঁলি বাঁনায় হাবী/মাহাৰীনি নেম-খাতি সানখী,
আখল-আখু বেফাঁব থাংনান থানায়নি গাহাম
ৰাহাফাঁবনি গেজৈৰ জাঁচাঁ মাইনে সীদাঁমখী আ
গাব লাৰী। সীদাঁমখীনি মোহৰ মুখী আৰা
আবুৰথো মাজাং প্ৰেজায়াও গাব লাৰীনায়নি
বিবান আৰায়বা গাও গাওনি আখায়াওনা।

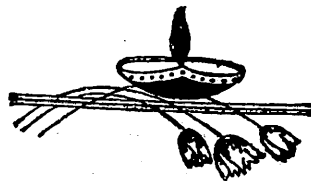

॥ মীন্‌চে ছিমাং ॥

—ঈবীবেন বড়ো ।
১৯ বর্ষ (বি, এ)

খাঁমশী হ'ব
মীন্‌চে লৈখাঁ
গংচে নাও
বেনি গেজেবাও—

গাঁজানাও—
গংচে ছাথি এবা অৰ,
ব্যাও—
গংচে জিৰায়থা ব'
নুনাঁ মীন্‌চে লামাজাঁং
ব্যাও—
বয়বী খেব,চে জিৰায় লাওঁ ।

बंगार्डगाँव कालेज पत्रिका

॥ वार्षिक प्रकाशन ॥

पंचम संख्या

१९७२-७३

सम्पादक —
श्री नित्य गोपाल घोष ।

हिन्दी विभाग

एक रोटी

रहस्यमयी

बसन्त ऋतु में कोयल

इत्तफाक

भारत की सन्तान

सेठ की ममता

सूची पत्र

॥ १ ॥	एस० बी० छेत्री
॥ ४ ॥	अध्यापक — गोपेश्वर तालुकदार
॥ ८ ॥	नबंदा सक्सेना
॥ ९ ॥	गजेन्द्र बसुमतारी
॥ १३ ॥	निह्य गोपाल घोष
॥ १७ ॥	रुपचन्द कुचेरिया

—॥ “एक रोटी” ॥—

—एस० बी० छेत्री
तृतीय वर्ष (कला) स्नातक

“एक रोटी दाता ! भगवान आपका कल्याण करें। मेरा बच्चा दो दिनों से भूखा है।” दरवाजे पर खड़ा वह दया दृष्टि की याचना कर रहा था। अन्दर से किसी के कठोर शब्द आये— “कलही तुझे कह दिया था न, यहाँ पाँव रखा कि पीटा दिया जायगा। फिर तू यहाँ मरने के लिए आधमका। जाता है या जूती खायगा।” दया की भीख माँगने पर ऐसे कठु शब्दों के बौछार पर वह क्या कर सकता था, सिवाय आपनी दशा पर आँसू बहाने के। अपने ही भाग्य को कोसते हुए गम के सागर को पीकर वह दूसरे दरवाजे पर जा खड़ा हुआ। “बाबू जी कुछ मिल जाता खाने को।” सेठजी अपने नन्हें-मुन्हें के साथ खेल रहे थे। सेठने उसकी ओर बिना देखे ही कहा “यहाँ खाना बँटता है क्या?” उसने नम्र निवेदन करते हुए कृष्णा का पुकार की— “मालिक भगवान का दिया आपके पास बहुत कुछ है, इस गरीब की एक मुठ्ठी मिल जाता हजूर।” सेठ गुस्से से उसकी ओर घुरकर गरज उठा— भगवान का दिया नहीं है तो क्या तेरे बाप-दादों का दिया हुआ है? एकबार कह दिया नहीं मिलेगा, तो चल अपना रास्ता देख। उसने बाजी जी से कहा— हजूर क्या करूँ, पेट नहीं मानता आग जो लगी है। आग लगी है तो जा नदी में कूद

पड़। पास बँठे किसी दूसरे ने कहा— देख सामने जो रास्ता देख रहा है न, सीधे नदी की ओर जाता है। इतनी बड़ी दुनिया में दया दिखाने वाला कोई नहीं। वह आसमान की ओर देखने लगा, उसके झुरियाँ पड़े गालों में आँसू के दो बूंद लड़क आये। उसके सूखे होठ फड़फड़ाये— भगवान तुम कहाँ हो? इतने में सेठ के नन्हें-मुन्हें ने कहा— “माँ माँ।” “माँ” शब्द को सुनकर उसने अपने बच्चे को सीने में और जोर से चीपका लिया और उसके करोलों की चूमते हुए वह अतीतकी दुनियाँ में खो गया, बीते हुए दिनों की यादों में लीन हो गया एक साल पहले—

वह एक गाँव में था। विशाल वट-वृक्ष की फेंली हुई गलियों और तनों के नीचे एक भिखारिन के साथ, जिससे उसकी शादी हुई थी। वह जोरो के वृक्षारसे पीड़ित थी और उसकी गोद में ६ महीने का फूलसा मासूम बच्चा खेल रहा था। आमावस्या की काली रात थी, चारो तरफ गहरा अन्धेरा छाया हुआ था। हाथ को हाथ नहीं सूझता था। चारो ओर से सियार और उल्लुओं की कंकश ध्वनि सुनाई दे रही थी। उसकी बीमार पत्नी ने प्यास से जीभ को चटपटाते हुए कहा— ‘पानी’। वह पात्र लेकर घड़े के समीप दौड़ा किन्तु हाथ घड़े में शक बुझी पानी नथा।

प्यास से छटपटाते हुए भिखारिन ने कहण और ददं भरी शब्दों में कहा — “पानी पानी मरी ।” भिखारी बड़े उत्थान में पड़ा, वह क्या करे ? इस गरन शत्रि के अंधेरे में वह पानी लाये तो कहां से ? वह सरितातो यहाँ से एक कोस की दूरी पर था जाहाँ से वह रोजाना पानी लाया करता था । हाँ समीप में शिव मन्दिर का कुँआ था किन्तु उस कुँएँ में पानी भरना उसके लिए अपराध समझा जाता था, क्यों कि लोग उसे अछूत करते थे । भगवान यह संसार तुम्हारी सृष्टि है । तुम्हारे ही हाथों से सजाये बाग के प्रसूनो में यह कैसा छूत और अछूत ? तुम्हारी सन्तानों में यह कैसा भेद ? भिखारिन अब प्यास से अधीर हो उठी । वह व्याकुल हो कर बोली — मरी .. मरी ... आह ! पानी ... पानी । अब भिखारी से रहा न गया । उसके घँघे का बाँध टूटा और घड़ा लेकर मन्दिर के कुँएँ की ओर दौड़ा । कुँएँ के समीप जाकर उसके पैर ठिठक गये, उसका हृदय जोरों से घड़कने लगा किन्तु भिखारिन की कहण, वेदना भरी आवाज का स्मरण होते ही वह तुरन्त आगे बढ़ा और एकवार अपनी नजरो को चारों तरफ दौड़ाया — पानी भरते हुए उसे कोई देखनले । रात्रि के गहन अंधकार में उसे कीन देखता ? वह इतमिनान से पानी खींचने लगा ? इस वक्त वह अपने आपको भूल गया कि समाज की नजरों में वह अपराध कर रहा है । पानी भरकर घड़े को कंधे पर रखकर ज्यों ही कदम उठाया — कन है ? मध्यरात्रि की घनी कालिमा को चिरता हुआ शब्द गँज उठा । वह किकर्तव्यबिमूढ़ हो गया । वह न तो भाग ही सका और न कहीं छिप ही पाया । वह जहाँ का तहाँ खड़ा रहा मानो घरती से उसके पैर जम गय हो । डर से सूखे हुए मलिन मुह पर टाचों की तेज

रोशनी चमक पड़ी और रात्रि के निस्तब्ध अंधेरे में कोलाहल मचाती हुई मन्दिरके पुजारी क्रोधाग्नि भभक पड़ी — अछूत अछूत । उस अंधरात्रि के सन्नाटे में भी सँकड़ो लोगो का जमघट लग गया ‘अछूत’ सबों के जबान से यही शब्दो निकल रहा था । मारो माले की इस नीच ने कुआँ ही अपवित्र कर दिया । अछूत कही का, पापी ! इतने लोगो के मुह से एक ही शब्द निकलता सुनकर भिखारी डर से थर-थर कांप उठा । उसके हाथ ढीले पड़ गये और कंधे पर जो घड़ा था वह नीचे गिर पड़ा और चकना चूर हो गया । घड़ा क्या गिरा कि सँकड़ो हाथ उमपर बरस पड़े — तड़ाम तड़ाम ... तड़ाम । और सारा खेल ही खत्म हो गया । फिर सन्नाटा छा गया । भिखारी सरिता की ओर दौड़ना चाहा : किन्तु एक कोस का फासला तटा करते कुछ समय लग ही जाता । और उधर भिखारिन का जीवन-दीप बुझना चाह रहा है, जीवन बागीया का फूल मुरझाना चाहता है । एकाएक उसे ध्यान आया, घड़ा गिरते वक्त उछल कर कुछ पानी उसके मँले-कुचैले, फटे-पुराने वस्त्र की भिगो चुका था । वह बड़े चरन से उस भींग वस्त्र को सम्हालते हुए वृक्ष के नीचे दौड़ आया, जहाँ अपनी बीमार पत्नी को तड़पना हुआ छोड़ गया था । मिट्टी से बने पात्र में उसने अपने गीले वस्त्र की निचोड़ा । पानी की दो चार वूँदे गिरी । वह उसे ही लेकर अपनी पत्नी के पास गया और बोला — ‘लो यह पानी, तुम्हारे लिये लाया हूँ ।’ भिखारिन भला क्या जवाब देती । कुछ देर पहले वह पानी के लिए बेचैन थी किन्तु इस समय वह मीठी निद सो रही थी । वह गहरी नींद में खोई था । और वह सदा के लिए सो गई थी । भिखारी ने उसे जगाने की लाश कोशिश की किन्तु हाय ।

उसका भाग्य ही छोटा निकला। वह आपनी पत्नी की जगा न सका। उस बेचारे का क्या वश दुनियाँ की कोई ताकत भी उसे जगा नहीं सकती थी। वह तो कभी का इस संसार से दूर दूसरी दुनियाँ में जा चुकी थी। उसकी जीवन संगीनी सदा के लिए उससे अलग हो गई थी। वह अपने जीवन-साथी से हमेशा के लिए बिछुड़ गया था। इसके बाद बिरह के सागर में गोता लगाते हुए, बेदना के भारी गठुरे को दिल के लिये अपने चाँद से बच्चे की छाती से चिपका कर इस शहर में आया था और—

“एकरोटी! मिल जाता मालिक।” जून के महीने की कड़ाके की धूप थी। यह धनियों का मुहल्ला था। लोग बिजली के पंखे के नीचे आराम कर रहे थे। किन्तु यक्ष भिखारी जिसके सूरत से ही पता चलता था कि कई दिनों से भूखा है, अपने मासूम बच्चे की सीने से लगाये एक विशाल अट्टालिका के दरवाजे पर खड़ा अपनी ददं भरी कण्ठ पुकार लगा रहा था। अट्टालिका के भव्य कमरे में आवाज गूँज कर बाहर आई— “जा रे जा अभी देनेवाला कोई नहीं है। यह भी भोग माँगने का कोई

समय है? अभाग कही का देखता नहीं कैसी गर्मी पड़ रही है?” वह बेचारा गिड़ गिड़ाकर बोला— ‘हज़ूर एक मूट्टी चावल मिल जाता।’ इसने तो सोना हराम कर दिया। देखता नहीं यह आराम करने का वक्त है? दोपहर की इस धूप में तुझे चावल देने कोन निकलेगा? सेठजी आपका भला होगा। एकरोटी....। इस नालायक ने तो कान फाड़ दिया। अरे कोई है— धक्के मारकर भगाओ इस हरामजादे को। औरत भी बगल से एक लम्बा तगढ़ा दरवाना हाथ में डंडा लिये निकला और जोर से धक्का देते हुए बोला— “जाता है या डंडे लगाऊँ।” उसका बच्चा जो नीचे बैठकर दया दृष्टि की ओर ताक रहा था। वीख पड़ा। बेचारा गरीब कई दिनों का भूभा अपने पाँवों को सम्हालते-सम्हालते भी लड़खड़ाकर नीच सड़क में धड़ाम से गिर पड़ा। बेचारा झटपट उठ न सका और उसीक्षण एक ट्रक वहाँ आ पहुँची। ट्रक का पिछला पहिया उस दीन की छाती पर चढ़ गया। उसके मुँह से खून की धारा बह निकली। रक्त के साथ-साथ कुछ अस्पष्ट शब्द भी निकल रहे थे। शायद आखिरी पल भी वह अपने भूखे बच्चे के लिये कह रहा था— “एक रोटी”— बस—

“रहस्यमयी”

अध्यापक— गोपेश्वर तालुकदार

उसका नाम मत पूछो। पूछना बेकार है। उसको शहर में सब पहचानते हैं। यहाँ तक कि रिक्से वाले, टैक्सी वाले को भी मालूम है। आप भी पहचानते हैं। नहीं पहचानते तो नाम गरवर सुनें होगी। इतना कहने पर यदि मालूम नहीं हुआ, अज्ञानता का परिचय देना नहीं चाहिए। मालूम हो या नहीं सिर्फ इतना कह डालो, ‘हाँ मालूम है’। तब लोग सोचेंगे आदमी पढ़े लिखे है। दुनियाँ के बारे में बेखबर नहीं है। जमाना बदल गया कुछ ऐसी बातें हैं जिनको न जानने पर भी काम चलता है। जैसे किस हाल में क्या पिकचर लगा है, कौन नायक नायिका कौन नायिका देखने में खूब सूरत है आदि आदि। भविष्य के लिये जरा सावधान रहिए, नहीं तो कोई उल्लु बनायेगा। तब सुनिये—

“यद्यपि मालती खूब सूरत लड़की नहीं, फिर भी गोरी है। शरीर का गठन उतना सुन्दर नहीं है, पर वह हमेशा फेमिना ड्रेस लगाती है। उसकी पतली कमर, ऊँची छाती, बड़ी बड़ी आँखें औरों को घायल करती हैं। प्रतिदिन एक नया देहनना उसकी खूबी है। और एक ध्यान देने की बात है, मालती को साड़ी बहुत ही पसन्द है”

विश्वविद्यालय का वातावरण बहुत शान्त है।

शहर से दूर होने के नाते हल्का गुल्ला रहित है। बगीचे को मालीने इतना कलापूर्ण दंग से सजाया है, मानो ताकने से दृष्टि जा जमती है। बगीचे के बगल में केन्द्रीय ग्रन्थालय है। ग्रन्थालय का आँगन हरियाली से सुशोभित है। जाड़ी के दिन में छत के ऊपर बैठकर छात्र-छात्रा मीठी धूपका स्वाद लेकर पुस्तक पढ़ते हैं।

आज दिसम्बर की २० तारीख है। मैं शिला से लौटकर होस्टल आ पहुँचा। रातको विस्तर जाने में बहुत देर हुई। इसलिये सुबह बहुत देर तक सोया। नहा धोकर नास्ता किया, तब कॉलेज देर से पहुँचा। दूर से देखा मालती, मीना, रश्मि घास के ऊपर बैठकर कुछ लिख रही हैं। मुझे देखकर वे मेरी ओर बढ़ी। तब मालूम हुआ कि आज समाज विज्ञान का क्लास नहीं हुआ। आफशोस हुआ इतनी जल्दबाजी बेकार किया। मुझे देखकर वह मुस्कुराने लगी। ऐसा प्रतीत हुआ मानो मैं एक रहस्य हूँ। जितने मेरे नजदीक पहुँची उतना खेल चरमसीमा पहुँचा। मैं पानी हो गया शर्म के मारे जड़सा हो गया। भाव समुद्र में भावों की टकराव होने लगी। सोचा— ‘कक्षा से विरत रहने के आज बहुत दिन हुए। निर्देशकने कुछ कहा होगा, और अन्य क्या सुनेगा।

इसके अलावा मेरे अन्तर में मानसिक दुर्बलता कुछ नहीं थी।

‘हेलो कलिता, गुड मॉर्निंग।’

‘सेम तु ईड’।

जब क्लाश नहीं है, चलिए ज़रा घूमने चलो आपत्ति न उठाकर कदम आगे बढ़ाया। कुछ क्षण नीरवता से कट गया। नीरवता भंग करके कहा— “आखिर बात क्या है?”

मालती— ‘सब कुछ मालूम हो जाएगा। इतनी जल्दीबाजी क्यों? डर क्यों? सिर्फ पाँच रुपये इतनी दिन कक्षासे विरत रहे इसलिए आपका फाइन।’

फाइन का नाम सुनते ही मेरा कलेजा घटकने लगा भाव समुद्र में मैं उतार चढ़ाव करने लगा। मनमें चिन्ता हुई। जैसा निर्देशक एक दिन की छुट्टी मंजूर नहीं करते। और आज १० दिन बिना अनुमति कक्षासे विरत रहा। भगवान जाने नतीजा क्या होगा मालतीके ऊपर मेरा मुँहासा आया। फायदा क्या गलती मेरी ही है। मेरे अपने ऊपर ग्लानि हुई। मैंने किसलिये कहा था उस नटखट लड़की को। मालती मेरा सर्वनाश का मूल है। उसका पीछा कैसे छोड़ा जाय। वह एक विचित्र लड़की है। मिलने से शनिग्रह जैसा पकड़ती है। पिंट छुड़ाना मुश्किल हो जाता है। भगवान जाने उसके साथ दीस्ती बनाके आच्छा किया या बुरा। चिन्ता के भँवर में परकर मेरा मन भीगा भीगा हो गया।

मालती— ‘कैण्टिन मिल गया। और ज़ायेगें किधर।’ भीतर ही भीतर मैं आग हो गया था। पर मुँह नहीं खोला। अपना खून का घूँट पीकर रह गया।

असली रूप पर पर्दा डालते हुए नीरस रूखी हसी के साथ बोला— घटना क्या? मुझे मालूम नहीं

कुछ मालूम।’

मालती— ‘कारण अभी अभी बताऊँगी। पहले बताइये पट्टी होगी कि नहीं।’

—बस होगी।

—सच।

—सच।

—यह लीजिए।

साम को फाड़कर एक ही साँस में चिट्ठी पढ़ डालो। सबर सुनकर मुझे बहुत ही आनन्द हुआ। जिस कामके लिये मुझे सिलांग जाकर अपना सा मुँह लेकर लोटना पड़ा, मालती से यह सबर सुनकर मुझे बेहद खुसी हुई। आनन्द से दिल भर गया। उस दिन से मुझे मालती को अच्छा लगने लगा।

मालती के ऊपर बहुतेरे को ईर्ष्या है। इधर ऊपर हर कही उसकी निन्दा की कहानी। वह बेशर्म है। कोई इज्जत नहीं है। दिन रात केवल लड़की के साथ खेला करना उसका काम है। भगवान ने जवानी उन्हीं को दिया है। हमें देना भूल गया। आदि आदि गन्दी बातें।’

भोर में उठकर होस्टल के आँगन में इधर उधर करता रहा। सामने वाली पान दुकान में एक बड़ा पोस्टर देखा। कुछ आगे बढ़कर पढ़ लिया। मालती के नाम पर निन्दा की कहानी पढ़कर मुझे बहुत दुख हुआ। अगर सत्य होता तो बुरा नहीं लयता। उसको किसीने नहीं कुटा। उसकी इज्जत किसी प्रोफेसरने नहीं गबायी। ये सब अनहोनी बातें किसीके कानोमें घूस सकती है। पर मैं विश्वास नहीं करता हूँ। मुझे मालती के ऊपर सोलह आना विश्वास है। विदा की अंतिम घड़ी पर मालती के ऊपर ऐसा आक्रमण मुझे बहुत बुरा लगा शाम छः

बजे होस्टल छोड़कर स्टेशन की ओर खाना हुआ। चलते समय मनमें तरह तरह की भावों की बूँद बूँद पेटा होने लगी—

“मालती बुरा मानेगी शायद। आखिरी मुलाकात करना उचित था, वह मेरी राह देखती रहेगी अवश्य।” और सोचता हूँ— नहीं मालती को दर्शन न देना ही ठीक है। जब यह खबर शहर के कोना कोना फैला, मालती के पास पहुँची होगी। ये बातें सोचते सोचते आखिर स्टेशन पहुँचा।

गाड़ी लाईन पर खड़ी थी। मैं गाड़ी पर चरकर वेंडिंग ठीक ठाक करने में लग गया। कुछ क्षण के बाद दो लम्बी सास लेकर गाड़ी हवा से बातें करने लगी। मैं एक पत्रिका अपने को विलीन कर दिया। दूसरे दिन सुबह गाड़ी लामडिंग स्टेशन पहुँची। बाहर बहुत शोर मच रहा था।

— ‘ए गरम चाय, हे’।

— ए गरम पुड़ी।

— ए ताजा भाजा।

घड़ी से पता चला, सात बजने में पाँच मिनट कसर। जल्दी, जल्दी बिस्तर सम्हाल कर प्लेट फॉर्म उतर गया। ससयका अभाव होने के नाते प्लेट फॉर्म में ही एक कप फीकी चाय पीली। एक सिगरेट जलाके धीरे धीरे हुइनर के पास चला। आसाम ट्रिविउन एक उठाकर उसपर दृष्टि दोराने लगा। लेकिन मैं पेपर पढ़ नहीं सका। पहला पन्ने में ही मेरी दृष्टि रह गयी। जब मालती की निन्दा कहानी ट्रिविउन तक फैली, मैं आग हो गया। पेपर को फाड़ डालने की इच्छा हुई थी। मन ही मन सोचा इतनी गन्दी बातें सम्पादक क्यों छपाते हैं। सत्य असत्य का को विचार नहीं संवाद मिलने से छपता है

इन्ही लोगोंने देश का सर्वनाश किया ऐसा झूठ गन्दी बातें से पूर्ण अखबार का क्यो नहीं मृत्यु होती। मेरी दृष्टि शक्ति मनो थक गयी। आँखों से ससौरी फूल देखा। मानसिक दुर्बलताने मुझे बहुत किया। भीतर जाके स्लीपर में कुछ विश्राम लेनेका इरादा हुआ। मैं निन्द्रा देवी की हिमानी गोदमें सो गया।

मैं डिब्रुगढ़ विश्वविद्यालय में हूँ। वाम दाखिल करने के बहुत दिन नहीं हुए। ससुराल में आई नव बधु की भाँति मेरा मन। बाहर में विद्यार्थियों का भीड़। आफ पिरियद में मैं इधर उधर कर रहा हूँ। एक अनजान हसीन लड़की। इस बहुत उल्टा माँडन। तीन सहेली के साथ मेरे सामने रुक गयी। मैं थोड़ा सावधान हुआ। एक मीठी हसी के साथ मुझे पुछा—

— जी आपका घर लोवर आसाम में है न ?

— जी हाँ — आपका ?

— मेरा — इस शहर में ।’

— आपका विषय ?

— ‘समाज विज्ञान-आपका ?’

— ‘सेम—तब हम एक ही विभाग के है ।’

— ‘नमस्कार ।’

— ‘नमस्कार ।’

नींद खुली। पहाड़ी इलाके में भयानक शब्द करके गाड़ी चल रही थी। सामान के उपर नजर फँकी। सब ठीक है। डिब्बे के सब यात्री छोड़े बेच कर सो गये थे। किसी के शैन में खलल न डाल कर फेर आँख मुदली।

मैं टाईफायट खेल रहा हूँ। मेरी हालत दिन ब दिन बुरी होती जा रही थी। मालती मेरे विस्तर पर बैठकर मुझे दबा पीला रहीं है। आज

२० दिन पूरा हुआ। घर वालों को कोई खबर नहीं भेजा। तार भेजने की इच्छा थी। पर मालती मना की। उसने कहा— 'जहाँ मैं हूँ, आपको चिंता करने की क्या जरूरत। ओ, आइनों आप रुपये के बारे में सोच रहे हैं। मैं सब मेनेज करूँगी आप बेफिकर रहिये।'

एक महिना शेलने के बाद आज की हालत फेर लोट आई। गाड़ी तब होजाइ स्टेशन में। एक करबत लेकर फेर सो गया।

१० दिन पहले की बात है। हम रिजरवेसन करके टोकिस से लौटे हैं। विदा लेते समय प्यार भरी आँखों से मालती मुझे विनती की थी। 'कल रात को हमारे वहाँ खाने को प्रोग्राम रहा।' भाई बहिन सब आपसे आखिरी मुलाकात चाहते हैं। जरूर आईये मैं आपके इन्तजार में रहूँगी।

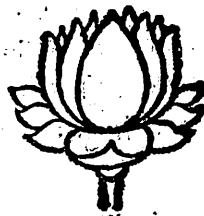
'हो सके तो कोशिश करूँगा। रात बहुत हुई। होस्टल का गेट शायद बन्द हुआ होगा। गुड नाइट मालती। आता हूँ।'

'गुड नाइट भूलिए मत।'

बीति हुई जिन्दगी की यादगारी मुझे पागल जैसा बनाया। धैर्यका बाँद ढीला हो गया। कुछ देर फूट फूट कर रोया। बेदना का दोष जब हल्का हुआ साहस व टोरने की कैशिश की। पर मुझे पराजय की साहरण लेनी पड़ी। अपने पर रोष उत्पन्न हुआ। ग्लानि में अन्तर भर गया। अन्तर बोल उठा, मैं कायर, मैं कापुरुष, मैं पलायनवादी मैं आजका मनुष्य नहीं हूँ। प्यार का नजराना मैंने दिया क्या? घोखा केवल घोका। रिक्सा घर के गेट पहुँचा। उतर कर घर की राह पकड़ा।

इन्तजार में ही सब बैठे रहे। बज चुका, १० बज चुका, ११ भी व्यतीत हुआ। इतनी देर तक जब लापता घरवाले भोजन समाप्त करके सो गये। माता मालती को भोजन के लिये बार बार पुकारी। पर जब नहीं आई अपना हिस्सा खाकर सो गया। मालती का खाना टेबिल पर ठण्डा पड़ा रहा।

उसने पतीक्षा में रात बिता दी।

॥ बसन्त ऋतु में कोयल ॥

— नबंदा सक्सेना
द्वितीय वर्ष (कला)

बसन्त ऋतु में ही कोयल
क्यों मीठी बोल सुनाती है ।
अपनी प्यारी बाणी से
क्यों सबका दिल बहलाती है ॥
इसकी मधुर बाणी सुन,
बच्चे खुश हो जाते हैं ।
सब कुछ भूल-चूक करवे,
इसे ढूँढ़ने आते हैं ॥
बच्चों के साथ आँख मिचौनी,
हरदम वह खेला करती है ।
छुप-छुप पत्रों की आड़ों में,
हरदम वह गूँजा करती है ॥
कोयल काली होकर भी,
क्यों, इतनी खुश दिल होती है ।
इसकी मीठी बोली सुनकर,
क्यों, प्रकृति भी हँस पड़ती है ॥
कोयल रानी, यह बतलाओ, यह बोली,
किसने तुम्हें सिखाई है ।
हम भी हसी प्रकार ही बोले
जो बोली तुममें पाई है ॥

इत्तफाक

— गजेन्द्र बसुसतारी
द्वितीय वर्ष (कला)

प्राक विश्वविद्यालय की रिजल्ट निकल गयी लेकिन अनु पास न कर सकी। इस बात को सुनकर अबिनाश कॉलेज से सीधा अनु के घर चला जाता है। घर में चुप-चाप बाहर में कोई दिखाई नहीं पड़ता। दरवाजा आधा खुला हुआ है — 'घर में कोई नहीं है?' राह न पाकर अबिनाश पुकारता है। 'कोन? अबिनाश?' अनु की माँ रसोई घर से निकलती है। 'बाकी सब कहाँ चले गये हैं? पता नहीं कहाँ गये।' अनु नहीं है? अबिनाश पूछता है। 'हैं अपने कमरे में' 'क्यों बेटा? फेल हुई है' इसलिये चुप-चाप कमरे में बैठती है। अबिनाश तुम वहाँ जाओ, उसको कुछ समझाओ। अबिनाश उसके कमरे में जाता है और बैठता है। दोनों खामोश थे। नजर मिलती पर मूझ जाती। दिल में दोनों के तूफान उठ रहा था ठीक घर के पीछे नारियल का पेड़ था। पेड़ में बहुत फल लगे थे। उसी पेड़ पर एक कोयल आकर गीत गाती है मोनो प्यार का सन्देश लायी है। अबिनाश अनु के बारे में सोचता है, कैसे अनु पास न कर सकी? पढ़ाई में खराब नहीं था और मन लगाकर पढ़ती थी। तब भी कैसे फेल हुई। अनु जो हुआ उसे भूल जाओ। सिर्फ तुम तो नहीं तुम्हारी जैसी बहुत फेल हुई है। इतने में कोई चिन्ता करने की बात

नहीं। 'अबिनाश अनु को कहता है। इसी तरह अबिनाश अनु को समझाता रहता है। धीरे धीरे अन्धेरे छाया। अनु का मुँह अस्पष्ट दिखाई पड़ता है। कुछ देर बाद अनु का छोटा भाई लालटिन बलाकर जाता है। लालटिन की धीमी रोशनी में अनु खोयी सी नजर आती थी। अनु बास्तब में खोयीसी रहती थी। इसी वक़्त माँ चाय लेकर आती है। दोनों की चय टेबल में रखती है और पीने के लिये अनु रोष करती है। माँ फिर वहाँ से बाहर चल देती है। अबिनाश और अनु चाय पीते हैं। खिड़की से फूलों की बेमिसाल खुशबू आती है। 'तुम्हारे मन में बहुत चिन्ता है अनु?' अबिनाश पूछता है। 'तहीं मेरे दिल में कोई चिन्ता नहीं। चिन्ता नहीं तो तुम क्यों खोयी खोयी सी रहती हो? मैं ऐसीही रहती हूँ। तुम झूठ बोलती हो। नहीं मैं झूठ नहीं बोलती मैं जानती थी कि मैं पास न कर सकूँगी। शायद मेरी नसीब में लिखा हुआ था। इसलिये दुख चिन्ता करके मुझे क्या मिलेगा। अनु तुमको फिर परीक्षा देनी पड़ेगी। अबिनाश कहता है — परीक्षा कभी खरम नहीं होती। Failure is pillar of success। ठंडे दिल से काम लो। फिर कोशिश करो। अनु — मुझसे और नहीं होगा अबिनाश। 'हिम्मत से काम लो अनु, हिम्मत से। तुम्हें तन्हाई से

रहना नहीं चाहिए। अपनी उदासी छोड़ दो फिर मुस्कुराना सीखो। अबिनाश करता है।' मैं कि गयी हूँ। अबिनाश एक बार फेल होते ही। मैं और परीक्षा देना नहीं चाहती।

“एक बार हारकर हिम्मत हार गयी?”

“तुम क्या सोचती हो अनु.....!”

मैं सोचती हूँ.....। उसी वक्त कहीं से अनु का भाई मनजीत आता है। अबिनाश को देखकर मनजीत कहता है— अरे तुम? कितनी देर से बैठे हो? वह एक कुर्सी लाकर बैठता है। ‘बस कुछ देर हुआ। अबिनाश कहता है।’ ‘अनु का हाल क्या है?’ अरे भाई फेल हुई तो हुई इस में भी कोई रोने की बात है! ‘कोन रोयी?’ अनु कहती है। मनजीत कुछ कहना चाहता था इसी वक्त मैं फिर चाय लाकर टेबल पर रखती है। अगली साल अनु को फिर परीक्षा देनी पड़ेगी। मैं अनु को कहती है। “मैं भी सोचता हूँ अनु को परीक्षा देनी ही होगी।” अबिनाश मैं का साथ देता है। ‘क्यों नहीं क्यों नहीं?’ मनजीत भी साथ देता है। सभी के कहने से अनु को बहुत गुस्सा आता है। She is much shocked। कुछ देर बाद अबिनाश विदा लेकर अपना घर जाता है।

अबिनाश का घर शहर से पाँच मील दूर है एक गाँव में। माँ-बाप, भाई बहन को लेकर एक छोटा सा कमरा लेकर रहता है। तीन छोटे भाई और दो छोटी बहनें हैं। अबिनाश के पास इतना धन दौलत तो नहीं लेकिन खाने पीने की हो जाता है। कुछ जमीन है। पिताजी यहीं पर हल चलाते हैं। सबेरे उठकर पिताजी काम में हो डूबते रहते हैं। बचपनमें अबिनाश को हल चलाने का बड़ा शौख था।

और सबेरे में उठकर पिताजी के साथ खेत में जाया करता था। बचपन की बात है बड़ी मजेदार। अबिनाश तब पाँच वर्ष का था। अबिनाश सबेरे उठकर पिताजी के साथ हल चलाने गया था। कुछ जमीन पहाड़ के सामने थी। पिताजी हल चला रहे थे और अबिनाश कुछ केले लेकर एक गाछ के नीचे बैठा था। बस कुछ देर बाद बन्दर का एक दल आया। और अबिनाश के सामने से केला छिनकर लेना चाहा। उसी समय अबिनाश की नजर बन्दर की तरफ गई। उसने सोचा, आने दो साले को। इस तरफ आयेगा तो उसे नानी की याद दिला दूँगा। अबिनाश बन्दर को देखकर पिताजी को नहीं बताया। धीरे धीरे बन्दर सामने आ गया, अबिनाश ने भी हिम्मत नहीं हारी। हाथ में एक लाठी लेकर उसे मारने को बेताब हो गया। एक बन्दर झपटके सामने आया और केला पर हाथ दिया। इसी वक्त अबिनाश उसको मारा और बन्दर की पूँछ कट गयी। उसीको देखकर बाकी बन्दर भी अपनी अपनी जान लेकर भाग गये। इसी तरह कभी मोर, कभी हिरण आदि के साथ सामना करता था। उसे प्राकृतिक दृश्य देखना बहुत पसन्द था और तरह तरह के पक्षी की आवाज सुनता था और दोहराता था।

अनु के घर आना अबिनाश की एक आदत पड़ गयी है। अनु के घर जाये बिना अबिनाश को चैन नहीं मिलती। जिस घर में कुंवारी रहती हो उमी घरमें आना जाना करने से दूसरों की नजरों में जलदी पड़ जाते हैं। इस बाद को वह अच्छी तरह से जानते हैं तब भी जाये बिना रह नहीं सकता। पहली बार अबिनाश जब अनु के घर गया थी उस दिन से अनु का घर नहीं भूलता। हाई-स्कूल में पढ़ते समय किसी

कारण मनजीत से दोस्ती हो गयी थी। लेकिन मनजीत अनु का भाई थे। अबिनाश को मालूम नहीं था। एक दिन अबिनाश दोस्त मनजीत के घर जाता है। वह पहली बार मनजीत के घर गया। अनु घर के बरानदे में खड़ी है। अबिनाश अनु को देखकर घबरा गया, क्योंकि अनु को कुछ दिन पहले से जानता है। अबिनाश सोच में पड़ गया— अनु मनजीत की बहन तो नहीं? खर छोड़ इन बातों को। अबिनाश ने अनु को पूछा— अबे लड़की तुम यहाँ क्या कर रही हो? अरे पहले मेरे स्ववाल का जबाब दो। 'अनु पहले मेरे स्ववाल का जबाब दो। अबिनाश अनु का कान पकड़ता है और मनजीत को पुकारने लगता है। मनजीत आवाज देता है। कमरे से निकलकर अबिनाश को ड्राईंग रूम में ले जाता है। साथ साथ अनु भी ड्राईंग रूम में चली जाती है। अबिनाश ड्राईंग रूम में बैठकर सोचने लगता है। कितनी सुन्दर सजावट है। चारों तरफ कुर्सी कुर्सी के ऊपर फिर नरम कमड़ा बीच में टेबल, टेबल के ऊपर फूलों से सजाया हुआ कपड़ा और दिवाल पर महान महान व्यक्तियों की तस्वीर लटकी हुई है। सचमुच, उन्होंने ड्राईंग रूम को शानदार ढंग से सजाया था। अबिनाश मनजीत से पूछता है— यह लड़की यहाँ क्या करने आयी है? क्यों क्या हुआ? मनजीत बोलता है। तुम उसे जानते हो? वह मेरी बहन है।' अच्छा वो तेरी बहन है....? हाँ भाई जानता हूँ, लड़की पगली सी आवारा तितली सी है। मुझे तो देखकर गुस्सा आती है। अनु को इस बात को सुनकर गुस्सा आता है और माँ के पास चली जाती है। कुछ देर बाद माँ चाय लेकर आती है। मनजीत माँ को अबिनाश का परिचय करा देती है। दोनों चाय पीते हैं। मनजीत की माँ अबिनाश

को बहुत उपदेश सुनकर बहुत खुश हो जाता है। अबिनाश सोचता है मुझे कितनी प्यारी माँ और मिली है। ऐसा उपदेश देना मेरी माँ नहीं जानती। कुछ देर बाद अबिनाश और मनजीत दोनों घूमने चले जाते हैं। उसी दिन बाद अबिनाश ने अनु के घर आना जाना शुरू किया। कुछ दिन बाद अबिनाश सभी के दिल में जगह बना लेता है। अब अनु के माँ-बाप अबिनाश को बेटे की तरह मानते हैं।

• • •

अबिनाश और अनु का परिचय एक फाँकशन में होता है। अबिनाश क्लास VIII में पढ़ता है और अनु भी। लेकिन दोनों का स्कूल अलग अलग Local students Association की conference हर एक साल में होती है और उसी conference में तरह तरह की प्रतियोगिता होता है। उसी नाटक में और अनु नृत्य में। प्रतियोगिता में बड़े जोतदार रंगसे चलती रही। अन्त में एलान किया गया कि नाटक में सर्वश्रेष्ठ नायक अबिनाश और नृत्य शिल्पी Miss Lady, यानी जिसका नाम अनु है। अनु और अबिनाश तब एक दूसरे को बधाई देते हैं। सही बधाई देने के बाद उसी दिन से दोनों एक दूसरे को जानते हैं। दोनों स्कूल में जाते रहते हैं और मुलाकात करते रहते हैं। अब धीरे धीरे शास को दोनों मिलके घूमने लगते हैं। दिन के बाद दिन आये। अब दोनों करीब आने लगे और एक दूसरे को चाहने लगते हैं। इतनी जल्दी कैसे दोनों का मिलन हुआ यह भी ताज्जुब की बात है। शायद भगवान ने दोनों को एक साथ प्रेम-सूत्र में बाँधा दिया हो। अबिनाश और अनु दोनों नाबालक हैं। दोनों खिलते हुए नाजूक फूलों की तरह खिल रहे हैं।

चमकता हुआ चेहरा । वे लोग नहीं जानते है कि आगे चलकर क्या होगा ।

धीरे धीरे दोनों जवान हो गये । अब दोनों दसवी कक्षा में पढ़ते है । एक दिन अनु अविनाश के पास चलि गयी जाहाँ अविनाश घर किराये करके रहता है । अनु वहाँ कभी नहीं गयी थी । अविनाश पत्रिका पढ़ रहा था । अनु ने जाकर अविनाश को पुकारा—“अवि .. अवि । वह सुनकर समझ गया कि अनु आयी है । ओर आधाज देता है आओ अनु.... आज अचानक यहाँ ? आयी तो हूँ, अब क्या खिलाउगे अनु अविनाश को बोली । दोनों अन्दर जाकर बैठते है और अनु को मीठी मीठी बातें सुनाते है । वह बातें सुनाते है । वह हँसती हुए बोली, इतने दिनों बाद मिले हो कुछ कहे होंगे कुछ बोलेगे । अनु का सामील अविनाश को बड़ा सुखद लग रहा था । वह हँस-हँस कर अवि को ऐसे कुरेद रही थी जैसे उसके जीवन के सारे राज इन्हीं क्षणों में पा लेना चाहती हो और अवि उसके सामने और भी स्पष्ट होता जा रहा था । वह ठण्डी आह भर कर बोली, “और सुनाओ अविनाश कुछ अपने बारे में भी । उसके कानों के कुण्डल झूमते देखकर वह मोहित हो उठा । कुछ देर के बाद अविनाश चाय के लिये रसोई घर में जाता है और जल्दी बनाकर चाय ले आती है । दोनों पीते पीते बात करते रहते है । चाय पीनेके बाद अनु और अविनाश पहाड़ पर घूमने चलते है । पहाड़ शहर से कुछ दूर थे । दोनों हाथ पकड़ते हुये पहाड़ उपर उठ जाते है । उपर जाके दोनों एक पत्थर पर बैठकर दम लेते है । अविनाश अनु की ओर देखता है और सोचता है -- पन्द्रह सालकी उम्र, रंग-रूप गोरा, चेहरा उठी हुई काली मीहे, चंचल आँखें, पतले होठ

कानों में लटकते हुए गोल कुण्डल, मधुर प्यार भरी चितवन, विलकुल सपनों की रानी । अविनाश को कुछ सोचते देखे उसने छोड़ा “क्या सोच रहे हो.... ?

ऊपर आते आते थक गया हूँ.... । अविनाश ने बात बना दी । ‘मुझे बनाने की कोशिश न करो अवि ! अविने कहाँ— ‘अनु में बहुत भाग्यवान हूँ । तुम्हारी जैसी खूबसूरत साथी मिलके मैं बहुत खूश हूँ । तब अनुने कुछ शरमाकर कुछ घबरा कर बातको टाल देती है । अनु शहर की ओर देखकर बोली— देखो देखो शहर कितना शुन्दर दिखाई पड़ता है । गाछ, मकान, बंगला सब समान दिखाई पड़ता है । अविनाश दूर की चीज को दूर से धोखा दिखाई पड़ता है । लेकिन सामने जाकर देखे तो ऊँचा भी है नीचा भी है । ठीक उसी तरह इन्सान के दिल में शराफत, शरारत आदि होते है । इसी तरह नाना प्रकार की बातें करते रहते रहे । उसकी झुकी झुकी नजरे अविनाश की आँखों से मिलती तो वह शरमा कर झुक जाती । अविनाश अनुका हाथ पकड़ते हुए बोला— “अनु प्यार की मीठी मीठी बातें सुनाओ न ? वह शरमा गई । वह कुछ झेप सी गयी । उसका पूरा शरीर अविनाश से सट गया था । ऊपर उठे हुए हाथ से उसके शरीर का उभार स्पष्ट दिखाई दे रहा था । उसका एक हाथ अभी भी अविनाशके हाथों में था, जिसे उसने छुड़ने का कोई प्रयत्न न किया । गिरती उठती साँसों के साथ उसका शरीर गम हो उठा था । अविनाश अपलक अनु के उस सुप्त सौन्दर्य को पी रहा था । कजरारी आँखों में फैली हुई वह मादकता देख अविनाश विभोर हो उठा । तभी वह बोली, “अच्छा, मेरा हाथ तो अब छोड़ो न चलो घर चलते है । अन्धेरा हो गया ।” अविनाश का नस-नस फड़कने लगी । गाल लाल हो

गये। कान गम हो गये और पूरे शरीर पर एक वशा सा छाने लगा। अंधेरा में अबिनाश को अनु की चंचल आँखों के सिवाय कुछ न दिखाई दे रहा था। कुछ देर बाद अबिनाश और अनु दोनों प्यासी मन को लेकर पहाड़ से उतरकर घर की ओर चल देते हैं। जाते जाते ही बहुत अंधेरा हो गया था। अबिनाश अनु को घर के पास तक छोड़ आता है। शायद, उसी दिन अनु की माँ ने गाली दी थी। क्योंकि ननु कभी इतनी देर नहीं रहती थी। अबिनाश अपने घर जाकर फिर अनु के बारे में सोचता है हमारा यह प्रेम, यह मिलन सिर्फ दो घड़ी के लिये है या युग युग के लिये है। आगे चलकर हमारे प्रेम का क्या होगा। 'अबिनाश अपने आप फिर सोचता है नहीं नहीं हमारे प्रेम का कुछ नहीं होगा। हमारा प्रेम युग युग रहेगा, हमारा प्रेम असर है। सच अबिनाश अनु को चाहता है। वह अनु को दिल की गहराईयों में रखकर प्यार करता है। और अनु को जीवन साथी बनाने का फैसला भी कर लिया है।

• • •

सबेरा हो चुका। अबिनाश बिस्तर से उठकर पूरब की खिड़की खोल देता है और बाहर की ओर देखता है। सूरज बहुत ऊपर उठ चुका। कुछ दूर पर एक शिमल का पेड़ देखता है। अबिनाश भी उसी पेड़ की तरह होता तो? 'झूट, जीवन के लिये कुछ—सोचना नहीं चाहिये।' जीवन की गति चल रही है। सबेरे की सूरज धीरे धीरे दोपहर, धीरे धीरे शाम, बाद में रात हो जाती है। अबिनाश दर्पण के सामने जाकर अपनी सूरत देखता है। अब पहले से भी जवान हो गया। जीवन के सुख-दुःख के बारे में अब सोच सकता है। अबिनाश अनु को भूल नहीं सकता। हर दिन उसी को

याद करता है और सोचता है। वह बात फिर याद आती है जब दोनों पहाड़ पर मीठी मीठी बातें करते थे। दोनों खिल खिलाकर हँसते थे और खणों में खो जाते थे।

अब तक भी अबिनाश अनु के घर जाता रहता है। लेकिन किसके लिये जाता है? मनजीत भी एक जिगरी दोस्त है। वह दोस्त मनजीत के लिये या अनु के लिये? अनु की वह कितना नजदीक से जानता है दूसरों को इतना नहीं जानता। अनु की हरेक बात को वह याद रखता है और सोचता है। अबिनाश अपने आप फिर सोचता है।

“मैं अनु से जल्दी शादी कर लूँ? “नहीं नहीं मैं अभी अनु से शादी कर नहीं सकता।” ‘पहले अनु के माँ-बाप से पुछना चाहिए।’ मगर अनु के माता पिता ने इन्कार किया तो? यह भी हुई बात। अबिनाश सोचते सोचते अपने आप में खो जाता है।

वक्त गुजरता रहा, गुजरता रहा सन् १६-३२ साल आया। सबके अनुरोध के मुताबिक अनु को परीक्षा देने पड़ी। अनु ने जान की बाजी लगाकर हिम्मत न हारकर परीक्षा दी। अब रिजल्ट की इन्तजारी में है। इधर अबिनाश का भी First Part की फाईनल सामने आ पहुँची। वह ध्यान से पढ़ना शुरू कर दिया पहले तो घूमते फिरते वक्त गुजर गया। अब उसने इतना पढ़ना शुरू कर दिया कि खाना पीना भी भूल जाता है। कुछ दिन बाद परीक्षा भी शुरू हुई। अबिनाश ने आसानी से परीक्षा का सामना किया। धीरे धीरे परीक्षा की अन्तिम तिथि आयी और हिम्मत से खत्म कीया। परीक्षा खत्म होने के एक दिन बाद अनु से बिदा लेकर अपने गाँव आता है। अबिनाश रिजल्ट निकलने तक दो तीन महीने के

लिये अपना गाँव में ही रहेगा। लेकिन अबि का गाँव में जाकर दिल नहीं लगता है। उसे अनु की ही याद आती रहती है। शरद काल। पुर्णिमा की रात है। चाँदने इतनी रोशनी दी की मानी सूरज निकल कर आया हो। अबिनाश उसी रात घर से घूमने निकलता है अपने गाँव के पास जहाँ लहराते नदी बहती है। प्राकृतिक सौन्दर्य भरपूर थी। हरेक प्रकार के फूल खिल रहे थे। वह नदी के पास एक पत्थर पर बैठकर अनु को याद करता है और उसी की यादों में खो जाता है। वह सोचता है— मगर अनु भी मेरे साथ होतो तो कितनी बात कर पाती, मिठी मिठी सपने देखते और शायद यही जगह स्वर्ग बन जाती। इसी वक्त अबिनाश कहीं दूर से आवाज सुनता है—

“अबिनाश..... तुम्हारा यह प्यार, यह प्रेम, यह सपना झूठ है। तुम्हारा सपना अधूरा रह जायगा। तुम्हारा और अनु का मिलन एक अनोखा मिलन है। वह तुमको भूल जायेगी।” अबिनाश सुनकर चौंक पड़ता है और अपने आप कहता है— “नहीं नहीं अनु ऐसा नहीं होगा। वह मुझे कभी भूल नहीं सकती।” कुछ देर बाद वह घर लौटता है शायद रात का दस बजे थे।

कुछ महीना बीत गया। अबतक किसीका रिजल्ट नहीं निकला। अबिनाश रिजल्ट के लिये बेताब है। इसी समय अबिनाश का एक दोस्त उसको घर आता है। दोस्त उसको कहता है कि आज कल अनु किसी और के साथ घूमती रहती है। उसका नाम है धीरज। धनी घरका लड़का है। लेकिन मुझे तो लगता है साला ४२०। शाम को कार लेके दोनों एक साथ घूमते हैं। दोनों सिनेमा देखते हैं। बात

सुनकर अबिनाश हँसता है और बोलता है— अरे भाई, तुमने किसी और को देखा होगा। और घूमा है तो क्या हुआ। अबिनाश उसकी सभी बातों को टाल देता है। वह विश्वास नहीं करता। लेकिन अबिनाश को क्या मालूम था कि अनु उसी लड़का से प्रेम करती है। अनु वक्त के साथ साथ बदल गयी। एकदिन अबिनाश सिनेमा देखने जाता है उसी शहर में। अचानक अनु को देखा। उसने अनु को पुकारना चाहा लेकिन साथ में कोई लड़का था। सिनेमा हाल में बहुत भीड़ थी। उसे पुकार नहीं पाया। अबिनाश ने सोचा जब शो खत्म होगा तब मिलूँगा। पिकचर आरम्भ हुआ लेकिन उसको दिल न लगा। उसके बारे में ख्याल आ गया। उसके साथ कौन था? दोस्त ने बनाया वह तो नहीं? वह सोचते सोचते पिकचर देखना ही भूल जाता है। अढ़ाई घण्टे के बाद सिनेमा खत्म हो गया। लेकिन अबिनाश अनु को खोज नहीं पाया। दुखी मन लेकर रात ही रात अपने गाँव चला जाता है। अब अबिनाश अनु को सन्देह भरी दृष्टि से देखता है। अबिनाश और अनु की रिजल्ट निकल गयी। दोनों पास हो गये लेकिन अबिनाश को पास होते हुये भी चैन नहीं मिलती। वह फिर पढ़ाई के लिये शहर चलता है जहाँ पहले रहता था। वहाँ जाकर पता चलता है कि अनु सच मुच उसको भूल कर धीरज से प्रेम करती है। अबिनाश जानकर क्रुधा करता, वह बेचारा सोचते सोचते रह जाता। अब अबिनाश खोया खोया सा रहता है। उसने मनही मन तय किया कि मैं अनु के घर कभी नहीं जाऊँगा लेकिन दिल न माना। एकदिन उसको अनु के घर जाना पड़ा। अबिनाश अनु के घर जाता है। जाकर देखता है वही लड़का भी बैठा है बहुत और बातें

कर रहे है। “अरे अबि तुम हम सब तुम्हारे बारे में कह रहे थे। तुम्हारी उम्र बहुत लम्बी है। आओ, बैठो बहुत दिन बाद आये हो?” ‘अनु ने अबिनाशको कहा।’ ‘बस अनु से पूछता हूँ— माँ कहाँ गयी है?’ भाई के साथ बाजार में कपड़ा खरीदने गयी है। अनु अबिनाश को उसी लड़का धीरज से परिचय कर देती है। ये हैं धीरज, P. U. पास किया है और वे हैं अबिनाश B. A First part पास की है। अनु चायके लिये रसोई घरमें जाती है और कुछ देर बाद चाय बनाकर लेती है। तीनों बातें करते रहते हैं। शायद धीरज को अबिनाश के आनेके कारण एतराज था इसीलिये वह कुछ देर बाद ही अनु के घर से जल्दी चला जाता है। अबिनाश सोचता है, अब अनु से सबाल पूछने का मौका मिला। क्यों कि घरमें कोई नहीं था। वह अनु से पूछता हूँ— तुम धीरज को कब से जानती हो? बस बचपन से। बचपन में हम दोनों खेला करते थे। लेकिन सप्तम कक्षा से उसको गुवाहाटी भेजा गया। पढ़ाई के लिये। तुमने तो मुझे बतायाही नहीं? बताने की क्या जरूरत थी। इसीलिये नहीं बताया। तुम और कितने लड़के को जानते हो? मैं समझी नहीं। मैं नहीं जानता था कि तुम मुझे इतनी जल्दी भूल जाओगी। मैंने तुम पर कितना विश्वास किया था और तुम से प्रेम करता था। लेकिन तुम मुझे भूल गयी हो। याद है अनु पहले की बात? हम दोनों कितने प्यार से बातें करते थे। कितने सपने देखते थे। मुझ में क्या कमी थी। अनु बोलो... बोलो....। बात सुनकर अनु रो पड़ी। कुछ जवाब दे न सकी। मैं जानता हूँ अनु मुझसे अब प्यार नहीं, हमदर्दी नहीं। हर इन्सान को जिन्दगी में अवसर ऐसा मोड़ आते हैं जहाँ बिल्कुल तन्हा

होते हैं। किसी की तलाश में भटकता है। भगवान न करे कभी तुम्हारे जीवन में और आये। वैसे हर मोड़ पर तुम्हारा इन्तिजार करता रहूँगा। तुम किसी भी रूप में हो मैं स्वीकार कर लूँगा। तुम्हारे शुभ जीवन की मैं शुभ कामना करता हूँ, गुड बाई। यह कह कर वह तेजी से पलट कर अपने घर चल देता है। अब अबिनाश तो ऐसी मंजिल की ओर तेजी से बढ़ रहा था जहाँ चारों तरफ अंधियारा ही अंधियारा। अनु क्यों ऐसी अभागन निकली उसे मालूम नहीं! पता नहीं इतनी जल्दी कैसे बिखर गये। शायद वक्त की हालात में कहीं से तूफान आया और बिखर गया। ईश्वर ने फिर क्यों एक कहानी को जन्म दिया किस लिये अनु को मिलवाया और अब क्यों दूर किया।

फिर अनु कालेज में दाखिल हुई जाहाँ पहले पढ़ती थी और अबिनाश पढ़ते हैं। धीरज भी वही कालेज में दाखिल हो गया। सभी कालेज में आते रहते हैं। अनु धीरज से बहुत बात करती है हँसती है लेकिन जब अबिनाश को देखती है तब मुह फेर लेती है। अबिनाश जब अनु और धीरज को मिलते हुये देखता है तो मनही मन जलता है और निराश होकर पानो पीकर रह जाते हैं। अबिनाश अनु से फिर बात करना चाहता है। अनु के पास जाता है तब अनु अबिनाशसे दूर दूर रहती है। अब अबिनाश को अनु से नफरत के शिवाए और कुछ नहीं मिलता। अबिनाश जिसके लिये बेकरार था, बेचैन था, उसने आज अबिनाशको ठुकरा दिया। वह जिसको लेकर कल्पना करता था सपना देखता था यह कल्पना सपना आज टूट गया। उसका जीवन अधूरा रह गया।

पता नहीं अनुने क्यों अबिनाश को ठोकर मार दी । वह उसीके लिये तड़पता है और सपनों में अनु के
लेकिन आज भी अबिनाश अनु के लिये बंताव है । लिये सपनों का ताजमहल बनाता रहता है ।

भारत की सन्तान

— नित्य गोपाल घोष
द्वितीय वर्ष (कला)

हम हैं भारत के सन्तान ।
शान्ति के साथ बना है मेरा प्यार ।
हम है भाई सबका, जो हमें पुकारे, शान्ति की कहानी सुनाये ।
उनको हम गले से लगाये ।
शान्ति की कहानी सुनूँ, प्रेम की कहानी सुनाऊँ
मगर जो हमें एक डंटा मारे
हम उसे दो डंटा मारे ।
सर कभि न झुकावे ।
फिर नेताजी का नाम याद आए ।
तब लाल बहादुर की बहादुरी दिल में जागे ।
भगत सिंह की अमर कहानी गुन गुनाएँ ।
हम हैं भारत की सन्तान ।
शान्ति के साथ बना है मेरा प्यार ।
हमें किसी की परवाह नहीं ।
जो हमें बाखि दिखाए ।
हम उसकी आंखें निकाल दू ।
याहिया जैसे हत्यारा को अच्छी सबक देना जानते ।
मुजीव जैसे नेताको सलाम देते ।
हम हैं भारत की सन्तान ।
शान्ति के साथ बना है मेरा प्यार ।

सोठ की ममता

— रूपचन्द कुचेरिया
प्राक विश्वविद्यालय (कला)

बड़े बड़े शहरों में, बहुत से आदमी टोकड़ियों, चार चक्के वाले भार वाहको पर कुछ न कुछ बिक्री करने के लिये वस्तुयें लेकर घूमा करता है। जैसे दही, पुचका, कचोड़ी इत्यादि। और ये दुकानदार जगह जगह और हर महल्ले में जाकर ये सब वस्तुयें बिक्री करते हैं। इन सब दुकानदारों के ये शब्द प्रसिद्ध हैं। लेलो अम्माजी, ओ सेठानीजी, ओ माताजी लेलो।

मोहित आज मुरलियाँ लेकर शहर में निकला है। मुरली वाला आया है, दो पैसे में मुरली, दो पैसे में मुरली, मुरली वाला आया है।

सारे बच्चे उस महल्ले के उसके पीछे ही जाते हैं। मोहित अपने उसी स्वर से रामू बाबू के घर से निकलता है। रामू बाबू की पत्नी रामू बाबू से कहती है कि लल्लू-बल्लू के लिये दो मुरलियाँ लीजिये। रामू बाबू ने मोहितको बुलाया और पूछा— 'मुरलियाँ क्या भाव दी।' मोहित ने मीठे स्वर में कहा— 'बाबूजी, दो पैसे में एक।' रामू बाबू ने अपने दो लड़के के लिये चार पैसे में दो मुरलियाँ लेली। मोहित अपने उसी मीठे स्वर से आकाश गुंजित करते हुये चल दिया।

सात महीने बाद मोहित आज चोकलेट

लेकर शहर में प्रवेश करता है। चोकलेट ले लो बाबू दो पैसे में चोकलेट।

हम जानते हैं कि नन्हें-मुन्हें बच्चे चोकलेट खूब पसन्द करते हैं। शहरके सारे बच्चे चोकलेट वाले के पीछे हो जाते हैं। रामू बाबू का नौकर उन लल्लू बल्लू को खिला रहा है। अचानक उसके कानों में आवाज आ पहुँचती है दो पैसे में चोकलेट, चोकलेट ले लो बाबू।

रामू बाबू और उनकी पत्नी आज शहर की सैर करने की गये हुये हैं। रामू बाबू की बूढ़ी माँ सब्जी काट रही है। नौकर दौड़े-दौड़े आया और माजी से चार पैसे माँगा।

माजी पूछा कि तुम्हें किसलिसे चाहिये। उसने कहा— चोकलेट वाला आया है, लल्लू-बल्लू के लिये चोकलेट लूँगा।

नौकर ने मोहित को बुलाया और चार पैसे में दो चोकलेट लेकर उन छोटे मालिक को दिया। मोहित भी पैसे लेकर चलते बना।

• • •

तीन महीने बाद मोहित खिलौने लेकर शहर में आया। हाथी-घोड़ा लेलो जी, तीन पैसे में लेलो जी। जाड़े के दिन है। रामू बाबू की पत्नी मायके

चनी गई थी। परन्तु उन लल्लू-बल्लू को छोड़कर गई थी। रामूबाबू धूप में अपने लाड़लो को खिला रहे हैं। कभी कभी ये बच्चे अपने पिताजी से रुष्ट हो जाते हैं और कभी कभी खुश भी हो जाते हैं। उधर से एक आवाज आ रही है 'सिंह-बकरी लेलो जी, तीन पैसे में लेलो जी।

रामूबाबू अपने नौकर को भेजते हैं और कहते हैं कि उसे खिलौने वाले को बुलाओ।

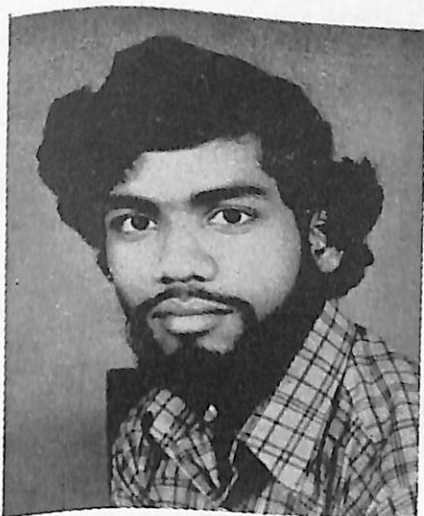
खिलौने वाला आता है। यह हाथी और सिंह तुने क्या भाव दिये? रामूबाबू पछते हैं। प्रत्येक खिलौने का भाव तीन नये पैसे हैं। मोहित उत्तर देता है। रामूबाबू लल्लू-बल्लू के लिये हाथी और सिंह लेते हैं और उसे दोनों के पास पैसे देते हुये कहते हैं कि जाओ। मोहित कहता है कि बाबूजी पोशाता नहीं हैं। रामूबाबू उत्तर देते हुये कहते हैं कि यह सब दुकानदार की चीजे बिक्री करने की चालाकिया हैं। यह लो एक पैसे, और यह एक पैसे उसे देकर बिदा कर देते हैं।

पाँच महीने बाद मोहित आज मिठाई लेकर शहर की तरफ बढ़ता है। मिठाई वाला आया है, लड्डू पेड़ा लाया है। दो पैसे में सन्देश जलेबी, मिठाई वाला आया है। मिठाई का नाम सुनते ही बच्चे की फीज उसके साथ हो जाती है। आज रामूबाबू अदालत गये हुये हैं। रामूबाबू की पत्नी लल्लू बल्लू को खाना खिला रही है। लल्लू-बल्लू बोलते हैं। 'अम थाना नहीं' पायेगे। अमती मितायी थो।' बेचारी रामूबाबू की पत्नी मिठाई कहां से लायेगी। एक तरफ समाज की परम्परा अर्थात् हिन्दु धर्म में औरतें घर से अकेली बाहर नहीं निकलती हैं दूसरी तरफ लल्लू-बल्लू का दुलारापन। इधर गिरने से कुओ

उधर गिरने से खाई।

अकस्मात् मधुर स्वर गुन्जित होते हैं। 'मिठाई वाला आया है, लड्डू पेड़ा लाया है। दो पैसे में सन्देश जलेबी, मिठाई वाला आया है।' रामूबाबू की पत्नी खुसी से फूला नहीं समाई और उस मिठाई वाले को बुलाया। और उसने दोनों बच्चों के लिये भरपेट मिठाई खरीद कर दे दी। जब रामूबाबू की पत्नी ने उसे तेरह पैसे दे दिये और उसके चेहरे पर जब उनकी नजर पड़ी तो उन्होंने देखा कि उसने कभी न कभी देखा है। मोहित ने उनके चेहरे को देख कर पहचान लिया और कहा कि मैं वही मुरलीवाला चोकलेट वाला और यह मिठाई वाला हूँ। मेरा नाम मोहित है। रामूबाबू की पत्नी आश्चर्य से पूछा-क्या तुम इतने पैसे से अपना पेट भर लेते हैं।

मोहित ने कहाँ कभी पेट भर खाना मिल जाता है और कभी भूखा भी रहना पड़ता है। मगर मुझे सन्तोष हान जरूर प्राप्त हो जाता है जिससे मेरा पेट खाली नहीं रहता। उसके बाद मोहित ने अपनी आत्म कथा सुनाई। आज से दो वर्ष पहले मैं गोहाटी शहर का बहुत ही धनी-मानी सेठ था। अपने इलाके का सुप्रसिद्ध सेठ था। गोहाटी के ६०% आदमी मेरे कर्जके भार से लदे हुये थे। ईश्वर की ऐसी इच्छा और समय का ऐसा रुख कि मेरी माँका देहान्त हो गया। मेरी पत्नी भी है कि बिमारी से स्वर्गलोक को चली गई। एक दिन डाकुओं ने उस मणि से सुशोभित घर को लूट लिया। विधाता की ऐसी लीला की मेरे दो लड़के एक तीन सालका और एक एक सालका लापता हैं। गये ...। इतना कहते ही मोहित की आँख से आसूँ बह आये। और कण्ठ से स्वर बाहर न निकल सके।

Ramen Roy
Best Social Worker
1972-73

Anjana Banikya
Best Music Competitor
1972-73

Jagadish Prasad Agrawal
Best Debator
1972-73

Basanti Pathak
Best Actress
1972-73

Bakul Paul
Best Lady Athlete
1972-73

BONGAIGAON COLLEGE MAGAZINE

ANNUAL PUBLICATION
FIFTH ISSUE
1972-73

Editor :
Nitya Gopal Ghosh

English Section

Educated Unemployment in India

The Struggle of Human Life

A Tiny spark can burn the house

Report of the General Secretary

Report of the

Boys' Common Room Secretary

Result of the

"Annual College Week"

Editorial

CONTENTS

- 1 : Sikha Sarkar
- 5 : Jogendra Karmakar
- 6 : Rupchand Kucheria
- 8 : Niranjan Ghosh
- 14 : Uday Mazumdar
- 15 :

Educated Unemployment in India.

Sikha Sarkar.

2nd year B. A (Day)

Unemployment in rural and urban areas, of the illiterate as well as the highly educated such as engineers is reckoned to be the most pressing problem of the Indian economy today. As early as 1931, the Royal commission on Labour emphasized that the problem of educated unemployment is of an all India character. With the expansion of educational facilities in recent years, the proportion of the educated unemployed in the total unemployment has been rising.

The educated unemployed is a dangerous person. He is vocal; he has influence; he nurses a sense of personal injury and, if the grievance is long continued and the numbers involved are large, as it is in India, the situation becomes decidedly explosive, and constitutes constant threat to the security and stability of the state.

The number of the 'educated unemployed' increased from about 8.9 lakhs in 1966 to 16.3 lakhs in 1970. This may increase further during this decade considering that jobs will have to be provided for 2.5 million matriculates coming out of schools every year.

Speaking in Parliament recently, the Prime Minister dealt specifically with the serious problem faced by the educated unemployed youth. She rejected the suggestion for a subsistence allowance as no solution to their problem. "Let these young people not be made pensioners, let them not be accustomed to doles or subsidies." The only positive solution was the creation of more job opportunities by raising the level of investment in the public and private sectors.

The educated unemployed are mostly the youth of the country

being just out of schools and colleges. According to the Dantwala Committee, the largest incidence of unemployment in the country is faced by those in the age group 15 to 25, that is to say, those who have just completed education and are entering the employment market for the first time.

The present unemployment among the educated is to a considerable extent due to errors in manpower planning. The object in the beginning was to create adequate number of technical and skilled personnel to meet the needs of the newly created undertakings. But due to defects in estimation, distortion and regional imbalances arose. Any long term strategy for increasing employment should aim at a progressive shift of the growing labour force from agriculture to modern industry. If this transformation is to be achieved our educational system has to be reoriented.

There is little difference of opinion that our present educational system is inadequate and insufficient in many ways—it is too academic,

and turns out only clerks, teachers, doctors and engineers—it leads to one end only, namely the M. A., M. Sc., B. L., B. E. or M. B. B. S. examination. It is like a bamboo, each joint being an examination and the diameter remaining practically the same size from the root to very near the top. It has no branches and the crowning top covers a very small area. What is required is a spreading tree with branches going off in as many directions as possible at definite points along the trunk, not all at the top. "The educational system, as Shri G. L. Nanda said, "introduced in the country by the foreign rulers, made our people white-collar-job-minded." The educated persons have a general disinclination for employment other than office jobs. The entire system of education is in urgent need of re-orientation, so that there may be an appropriate mixture of general education with the much required technical education. All our universities, technical institutions and our Governments have been experimenting with this problem. Though

progress is [painfully slow, the fact that there is so much awareness and consciousness of the problem gives room for hope for the future.

Of the educated unemployed, the problems faced by the technically skilled such as engineers, technologists etc. are particularly acute. It is estimated that 4.85 lakh engineers will complete for about 3.84 lakh jobs to be available by 1973-74. It is a paradox that a developing country with a growing industrial sector cannot offer jobs to all its qualified technicians. The supply of these skilled categories could, of course, be regulated by controlling the admission of students to the technical colleges. In fact, the Central Government had advised State Governments to cut down admission by 30%. Self-employment is one solution to the problem of the educated unemployed on which there is a general measure of agreement. 70% of the present work-force in the country is self-employed. The growth of opportunities for self employment would depend on the extent to which Government come

forward to encourage entrepreneurs.

The improvement in the rural economy brought by the Green Revolution could be exploited to create a number of jobs for the educated unemployed. The scheme to open 5000 agro-service centres and to give them loan facilities, training facilities etc. is well-conceived. It is expected that these centres would provide employment opportunities for 50,000 engineers and diploma holders.

In talking of the educated unemployed, one is prone to think only of the technically qualified such as engineers. What about the vast number of graduates with degrees or diplomas in the Art subjects, Commerce, etc. ? They can also be helped to seek self-employment in such fields as insurance, tourism, Real Estate business, etc. Very little progress has been made in providing information on all these opportunities. It is encouraging to know that the University of Madras Employment Information & Guidance Bureau is taking some steps in this direction.

Our educational system and training facilities will have to be geared to the developments in technology. Automation and the use of computers will have to be prevented from taking advantage of the new opportunities for want of proper training in the new skills. Education at all levels should be reoriented to the purpose of preparing our young men for the new vocations that are bound to emerge. The syllabus and the curriculum should be suitably revised and updated. Our universities should take the problem and begin to modernise the curricula. The educated persons should be persuaded to rid themselves of regional preferences and prejudices against manual employment. The theoretical knowledge, imparted in colleges, should be supplemented by practical training. The planning commission says that

the expansion of education and training facilities should be closely linked to the future requirements of the economy the growth of educational facilities in directions, which may aggravate the problem of educated unemployment, should be avoided. The Government of India has sanctioned a 'pilot scheme', under which 'work-cum-orientation centres' are to be setup at Pusa in New Delhi, Lucknow in Uttar Pradesh, Calcutta in West Bengal and Kalamassery in Kerala. The aim of the 'pilot scheme' is to help the educated unemployed to enter into avenues of employment other than white-collar-jobs, and to arouse in them a greater appreciation for the dignity of labour and self-help. The entire economy must acquire sufficient dynamism to generate an increasing volume of employment.

The Struggle of Human Life.

Jogendra Karmakar.

2nd year B. A

Once in a Marathon race of 10 kms, 20 boys participated. All of them were ready to start their race. The referee started shouting one-two and three for the start. The boys began to run for all their worth. One of the competitors fell down as soon as he started. Others ran over his sprawling body with their iron-spiked shoes. Blood came out from the knee of the fallen competitor. After a few moments he struggled to his feet and looked to the other competitors. He was already 30 metres behind from other competitors. The spectators began to shout calling him back from the competition. Not paying heed to the words of the spectators, he started to run again as fast as he could. After a few minutes he overtook the last boy among the competitors. Gradually he began to catch up other competitors one by one and when

only a distance of two kms. remained from the tape he was almost equal to the boy who was running third. The curiosity of the spectators began to increase. At last when the run was completed it was found that the boy who fell down as soon as he started off, breasted the tape first.

This helps us to draw a fitting comparison between a running competition and our human life. We may have to face so many set backs in our life and there were some persons in our society who may interrupt us in our progression. But our duty is to proceed onward to our aim without caring for the interruption and without giving any heed to the difficulties. We should try to surmount all difficulties with determination. Then we are certain to come out successfully.

A Tiny spark can burn the house.

Rupchand Kucheria.

The sun was rising from the midst of hills. The sky was cloudy. The moon was galloping in the west. The birds were singing a song. The twinkling stars were going their homes.

The table clock rang. In the mean time Ganesh came to his master's house. Gopal babu came out. He said to Ganesh that he was just coming washing his mouth, hand and legs. The horse-cart was also coming nearer and nearer.

They came to the field of Ganesh. There was a lot of trees of mango, banana, apple and tomato. Ganesh had a cow. So he produced butter and cake which he purchased last night for his master. After that Ganesh went to bring water from the spring which was half a

mile away from that place.

A robber burst out from the west. He was hidden because the police was searching him since mid night. That very man murdered three persons and stolen gold coins, diamonds and cash. He was very hungry and thirsty. He hid his sword and revolver in the forest. He said to Gopal, 'I am very hungry' So I want to take breakfast. The robber's request was inheeded. He did not know the position of that man. He considered him a beggar. At this the robber was furious and said, 'I shall reply in a befitting manner in future. Saying this he galloped. Gopal did not pay a heed to the robber.

It was a midnight. The wind was blowing. The moon was hidden

into the cloud. There was nobody on the road. The town was like a desert. People were taking sweet sleep. The robber came riding over the horse. He came to Gopal's house. He entered into the room after breaking the door. He showed the nacket dagger to Gopal. Gopal cried out, "Oh, my God." "Shut up" said the robber. He took the only son of Gopal with him the back of the horse and galloped into the west. Gopal informed the police. The police tried their level best but in vain. The news of kid napping the son appeared in the head live of the paper with a photo and it was also written that the man who would return his son, would be paid any amount he liked.

It was 11-30. The sun was on the head. The wind was not blowing. It was unexpectedly hot. Gopal was sitting on the chair under the tree. He was very sorry. The postman, the friend of Ganesh gave a letter to his friend, master. He opened the letter and began to read.

Dated 23rd October/72

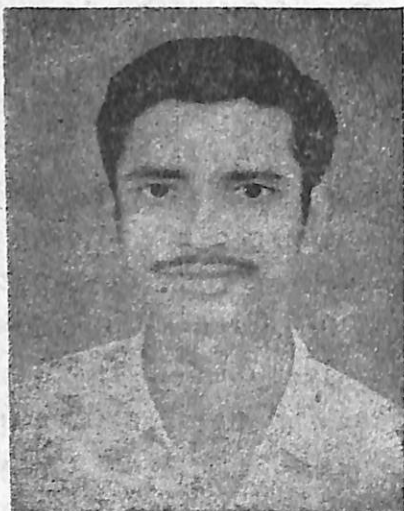
Dear Gopal,

Good morning. I hope, you will be quite unhappy without your dear son. And you are also curious to receive your son because you lost your wife two years ago. You pay me Rs. 10,00,000/- (ten lakhs) on the bank of the river on next Sunday at 10 P. M. then I shall return your son, otherwise not. If you come with the police or arms then your son will be killed and your life be at stake. Nothing else.

Yours,

.....

It was not only Sunday but also Dipawali. The light was burning. Boys were hurling fire arms. All were happy but he was sorry. The time was passing. Gopal and the robber came on the bank. Gopal paid ten lakhs then he got back his son from the robber while he was to leave the bank the robber said to Gopal— "A tiny spark can burn the house."

REPORT

of the General Secretary. 1972-73

The year 1973 is undoubtedly a year of turmoil and various incidents. The world itself has been trodden down and has experienced new changes in the sphere of Social, Political and Economical life. Jurisprudence, in the country like of ours like India it has not an exception to these changes. In India also may fold changes have taken place. India has to shoulder up its own burden as well as the burden of others still she has not lacked behind in the field of various developments.

Since the date of inception of Bongaigaon college many problems stood in its way of developments. Yet it has not stepped behind rather

stepped in. The grievance of students are innumerable and I am sure that I have served them best according to my capacity and ability to meet up the wants. It is the duty of my colleague to measure the length of right or wrong.

I am indebted to my beloved colleagues who have elected me as the General Secretary of Bongaigaon College Students' Union for the year 1972-73. I am thankful to my friends and colleagues who had extended their heart felt co-operation in carrying out my day to day work in my capacity of General Secretary. My earnest gratitude is also due to the Principal the Vice-Principal and

other Professors for their able guidance and suggestions in the field of various works that I had to render as the General Secretary of Bongaigaon College.

The services that I had to render during the short tenure of one year of my General Secretaryship are in brief detailed below :—

1. College Week Festival :

College week festival was observed from 20th to 24th March 1973. The festival was an attractive one. Many local people came to witness the same. Particularly the Prize Giving Ceremony on 24th was very much temultuous. Prizes were awarded to the winners. The ceremonial auguration was done by our honourable Principal of the college. The honourable cultural Minister Sri Uttam Brahma was kind enough to give his consent to be the chief guest but ill-luck would have it he failed to represent and in his place the respected chairman of our B. T. C. Sri M. M. Dev acted as chief guest. The appointed speaker was Sri R. D. Choudhury, M. A. The ex-Principal of the college. The speech of the

appointed speaker was full of valuable suggestions and effective.

2. Picnic party :

Unlike other years, a party was sent to Phulsilling to enjoy the picnic under the supervision of Sri Nityagopal Ghosh and Sri Narendra Nath Roy. The credit goes to them as the picnic ended with a grand success. I extend my cordial thanks to all of them who attended the party.

3. Saraswati Puja Festival :

Saraswati Puja Festival with the co-operation of all Professors and students we worshipped the Goddess of learning very gloriously. My heartist thanks to Sri Santosh Sengupta who acted as the incharge of the festival.

4. Parting Social ceremony :

The Parting social ceremony was observed on 8th May '73 to bid warmest fare-wel to the out going candidates. Speeches were delivered by Professors and students for their success in the examination. The day being the birth day of Tagore, the occasion was utilised also as the ceremony of Rabindra Jayanti. The ceremony was a remarkable one as it

was observed for the first time in the college.

5. Fresher's social ceremony :

The ceremony was observed on 5th Nov. '73. The Honourable Deputy Commissioner of the Goalpara District, Sri M. P. BezBarua, I.A.S. was invited to act as the chief guest on the occasion. I convey my sincere gratitude to him as because he attended the ceremony wasting his valuable time. Our Principal presided over the function. Welcoming the fresher's both of them delivered heart touching speeches.

6. Re-construction of College approach road :

I am proud to acknowledging the fact that the College approach road was re-constructed with the co-operation of my students friends and also with public collaboration. Due to some unavoidable circumstances the road approaching the college could not be made a pacca one and I firmly believe that the college authority would have no stone unturned in completing the road a grand one.

7. Union Office :

Since the establishment of the college there had been no room for the Union office of the college. Fortunately we have it in the college in a full fledged condition well decorated with valuable furniture. By this the office room a long standing sufferer's of the students has been ameliorated.

8. Common room :

Though there we find an existence of Girls' common room there had been no Common room for the boys. A college without common room is nothing but a boat without a rodger. Now the college authority is kind enough to sanction a room from the newly constructed building to be utilised for the purpose.

9. Canteen :

A canteen is a must for a college particularly while the college is situated in a place out skilit of the town. Our Bongaigaon College is not exception to this while a Professors or a student has to run nearly a kelometer to have a cup of tea. This difficulty has been over come by opening a canteen of its

own. The condition of the canteen is no better than a newly born baby which should be nourished properly so that it can grow a full fledged one. My appeal to the canteen authority also to my students' friends is that they should invest their energy to all round development of the same.

10. Reduction of Tuition fees :

I am happy to let you know the fact that our college has turned into a deficit one in this year. But I am sorry to point out that the tuition fees of the students of the college has not been lowered to an amount as it would be in a deficit college. The Principal and the college authority have been kind enough and drawn kind attention to this matter due to my several requests. And they are kind enough to give the assurance of reducing the same with effect from next session (1973-74)

11. Introduction of Identity Card :

With the change of circumstances the necessity of possessing the Identity card was felt by each and every students. So, Identity cards have been distributed among the students this year. The students

have been benefited much by the introduction of Identity cards.

12. Students concession in Cinema Halls :—

I am happy to let you know the fact that the college students have got students concession in both the halls. I extend my cordial thanks to the Managers of both the halls. This could be possible on my initiative.

13. Reduction of Bus fare :—

It is obvious that the college students were given no facility for their communication who reside at New Bongaigaon and Dangtal. But after my several appeals the authorities of the Bus Association were very kind enough to allow concession in the bus for the students of the college. As a result of which the long standing demand of the students of Bongaigaon College was acceded to.

It pains me to say that during the tenure of my office three condolence meetings were held for the sudden demise of Sri Budhi Ram Roy, office bearer of the college and two other great political leaders.

Bongaigaon College Magazine.

Among whom Sri Raja Gopal Achari, the first Governor General of India and Srimati Jyotsna Chanda, M. P. of Cachar, Assam. The message of condolence were sent to the bereaved families of the respective departed noble souls.

Of course I can not claim that I have discharged my duties to the entire satisfaction of all concerned. But it will be no exaggeration to say that I have tried my best for the betterment of my college and my student friends.

Our long desired demands :—

1. Commerce class :

The introduction of the Commerce class in the college is undoubtedly a great achievement of the part of the students. I would like to draw here the immediate attention for a full fledged commerce department in the college.

2. College library :

We have a library in our college. A good number of books in the Library facilitate the students in acquiring knowledge in other branches is highly felt. The college authority should equip the Library

with books containing modern ideas in several branches of knowledge. Our college is very poor in supplying Magazines and periodicals to the students when the college is having Honours in economics and is going to open Honours in other subjects.

Our college is having only one Librarian. The number of students is increasing year by year. Our college needs another qualified Librarian to cope with the situation arising out of the inordinate growth of the numerical strength of the college.

3. College Hostel and play ground :

There is a Hostel of the college. The College Hostel is not worthy for living of the students. The play ground of the college is also not fit for playing. So proper attention should be taken by the college authority.

Before concluding my reports I convey my deep sense of gratitude to our honourable Principal Sri S. C. Chakravorty and all the respectable Professors. Particularly Prof. J. K. Mazumder, Vice-Principal Sri B. N. Lahiri, Prof. R. B. Rai Sharma,

Bongaigaon College Magazine.

Prof. D. C. Das, Prof. C. M. Das, Prof. H. P. Das, Prof. S. K. Roy, Prof. R. N. Kumar and Prof. R. Choudhury for their valuable advice and suggestions in discharging of my duties.

I also offer my thanks to all my student friends of Bongaigaon college and particularly Umesh Brahma, A.G.S. (B.C.S.U), G. Basumatary, Cultural Secretary (B.C.S.U) Narottan Jha, comrade Ramen Roy, Nitya Gopal Ghosh, Magazine Secy. (B.C.S.U), Miss Sikha Mukherjee, Miss Minoti Roy and Miss Rubi Paul for their timely help in executing all the proper functions. And Naren Roy and Santosh Sengupta for their kind co-operation in discharging my duties.

I would also like to convey my heartist thanks to Sri Dhruba Narayan Barua, the local M. L. A. and General Secy/A.P.C.C. who had been kind enough and tried his best for the betterment of the college. He also gave me valuable advice in discharging my duties properly.

At last I offer my apologies to all my student friends and Professors for my ommission and commission while discharging my duties.

Thanks.

Jai Hind.

Niranjan Ghosh.

General Secretary,

Bongaigaon College Students' Union.
1972-73

Report by : **Boys Common Room Secretary.**

At the out set, I pay my homage to the Principal and respectable Professors for their valuable advice and guidance in the discharge of my duties. I must express my heartiest gratitude and unfounding thanks to my student friends for giving me the opportunity to serve them as the Secretary of Boy's Common Room.

As the Secretary, I was glad by seeing the co-operation and selfless service of the students which enable me to run the session smoothly. During my session inspite of many difficulties I tried what I could for the student friends.

Under my section the Carrom and Table Tennis competition was held in our College Week with a satisfactory number of competitor's. I am very sorry that I was unable to complete the Batminton competition for the unavoidable weather. In all these I become duty bound and have I must express about the assistance

and advice of the professors and my friends. Prof. incharge S. K. Roy helped me while I was going with my duties. Again Prof. H. Sarmah also advice and helped me in the latter period.

Now I must offer my heartiest love and thanks to my friends Mr. Sorojendra Brahmochoudhury (Benu) who helped me from the begining of my tenure to the end Mr. Bhupendra Choudhry, Mr. Rati Kanta Choudhury, Miss Minu Deka, Prosanna Kumari, Bonti Hazarika, Eliza Begam, Basantee Pathak, Mr. Jogendra Karmakar, Mr. Ajoy Kanti Sen and Mr. Santosh Sen.

Before conclusion I must beg analogy for my omissions and commissions.

Thanking you all.

Uday Mazumdar.

Secy. Boys Common Room Dept.
Bongaigaon College.

Result of the “ANNUAL COLLEGE WEEK”

1972-73

Result of the Annual Literary and Recitation Competition.

ASSAMESE

Modern Poem—

1st Pijush Kanti Chatterjee,
1st year, P. U.

2nd Md. Esan Ali, 2nd year

3rd Bhupen Choudhury

Short Story—

1st Miss Minu Deka, 1st year

2nd Miss Eliza Begum, 1st yr. P. U.

3rd Miss Basanti Pathak, 1st year.

Essay—

‘Students’ unrest and its remedy’

1st Miss Sabitri Devi, B. A., 1st year

2nd Nitya Gopal Ghosh, 2nd year.

BENGALI

Modern Poem—

1st Nitish Biswas, 1st year

2nd Miss Swapna Biswas, 3rd year

3rd Sudhir Kumar Dev, 1st year

Short Story—

1st Parag Chakravorty, 1st year

2nd Miss Swapna Biswas, 3rd year

3rd Sibendu Choudhury, 1st year

Essay—

‘Students’ unrest and its remedy’

1st Miss Sikha Mukerjee, 1st year

2nd Nitya Gopal Ghosh, 2nd year

3rd Jyotirmoy Sarkar, 2nd year

ENGLISH

Short Story—

1st Jogen Karmarkar, 2nd year

2nd Jagadish Agrawal, 3rd year

Poem—

1st Chittaranjan Das, 1st yr. P. U.

2nd Jagadish Agrawal, 3rd year

3rd Swapna Biswas, 3rd year

Essay—

1st Rajendra Kumar Sharma, 3rd yr

2nd Jagadish Prasad Agrawal,

3rd year

3rd Harbhajan Singh, 3rd year

HINDI

Short Story—

- 1st S. B. Shakestry
- 2nd Prahlad Sarda
- 3rd Raj Kumar Sharma

Modern Poem—

- 1st Narbada Saxena
- 2nd Nitya Gopal Ghosh & Pyarelal Vishkarma.
- 3rd S. B. Shakestry

Essay—

- 1st Pyarelal Vishkarma
- 2nd Harbhajan Singh
- 3rd Jagadish Prasad Agrawal.

RECITATION

English—

- 1st Swapna Biswas
- 2nd Rubi Paul
- 3rd Minati Roy

Assamese—

- 1st Banti Hazarika
- 2nd Eliza Begum
- 3rd Minu Deka

Bengali—

- 1st Swapna Biswas
- 2nd Minati Roy
- 3rd Nirmala Saker

Hindi—

- 1st Eliza Begum
- 2nd Minati Roy
- 3rd Rup Chand Kucheria

SOCIAL SERVICE

- 1st Ramen Roy
- 2nd Nitya Gopal Ghosh & Bino Gyari.

DEBATE

Jagadish Prasad Agrawal.

SYMPOSIUM

- 1st Jyotirmoy Sarkar
- 2nd Rupchand Kucheria
- 3rd Nitya Gopal Ghosh.

Result of the Music Competition. "Annual College Week" 1972-73

Rag Prodhan—

- 1st Anjana Banikya, 2nd year
- 2nd Shikha Guha, 2nd year
- 3rd Rubi Paul, 2nd year

Khyal—

- 1st Anjana Banikya, 2nd year
- 2nd Rubi Paul, 2nd year
- 3rd Swapna Biswas, 3rd year

Bhajan—

- 1st Shikha Guha, 2nd year
- 2nd Rudi Paul, 2nd year &
Anjana Banikya, 2nd year

Folk Song—

- 1st Shikha Guha, 2nd year
- 2nd Profulla Singha, P.U. 1st yr.
- 3rd Anjana Banikya, 2nd year

Modern Song (Tribal)—

- 1st Mani Brahma, P. U. 1st year
- 2nd Rameswar Basumatary, „
- 3rd Prithiviraj Basumatary, „

Rabindra Sangeet—

- 1st Swapna Biswas, 3rd year
- 2nd Shikha Guha, 2nd year
- 3rd Krishna Chakravorty, 2nd yr.
Anjana Banikya, „
Rubi Paul, „
Minati Roy, „

Bon geet—

- 1st Shikha Guha, 2nd year
- 2nd Banti Hazarika, 1st year
- 3rd Anjana Banikya, 2nd year

Bihu geet—

- 1st Banti Hazarika, 1st year
- 2nd Anjana Banikya, 2nd year
- 3rd Profulla Singha, P. U. 1st yr.
Shikha Guha, 2nd year

Bor geet—

- 1st Anjana Banikya, 2nd year
- 2nd Banti Hazarika, 1st year
- 3rd Shikha Guha, 2nd year

Modern Song—

- 1st Banti Hazarika, 1st year
2nd Profulla Singha, P. U. 1st yr.
Anjana Banikya, 2nd year
3rd Rubi Paul, 2nd year
Best Singer—
Anjana Banikya, 2nd year.

|| Result of one Act Play ||

- Best Actor—**
Abindra Pathak, P. U. 1st year
Best Actress—
Basanti Pathak, B.A. 1st year
Best Drama—
"Jeevan Sangram" (Assamese)

Result of the Games and Sports.

"BOYS"

100 m. race

- 1 Prosanta Debnath
- 2 Mahidhar Brahma
- 3 Muni Brahma

200 m.

- 1 Prosanta Debnath
- 2 Bijan Ghatak
- 3 Mahidhar Brahma

400 m.

- 1 Prosanta Debnath
- 2 Rati Kanta Choudhury
- 3 Deepak Biswas

800 m.

- 1 Prosanta Debnath
- 2 Bijan Ghatak
- 3 Mahidhar Brahma

Marathan race

- 1 Mahidhar Brahma
- 2 Rati Kanta Choudhury
- 3 Dilip Saha
- 4 Makhan Ghosh
- 5 Dipak Biswas
- 6 Binoy Borua

High jump

- 1 Bijan Ghatak
- 2 Rati Kanta Choudhury
- 3 Dipak Biswas

Long jump

- 1 Prosanta Debnath
- 2 Bijan Ghatak
- 3 Dilip Paul

Pole volt

- 1 Bijan Ghatak
- 2 Kamana Sagar Saha
- 3 Prabir Paul

Hop Step jump

- 1 Bijan Ghatak
- 2 Prosanta Debnath
- 3 Dilip Paul

Shot put

- 1 Umesh Brahma
- 2 Prabir Paul
- 3 Abraham Narzari

Jeveline throw

- 1 Umesh Brahma
- 2 Kamana Sagar Saha
- 3 Mahidhar Brahma

Discus throw

- 1 Prodip Narzari
- 2 Abraham Narzari
- 3 Umesh Brahma

Relay race

(P.U. 1st year)

- 1 Bijan Ghatak
- 2 Sandip Biswas
- 3 Prosanta Debnath
- 4 Dilip Paul

Slow cycle

- 1 Nitish Biswas
- 2 Prosanta Dednath
- 3 Jogendra Karmakar

Relay race

(B.A. 2nd year)

- 1 Ajoy Kanti Roy
- 2 Dilip Kumar Saha
- 3 Kamana Sagar Saha
- 4 Birjen Narzari

Union Body 100 m. race

- 1 Gajendra Basumatary
- 2 Mahidhar Brahma
- 3 Sandip Biswas.

Carrom Competition

Singles—

Champion : Nitish Biswas,
B. A. 1st yr.

Runners up : Abraham Narzari
P. U. 1st yr.

Doubles—

Champion : Jogodindra Choudhury,
P. U. 1st yr.
and Bhupendra Choudhury,
B. A. 1st yr.

Runners up : Jogendra Karmakar,
B.A 2nd year
and Uday Mazumdar,
P.U 1st year

Table Tennis Competition

Champion : Santosh Sengupta,
B.A. 2nd year
Runners up : Uday Mazumdar,
P.U. 1st year

Result of the Games and Sports.

"GIRLS"

100 m. race

- 1 Bakul Paul
- 2 Minati Roy
- 3 Jharna Sen

200 m

- 1 Bakul Paul
- 2 Minati Roy
- 3 Mili Chakravorty
- 4 Marila Basumatary

Bongaigaon College Magazine.

400 m

- 1 Bakul Paul
- 2 Minati Roy
- 3 Jharna Sen

Hop Step Jump

- 1 Eliza Begam
- 2 Jharna Sen
- 3 Minati Roy

Long jump

- 1 Bakul Paul
- 2 Minati Roy
- 3 Jharna Sen

Balance race

- 1 Marila Basumatary
- 2 Eliza Begam
- 3 Didul Singha

Discus throw

- 1 Minati Roy
- 2 Marila Basumatary
- 3 Bakul Paul

Javeline throw

- 1 Bakul Paul
- 2 Renu Roy
- 3 Rose Mary Baglary

Shot put

- 1 Bakul Paul
- 2 Mina Choudhury
- 3 Minati Roy

Cricket ball throw

- 1 Bakul Paul
- 2 Marila Basumatary
- 3 Sandhya Paul

Blind Hit

- 1 Minati Roy
- 2 Didul Singha
- 3 Bakul Paul
- 4 Jharna Sen

Musical chair

- 1 Minati Roy
- 2 Bakul Paul
- 3 Sabitri Devi

Relay race

(B.A. 1st & 2nd year)

- 1 Narbada Saxena
- 2 Jharna Sen
- 3 Banti Hazarika
- 4 Minati Roy

Relay race
(P. U. 1st year)

- 1 Mili Chakravorty
- 2 Bakul Paul
- 3 Marila Basumatary
- 4 Eliza Begam.

Carrom Competition

Doubles—

Winners : Smirity Chakravorty,
P. U. 1st year
and Neoti Kar, „

Runners : Eliza Begam, P.U. 1st yr.
and Banti Hazarika,
B.A. 1st yr.

Tennycote competition

Doubles—

Winners : Minati Roy, 2nd year
and Bakul Paul, P. U. 1st yr.

Runners : Eliza Begam, P.U. 1st yr.
and Banti Hazarika, B.A. 1st yr.

Table Tannis competition

Singles—

Winner : Minati Roy, B.A. 2nd yr.

Runner : Basanti Pathak, 1st yr.

Batminton competition

Doubles—

Winners : Minati Roy, 2nd year
and Monorama Roy, 1st yr.

Runners : Basanti Pathak, 1st yr.
and Banti Hazarika, 1st yr.

The Student EDITOR'S EDITORIAL

1972-73

Nitya Gopal Ghosh, II B. A.

I feel abundantly delighted in offering the editorial column as the Literary Secretary of the Bongaigaon College for the session 1972-73. The troubles in completing the materials of this issue have been many and some unforeseen circumstances of unavoidable nature have delayed the publication sufficiently behind its schedule. However, I do not like to give any details of the reasons which are responsible for the delay in the publication but I would like to say that my labour

Democracy in India & New Society.

Indian Democracy has been confronted with manifold problems. Though our leaders are trying to give a socialistic bias to our Democracy, they have not succeeded so far. The gap between the rich and poor is still widening.

The unity in diversity of which we boast so much seems to be

would be judiciously justified and apply rewarded if the readers find this issue interesting and entertaining.

A nation cannot have adequate means of manifestation of its spirit if it does not possess a rich literature. Therefore, literature is considered to be the backbone of a nation. Every student has got some responsibility to the development of the National literature. A College Magazine is nothing but a means of expression of such effort of the students.

a myth now. It will not do to blame the Government merely for all this malady.

A Democracy can function properly only when the citizens are conscious of their rights & duties and translate this consciousness into action. A little heart-searching will show that each of us has failed to be

faithful to his station of life and its duties. The New Society will be born when each Indian, however humble his position in life may be discharges his duties, conscientiously and to the best of his ability.

Bongaigaon and its problems :—

- a) Looking into the problems of Bongaigaon we find that the establishment of a Sub-division here has become a necessity.
- b) Avenues of employment should be thrown open to the local unemployed.
- c) Conversion of Bongaigaon Town Committee into a full-fledged Municipality has become a crying need.

The problems of Bongaigaon College—

The citizens of Bongaigaon feel the necessity of the following—

- 1) Opening of a Science section in Bongaigaon College.
- 2) Electrification of the College Buildings.
- 3) Creation of a Lake-cum-park in front of the college.

Words of thanks & gratitude :—

I offer my sincere thanks and gratitude to honourable Chief minister Sri Sarat Chandra Singha, Honourable Education minister Sri Harendra Nath Talukdar and Padmashree Manna Dey for encouraging me by sending their greetings for the success of the publication of the

College Magazine.

I am also offer my sincere gratitude to respectable Principal Sri Subash Chakravorty, Vice-Principal Sri B. N. Lahiri, Prof. R. N. Kumar, C. M. Das, R. Choudhury, S.K.Roy, M.M. Nath, M. Basumatary, G. Talukdar, Madam B. Bhattacharjee who have given their valued suggestions bringing out this issue.

I would also extend my heartiest thanks to the brothers and sisters of the college for electing me the Literary Secretary of Bongaigaon College Students' Union, particularly to Sri Narendranath Roy, Jhantu Lodh Roy, Provash Biswas, Nirranjan Ghosh, Umesh Ch. Brahma, Sankar Ghosh, Phanindra Das, Jagadish Pd. Agrawal, Miss Eliza Begam, Nirmala Sankar Minati Roy, Manorama Roy, Rubi Paul, Swapna Biswas for the trouble they have taken in this connection.

I apologise to the readers for the omissions & commissions which must have crept in here and there.

A last word, we shall welcome any suggestions to be passed on to our successors for the improvement of the Bongaigaon College Magazine. Even here we must remember our college motto : "Ever more and Better ever." Thanks.

Jai Hind

Student's brotherhood long live.